

T.C.
İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Hadis Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

ENES B. MÂLİK'İN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

İsrafil AVCI
İğdır - 2019

T.C.
İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ENES B. MÂLİK'İN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Hazırlayan:
İsrafil AVCI

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Musa ÇETİN

İğdır - 2019

TAAHHÜTNAME
(Bilimsel Etiğe Uygunluk Metni)

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**ENES B. MÂLİK’İN HADİS İLMİNDEKİ YERİ**” adlı çalışmanın kendi çalışma ve gayretim sonucunda meydana geldiğini, alıntılarını kaynak gösterdiğimi ve yürürlükteki tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, bu çalışmamın kâğıt ve elektronik kopyalarının Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirtilen koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri doğrultusunda gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezimin tamamının veya uygun görülen kısımlarının erişime açılması tamamen Sosyal Bilimler Enstitüsünün takdirindedir.

Tezim sadece Iğdır Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin ...yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

20/05/2019

İsrafil AVCI

KABUL VE ONAY

İSRAFİL AVCI tarafından hazırlanan **ENES B. MÂLİK'İN HADİS İLMİNDEKİ YERİ** adlı çalışma, **20/05/2019** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından **TEMEL İSLAM BİLİMLERİ** Anabilim Dalı, **HADİS** Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak **oybirliği** ~~oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.

(İmza)

Doç. Dr. Abdulkerim SEBER

(Başkan)

(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut SÖNMEZ

Üye

(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Musa ÇETİN

Danışman

ÖZET

İslam'ın ikinci ana kaynağı olan hadîs ilmi Resûlullah'ın (s.a.v.) sözleri, eylemleri, takrirleri, yaratılış ve ahlâki özellikleriyle ilgili olması sebebiyle ilk yıllardan itibaren üzerinde önemli araştırmalar, çalışmalar yapılmıştır.

Hadîs râvilerinin gösterdikleri gayret, izlemiş oldukları metot, hadis ilmi için ehemmiyet arz etmektedir. Sahâbe, Hazreti Peygamber (s.a.v.)'in sünnetini hıfzederek, anlayarak, lafzını ve anlamını – çok yorum yapmayarak – akabinde gelen tâbiîn nesline intikal ettirmişlerdir. Tâbiîn nesli de bu mirası kendilerinden hemen sonra gelen nesillere intikal ettirmişler, daha sonra gelenler ise aynı biçimde devam ettirmişlerdir.

Gayemiz, sünneti müdafaa hizmetinde bulunan âlimlerin gayretlerini ve çalışma yöntemlerini öğrenmektir. Bu alimler içinde Enes b. Mâlik'in gösterdiği ilmî çabaları ve yöntemleri, çalışmamıza bir yol gösterici olmuştur.

Enes b. Mâlik, hadîsi rivâyet etmede hassas davranan sahâbîlerden birisidir. Hadis rivâyet ederken de oldukça dikkatli ve temkinli davranmıştır.

O, yaşadığı devirde ilmî açıdan kendini göstermiş, akranları, yaşlıları ve hocaları tarafından takdir edilmiş bir sahâbidir.

Bu tezde Enes b. Mâlik'in hadis ilmindeki yeri üzerine çalışılmıştır. Bu çalışmamız bir girişten ve iki bölümden meydana gelmektedir.

Giriş bölümünde, çalışmanın önemi, amacı, araştırmanın metodu ve kullanılan kaynaklar ele alınmıştır.

Birinci bölümde, Enes b. Mâlik'in hayatı ve kişiliği üzerinde durulmuştur. Enes b. Mâlik'in İslam'la şereflenmesi, çocukluğu, gençliği, vefâtı, ahlakî ve ilmî kişiliğine temas edilmiştir.

İkinci bölümde, Enes b. Mâlik'in hadis ilmindeki yeri üzerinde duruldu. Onun müksirûndan biri olarak hadis ilmindeki yeri ve önemi gösterilmeye çalışıldı. Enes b. Mâlik'in üslûbu, hadis yazmakla ilgili ifadeleri, sâhifesi, mürsel hadisle alakası, kendine yöneltilen eleştiriler ve hadis tedrisinde bulunduğu hocalar hakkında bilgi verildi. Bununla beraber Hz. Enes'in meşhur talebelerinden bir kısmının hayatlarına değinildi. Ayrıca Haccâc'ın kendisine yaptığı zulmünden de bahsedildi.

Enes b. Mâlik'in hadis ilmindeki yerini görebilmek için öncelikle Kütüb-i Sitte'ye öncelik verdik. Ayrıca Hayatu's- Sahâbe, tabakat kitapları, İsâbe, Üsdü'l-Ğabe gibi sahâbe rical kitaplarına, İslam Tarihi eserlerine bakıldı.

Daha sonra ise, Hz. Enes'ten gelen rivâyetlerin değerlendirilmesi, rivâyetlerin sayısı, konusu, kaynaklardaki dağılımı ve sonuç bölümü ile çalışma sonlandırılmıştır.

Bu ve bunun benzeri sahâbîlerin rivayetlerini, metodlarını bilmek, İslâm Dini'nin ikinci kıymetli kaynağı olan sünneti, daha iyi öğrenmemize vesile olacaktır. Yapılan bu çalışma, geçmişte ilme hizmet eden Enes b. Mâlik'in çalışmalarını, çabalarını ve sünnete karşı gösterdiği hassasiyetini yansıtacaktır.

Anahtar Kelimeler

Enes b. Mâlik, Sünnet, Hadis, İlim, Rivâyet

ABSTRACT

Being the second fundamental source of Islam, the science and subject of hadith have been studied deeply since the first century because it is related to the words, acts, statements, and creation and ethical qualities of the Prophet (peace be upon him).

It is of importance to learn the efforts of the rumor-tellers of hadith, and the methods they applied. The companion memorized and understood the sunna of the Prophet (peace be upon him), after which they brought the words and the meaning – without adding much comment – to the obedient generation following them. Also the obedient generation brought this heritage to the generations following them, and then, the next following ones did the same.

Our goal is to learn the efforts and study methods of the savants who served for defending sunna. Scientific efforts and methods of Anas bin Malik among these savants are significant in terms of enlightening our study.

Anas bin Malik is one of the companions who acted responsibly in rumoring the hadith. He did not rumor the hadiths from anyone, and also performed carefully in rumoring.

Having become distinct scientifically in the period in which he lived, Anas bin Malik was spoken highly of by his masters and peers.

In this thesis, the place of Anas bin Malik in the science of hadith was studied. This study is comprised of one introduction part and three parts.

In the *introduction part*, we gave details about the importance, goal, methods, and plan of the study, and the resources utilized in the study.

In the *part one*, the life and personality of Anas bin Malik were discussed. A general overview on him, and his being honored with Islam, death, moral and scientific personality, and characteristics, were addressed.

In the *part two*, we emphasized on the place in the science of hadith. We tried to show that he is a one of the leading hadith-tellers of the hadith science and is among the ones who tell more hadiths. We gave information about Anas bin Malik's style, his statements about writing hadith, his leaf, Anas bin Malik and the Sent Hadith, critics

towards Anas bin Malik, his masters, and himself. Also we touched on the lives of some of his famous students. Moreover, we mentioned the cruelty by Haccac to Anas bin Malik.

In order to show how the hadith knowledge of him is, we made an examination and a scanning on the Kutub al-Sittah. In this way, we tried to show that he told rumors almost in every subject.

Then, the study was finalized with evaluation of rumors from Anas ibn Malik, and the number and subject of them, their distribution in resources, and the conclusion.

Learning the rumors and methods of these and similar companions and scholars not only has enabled us to conduct more sound studies in each century, but also is of high importance in terms of protecting the sunna and hadith, the second significant source in the Islam, against the evil-minded ideas, and of learning the methods in preserving this heritage. These studies conducted will enable to learn the studies, efforts and sensitivity to sunnah, of the companions like Anas bin Malik, who served the science in the past.

Key Words

Anas b. Mâlik, Sunna, Hadith, Science, Rumor

ÖNSÖZ

İslam Dini'nin temel kaynaklarından biri olan hadis, vahyin anlaşılması ve İslâmî ilimlerin kaynağı olması bakımından son derece önemlidir. Bu nedenle hadis ilmi İslâmî ilimler içinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. İslâmî ilimler içerisinde özel bir konumu olan hadis ilminin diğer ilimlere kaynak teşkil etmesi, ona verilmesi gereken değerini göstermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'den sonra ikinci ana kaynak niteliği taşıyan hadislerin doğru, tam ve anlaşılır olarak tespit edilmesi bu konuda oldukça önem arz etmektedir. Nitekim Asr-ı Saadetten bu tarafa çok fazla âlim, kendisine aktarılan hadis kültürünü sözlü ve yazılı olarak bir sonraki nesle aktarmıştır. Özellikle Hz. Peygamber'in her söz ve hareketinin dikkatli takipçileri olan sahâbenin, hadislerin öğrenilmesi, uygulanması ve nakledilmesinde büyük hizmetleri olmuştur.

Hadis ilmini öğrenme ve öğretme çabaları Hz. Peygamber'in (s.a.v) rehberliğinde başlamış, O'nun ilk talebeleri olan sahâbîler de sonraki nesillere aynı hassasiyetle örnek olmuşlardır.

Sahâbîler, erkeği ve kadınıyla Hz. Peygamber'in eğitiminden geçmiş, İslam esaslarını O'ndan öğrenmiş, tatbikatını O'nun gözetiminde yapmış olan bahtiyar bir nesildir.

İslam'a bağlılığı, Allah ve Rasûlüne olan muhabbeti, birbirlerine karşı feragat ve fedakarlığı, yardımlaşma ve dayanışmayı, hakkı tüm insanlığa duyurma azim ve gayretini, İslam düşmanlarına karşı sabır, sebat ve cesareti, cihat şevki ve iştihakını tarihte benzerine rastlanmayacak numûneleriyle ashabın hayatında görürüz. Bu sebeple onların hayatı öğrenilmeye ve örnek alınmaya layıktır. Hele bir de İslâmî hizmetlerde öncülük edip Hz. Peygamber'in (s.a.v) övgüsüne, taltif ve takdirine mazhar olanların örnek alınması daha da kıymetlidir.

Ashabın hayatı Müslümanlar için en değerli referanstır. İslam milletleri, gücünü onlardan alır. Zira ashab, Hz. Peygamber'in ahlakıyla ahlaklanmış; onun sohbetinde bulunmuş ve aynı yolda sabırla yürümüş örnek insanlardır.

Hz. Peygamber'i gören, O'nun (s.a.) sözlerini işiten, davranışlarına yakînen tanık olan ve hadis ilmine katkıda bulunan vahyin ilk şahitleri sahâbîlerin biyografilerini incelemek, rivâyetlerin tarihî gelişimini ve sonraki nesillere sağlıklı bir şekilde

aktarılmasını anlamak ayrı bir önem arz etmektedir. Bu doğrultuda konu olarak erkek sahâbîlerden ve muksirûndan olan Enes b. Mâlik (r.a) seçilmiş, Enes b. Mâlik (r.a)'ın hadis ilmindeki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çünkü hadislerin sonraki nesillere intikalinde Enes b. Mâlik'in (r. a) de önemli bir yeri bulunmaktadır.

Enes b. Mâlik (r.a), Müslüman anne ve babanın elinde büyümüş, günlerini Rasûlullah'a (s.a.v) hizmetle geçirmiş, O'nun eğitimi ve terbiyesi altında yetişmiş ve "Hâdimü'n-Nebi" lakabıyla şereflenmiş bir sahâbîdir.

O, ashab içinde en çok yaşayanlardandı. Hulefâ-i râşidîn devri ve sonrasında teessüs eden, Emevi devletinin mühim bir devrini yaşayanlardandı.

Bu çalışmada muksirûndan olan Enes bin Mâlik'in hayatı hakkında bilgi verildikten sonra, onun hadis ilmindeki yeri tesbit edilmeye çalışıldı.

Çalışmanın giriş bölümünde; konu ve önemi, araştırmanın metodu, planı ve araştırmanın kaynaklarından, birinci bölümünde; Enes b. Mâlik (r.a)'ın nesebi, lakabı, künyesi, doğumu ve çocukluğu, ailesi ve yaşadığı ortam, ahlakî, ilmî kişiliği, vefâtı, hayatı ve kişiliğinden, Enes b. Mâlik'in özelliklerinden, Resûl-i Ekrem'in hizmetinde bulunmasından, Rasûlullah'ın Enes bin Mâlik'e iltifatından; ikinci bölümde Enes b. Mâlik'in üslûbu, hadis yazmakla ilgili ifadeleri, sahifesi, kendisine yöneltilen eleştiriler, hadis aldığı sahâbîler ve talebelerinden, Enes b. Mâlik'in hadis ilmindeki rolünden, daha sonra ise Enes b. Mâlik'den Kütüb-i Sitte'de nakledilen rivâyetlerin sayısı, konusu, kaynaklardaki dağılımını gösteren istatistiksel verilerden bahsedilmeye çalışıldı. Sonuç bölümü ve bibliyografya ile çalışma sonlandırıldı.

Allah'a hamd, tüm insanlığa en yüce örnek, üsve-i hasene, nümûne-i imtisal, rehber-i ekmel ve en büyük önder olan Hz. Muhammed'e (s.a.v), onun âl ve ashabının tümüne ve onlara sadakatle uyanlara salât ve selam olsun.

Çalışmamın her merhalesinde yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Musa Çetin hocama teşekkürü bir borç bilirim.

İsrafil AVCI

İğdır 2019

İÇİNDEKİLER

TAAHHÜTNAME.....	
KABUL VE ONAY	
ÖZET.....	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
I - KONU VE ÖNEMİ	1
II- ARAŞTIRMANIN METODU, PLANI VE KAYNAKLARI	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
ENES B. MÂLİK'İN HAYATI VE KİŞİLİĞİ	3
1.1. Enes b. Mâlik'in Hayatına Genel Bir Bakış	3
1.1.1. Enes b. Mâlik Hakkında Söylenenler	4
1.1.2. Künyesi ve Lâkabı.....	4
1.1.3. Enes b. Mâlik'in İslam'la Şereflenmesi (Müslüman Olması).....	5
1.1.4. Doğumu ve Çocukluğu.....	7
1.1.5. Enes b. Mâlik'in Ailesi ve Yaşadığı Ortam	7
1.1.6. Evliliği ve Çocukları	9
1.1.7. Vefâtı.....	9
1.1.8. Ahlâkî Kişiliği	11
1.1.9. İlmî Kişiliği	12
1.2. Enes b. Mâlik'in Özellikleri	12
1.2.1. Enes b. Mâlik'in Yakınlığı ve Nuraniliği	13
1.2.2. Enes b. Mâlik'in Sarık ve Yüzüğü	14
1.2.3. Enes b. Mâlik'in Sikalı (Güvenirliliği)	14
1.2.4. Enes b. Mâlik'in Konuşma Tarzı	15
1.2.5. Hz. Peygamber İle İlişkisi	16
1.2.6. Enes b. Mâlik'in Rasûlullah'ın Hizmetinde Bulunması.....	17
1.2.7. Rasûlullah'ın Enes b. Mâlik'e Latife Yapması	18
1.2.8. Rasûlullah'ın Enes b. Mâlik'e Tavsiyeleri	19
1.2.9. Resûlullah'ın Çocuk Sevgisi	20
1.2.10. Enes b. Mâlik'in Peygamber Sevgisi	22
1.2.11. Resûlullah'ın Enes'e Bereket Duası.....	22
1.2.12. Peygamber'in Sırrını Muhafaza Etmesi	25
1.2.13. Enes b. Mâlik'in Namazı Hakkında Sahâbelerin Rivâyetleri.....	26
1.2.14. Peygamberimizden Sonraki Hayatı (Hulefâ-i Râşidîn Döneminde)	27
1.2.15. Enes b. Mâlik'in Savaş ve Fetihlere Katılması	29

1.2.16. Enes b. Mâlik ve Spor	29
1.2.17. Enes b. Mâlik'in Hatırası	30
İKİNCİ BÖLÜM.....	31
ENES B. MÂLİK'İN HADİS İLMİNDEKİ YERİ.....	31
2.1. Sahâbenin Hadis Rivâyeti.....	31
2.2. Enes b. Mâlik'in Üslûbu.....	32
2.2.1. Enes b. Mâlik'in Hadis Yazmakla İlgili İfadeleri	32
2.2.2. Enes b. Mâlik'in ev kemâ kale; ev, veya ifadeleri	35
2.2.2.1. Enes b. Mâlik'in Hadis Rivâyetinde (أو كما قال) İhtiyatlı (tevakki) İfadeler Kullanması	35
2.2.2.2. Enes b. Mâlik'in Üslûbu: Ev (أو) İfadeleri.....	38
2.2.3. Öğrenmede Gösterilen Titizlik.....	40
2.3. Enes b. Mâlik'in Sahifesi	41
2.4. Enes b. Mâlik ve Mürsel Hadis	42
2.5. Enes b. Mâlik'in Hadis Rivâyetleri (İsnadı).....	43
2.6. Enes b. Mâlik'in Hadis Rivâyetindeki Tutumu	44
2.7. Kendisine Yöneltilen Eleştiriler	45
2.7.1. Şiîler'in Eleştirileri	45
2.7.2. Oryantalist/Şarkiyatçılar ile Taraftarlarının Eleştirileri ve Verilen Cevaplar	47
2.8. Çok Hadis Rivâyet Etmesiyle Tanınan Sahâbî.....	52
2.9. Hadis Aldığı Sahâbîler	55
2.10. Talebeleri.....	56
2.10.1. Hasan Basrî	57
2.10.2. Katâde b. Diâme	59
2.10.3. Bekir b. Abdullah el-Müzenî.....	60
2.10.4. Ebû Kılâbe el-Cermî.....	61
2.11. Enes b. Mâlik'e Haccâc'ın Zulmü.....	62
2.12. Hz. Enes'den Gelen Rivâyetlerin Değerlendirilmesi	64
SONUÇ	70
BİBLİYOGRAFYA	72

KISALTMALAR

<i>a. mlf.</i>	Aynı müellif
<i>a.e</i>	Aynı eser
<i>age.</i>	Adı geçen eser
<i>a.s</i>	Aleyhisselam
<i>b.</i>	Bin-ibn.
<i>bkz.</i>	Bakınız
<i>bt.</i>	Bint
<i>c.</i>	Cilt
<i>c.c</i>	Celle Celâlühü
<i>çev.</i>	Çeviren
<i>DİA</i>	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
<i>h.</i>	Hicrî
<i>haz.</i>	Hazırlayan
<i>Hz.</i>	Hazreti
<i>m.</i>	Milâdî
<i>md.</i>	Madde
<i>neş.</i>	Neşriyat
<i>r.a.</i>	Radiyallahü anh
<i>s.</i>	Sayfa
<i>s.a.v.</i>	Sallallahu aleyhi ve sellem
<i>TDV</i>	Türkiye Diyanet Vakfı
<i>tsz.</i>	Tarihsiz
<i>Thk.</i>	Tahkik
<i>trc.</i>	Tercüme, tercüme eden
<i>v</i>	Vefât
<i>vb.</i>	Ve benzeri
<i>vd.</i>	Ve diğerleri
<i>vs.</i>	Ve saire
<i>y.y.</i>	Yayın yeri yok
<i>yay.</i>	Yayınları-yayınevi

GİRİŞ

I - KONU VE ÖNEMİ

İslam Dini'nin temel kaynaklarının başında Kur'an-ı Kerim yer almaktadır. Kur'an'dan sonra ise hadis-i şerifler gelmektedir. Hadis-i şerifler vahyin anlaşılması ve İslamî ilimlerin ikinci ana kaynağı olması açısından son derece önemlidir. Hadis-i şeriflerin güvenilir, sıhhatli yollarla öğrenilmesi ve öğretilmesi mühimdir. Hadisleri daha sonraki nesillere naklederek bu güne kadar ulaşmasına sebep olan isnad sisteminin temelini meydana getiren râvilerin hayatları, rivâyetleri, hadisleri hangi yollarla, nasıl aldıkları gibi konular üzerinde hassasiyet ve titizlikle çaba harcanan mevzular olmuştur. Hadislerin bu zamana dek sıhhatli yollarla gelip gelmediğini anlamak ve öğrenmek, hadislerin daha sonraki nesillere intikalinde gayret gösteren sahâbîlerin hayatlarının ve hadis ilmine katkılarının incelenmesi önem arz etmektedir.

Hadislerin sonraki nesillere aktarılmasında ve sahih bir şekilde günümüze kadar ulaştırılmasında önemli bir konuma sahip olan sahâbîlerin hayatları, rivâyetlerinde ortaya koydukları çabaları ve titizlikleri ilk yıllardan beri önem arz etmektedir. Bundan dolayı muksirûndan olan Enes b. Mâlik'in hadis ilmindeki yerini inceleme ve araştırma gerekliliğini duyduk. Bu çalışma ilk yıllardan bu yana yapılan bu tarz çalışmalara az da olsa katkıda bulunmak amacıyla yapılmıştır.

II- ARAŞTIRMANIN METODU, PLANI VE KAYNAKLARI

Kütüb-i Sitte'nin sahâbi ravilerinden biri olan Enes b. Mâlik hakkında farklı kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. O'nun soyu, ailesi ve hayatına dair bilgileri elde etmek için neseb kitapları taranmış, yaşadığı dönemle ilgili yazılmış olan eserlerin birçoğuna başvurulmuştur. Bu açıdan Enes b. Mâlik'in tarihsel süreç içindeki hayatını incelerken kullandığımız kaynaklar genelde klasik ve çağdaş eserleri kapsamıştır. Çalışmada ilgili Megazi, Tabakat, Terâcim, Tarih, Ensâb, ve Hadis kitaplarından yararlanılmıştır.

Ulaşılan bilgiler kendi aralarında konularına göre belli bir tasnife tabi tutulmuş, kaynakların üzerinde ittifakta bulunduğu bilgiler tercih edilmiştir. Araştırmada istifade edilen kaynaklardan alınan referanslar dipnotlarda zikredilmiştir. Yararlanılan eserlerin uzun künyeleri ise kaynakçada belirtildi.

Araştırma, hadis konusu olduğu için öncelikle ricâl ve tabakat eserleri temel alınmıştır. Yararlandığımız önemli kaynaklardan biri İbn Sa'd'ın (230/844) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ'sıdır*. Bu eserde özellikle Enes b. Mâlik'le ilgili bölümlerden yararlandık. Sahâbilerin hayatlarından bahseden ve tabakat kitapları içerisinde mühim bir yere sahip olan İbnü'l- Esir'in (630/1233) *Üsdü'l-Ğabe'sinden* faydalandık. Alfabetik olarak tertip edilen bu kitap, alanın en iyileri arasında yer almaktadır. İbn Hacer'in (852/1448) *Tehzîbu't-Tehzîb fî ricalil hadîsi*, yararlandığımız önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Mizzî'nin de (h.742-654) *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl* başvurduğumuz temel kaynaklardandır. Eserlerinden yararlandığımız ve önemli tabakat kitapları arasında yer alan Zehebî'nin (h. 748/1374 m.) *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâsı* da faydalandığımız kaynaklardandır. İbn Hacer'in *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbesinden* de istifade bulunduk. Eser, sahâbe biyografileri konusunda en geniş olanlardandır. Yararlandığımız eserlerden bir diğeri de Muhammed Takî Tüsterî'nin *Kâmûsu'r-ricâl* adlı eseridir. Yine Hatip el-Bağdâdî'nin *Takyîdü'l-ilm* (Tahk. Yusuf Aşi) başvurduğumuz kaynaklar arasındadır.

Araştırmamızda konuyla ilgili çeşitli hadis eserleri, Enes b. Mâlik'in hadis ilmindeki yerini ortaya koymak için başvurduğumuz kaynaklar arasında yer almaktadır. Özellikle de *Kütüb-i Sitte'yi* baştan sona taradık. Kütüb-i Sitte'nin ilgili şerhlerine baktık. Ahmet b. Hanbel'in *Müsned'inden*, Diyanetin *İslâm Ansiklopedisi'nden* ve konu ile ilgili ilk dönem ve günümüz eserlerinden yararlandık. Arapça temel eserlerin de orijinallerinden istifade ettik.

Ele aldığımız bu çalışmada ulaşabildiğimiz kaynaklardan elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda Enes b. Mâlik'in hayatı ve hadis ilmindeki yeri ile ilgili bilgiler için bu konulara yönelik eserler incelenmiştir. Konu bir bütünlük içerisinde ele alınarak bir plan içerisinde işlenmiştir. Giriş bölümünde konu ve önemi, araştırmanın metodu, planı ve araştırmanın kaynakları; birinci bölümde Enes b. Mâlik'in hayatı ve kişiliği; ikinci bölümde hadis ilmindeki yeri ele alınmıştır. Sonrasında ise *Kütüb-i Sitte'de* Enes b. Mâlik'ten nakledilen rivâyetler üzerinden Enes b. Mâlik'in hadisçiliğini gösteren değerlendirmeler, Kütüb-i Sitte'deki rivâyetlerin sayısı, konusu ve kaynaklardaki dağılımını gösteren istatistiksel veriler; sonuç bölümünde ise ulaşılan bilgilerin kısa bir özeti ile çalışma bitirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENES B. MÂLİK'İN HAYATI VE KİŞİLİĞİ

1.1. Enes b. Mâlik'in Hayatına Genel Bir Bakış

Nesebi: Enes b. Mâlik b. Nadr b. Damdam b. Zeyd b. Haram b. Cüde b. Amir b. Ğanm b. Adiy b. Neccar el-Ensaridir. ¹

Künyesi: Ebû Hamza; İbn Nadr b. Damdam b. Zeyd b. Haram Cüde b. Amir b. Ğanm b. Adiy b. Neccar'dır. ²

Lakabı: Hâdimü'n-Nebi (Peygamber'in Hizmetkârıdır).

Ensar'dan, Hazrec kabilesinin Neccâr oğulları sülalesindedir.

Çok hadis rivâyet ettiği için "muksirûn" diye zikredilen yedi sahâbîden biridir. ³

Basra'da vefât eden son sahâbî olarak kabul edilen Enes b. Mâlik, 100 yıldan fazla yaşaması sebebi ile "Muammerûn" dan sayılmıştır. ⁴ 93 (711-12) yılında 103 yaşındayken ahirete göç etmiştir. Enes b. Mâlik'in 90 (709), 91 (710), 92 (711) ve 95 (714) senelerinde öldüğünü öne sürenler de olmuştur. ⁵

Validesi: Ümmü Süleym Sehle binti Milhan binti Halid binti Zeyd binti Haram binti Cüde b'dir.

"Ensar-ı Kirâm'ın büyüklerindedir."⁶

Ali bin Medîni: "Enes bin Mâlik, Basra'da vefât eden sahâbîlerin sonuncusudur." demiştir. ⁷

Zehebî, Enes b. Mâlik (r.a)'in hayatı ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

¹ Ebû'l-Haccâc Yusuf b. ez-Zekî el Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, II. baskı, Müessesetü'r-risâle, I. cüz, 289.

² El-İmam Şemsüddîn Muhammed ibni Ahmed ibni usman ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n -Nübelâ*, Müessesetü'r-risâle, III, 395.

³ Şihâbüddîn Ebi'l Fadl Ahmed b. Ali bin Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's- sahâbe*, Kahire, I, 71.

⁴ İbrahim Canan, "Enes b. Mâlik", *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 234.

⁵ Canan, "Enes b. Mâlik", *DİA*, XI, 234.

⁶ İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî, *Eshâb-ı Kirâm*, 5. bsk., trc. Hüseyin Hilmi Işık, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, 1970, s. 234.

⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, Mektebetül Müsenna, Bağdad, I, 71.

“İmam, müftü, fetva verme derecesinde bir kişi, Kur’an öğreticisi, hadisçi olarak İslam’ın çokça bilgi aktaran bir ferdidir. Ensar’ın Hazrec kabilesinden, Neccariler kolundan olup Medinelidir. Rasûlullah (a.s)’ın hizmetçisi ve hanımlar tarafından akrabasıdır. O’nun öğrencisi ve sahabilerinden en son vefât edenidir.”⁸

1.1.1. Enes b. Mâlik Hakkında Söylenenler

1.1.2. Künyesi ve Lâkabı

Enes b. Mâlik’in künyesi Ebû Hamza’dır. Bir zaman Hamza adı verilen baklayı toplarken Rasûlullah (s.a.v) onu görünce “Ebû Hamza” diyerek iltifatta bulunmuştur.⁹ Başka bir rivâyete göre de Enes b. Mâlik’in amcasının adı da Enes bin Nadr olduğundan bunların birbirleriyle karıştırılmaması için Enes bin Mâlik’e “Ebû Hamza” künyesi verilmiştir.¹⁰

Bununla birlikte Enes b. Mâlik’in künyesini “Ebü’n Nadr” diye ifade edenler de vardır.¹¹

Hz. Enes b. Mâlik, Rasûlullah’a 10 yıl hizmette bulunduğu için “Hâdimü’n-Nebi” ismiyle anılmaktadır.¹² Kendisine böyle söylenince çok memnun olduğu, sevindiği ve bununla iftihar ettiği bilinmektedir.

Enes b. Mâlik’in “Zü’l Üzüneyn” lâkabı da vardır: Rasûlullah’ın Enes (r.a)’e “Ey çifte kulaklı” dediği de rivâyet edilmiştir.¹³ Bir ara Rasûlullah (s.a.v.) mübarek elleriyle Enes’in kâkülünü (zülüflerini) tutarak “Ya Zel- Üzüneyn” diyerek bir şey buyurmuşlardır. Hz. Enes de annesinin tavsiyesiyle Rasûlullah’ın ellerinin değdiği bu zülüfleri (kâkülü) teberrüken olduğu şekliyle bırakıp kesmemiştir.¹⁴

⁸ Zehebî, *Siyeru A’lâmü’n-Nübelâ*, III, 403.

⁹ Hafız Ebi Kasım Süleymân b. Ahmed Taberânî, *Mu’cemü’l-kebir*, I, 239; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğabe*, I, 127; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 71.

¹⁰ Şah Muînüddin Ahmed Nedvî, Saîd Sâhib Ensârî, *Büyük İslâm Tarihi Asr-ı Saâdet (Peygamberimiz’in Ashabı)*, çev. Ali Genceli, Şamil Yay., İstanbul, III, 187.

¹¹ İbrahim Canan, “Enes b. Mâlik” *DİA*, a.y

¹² Şemseddin Sâmî, *Kâmusü’l-a’lâm*, II, 1048; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 71.

¹³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 71; Zehebî, *Siyeru A’lâmü’n-Nübelâ*, II. bsk., III, 402.

¹⁴ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğabe fî ma’rifeti’s-sahâbe*, a.y; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğabe*, I, 127.

Enes b. Mâlik'in şöyle söylediği rivâyet edilmiştir. “Benim saçlarım önden asılırdı ve Rasulullah (s.a.v) bunları tutarak çekerdi.”¹⁵ Bazı tarihçiler, Enes b. Mâlik'in bu lâkabla anılmasının nedeni olarak, Rasûlullah'tan işittikleri hadisleri iyi anlamasını, hıfzetmesini de göstermişlerdir.¹⁶

Nakillerden Enes b. Mâlik'in değişik lakaplarla ve künyelerle adlandırıldığı anlaşılmaktadır.

1.1.3. Enes b. Mâlik'in İslam'la Şereflenmesi (Müslüman Olması)

Enes b. Mâlik, Medine'de Müslüman bir ailede doğmuştur. İslam'la ailesi aracılığıyla tanışmıştır. Kendi dilinden Müslüman olmasını şu şekilde anlatmaktadır: Ben Medine'de doğdum. Babam Mâlik, annem ise Rûmeysâ'dır. Ancak annem hep Ümmü Süleym künyesiyle bilinir. Henüz kendimi ve çevremi bilmeye başladığımda İslâm'ı da duymaya başladım. Çocukluk halimle bazen sokakta oyun oynarken, bazen çarşıda dolanırken, bazen de ev sohbetlerinde Allah Elçisi'nin tebliğ ettiği dini duyardım. Anlatılanın yeni bir din olduğunun farkındaydım ve henüz bu dine bağlananlar çok değildi. Bu yüzden bir kişinin Müslüman oluşu, hemen Medine sokaklarının konusu haline gelirdi. İşte annemin Müslüman olduğunu da böyle duydum.

O gün akşamleyin konuyu anneme sordum. Açıkçası doğrudan sormaya da çekinmiştim. Ama sormam, öğrenmem gerekiyordu. Kardeşim Berâ ile oynarken sürekli bunu nasıl soracağımı düşünüyordum. Sonra birdenbire kelimeler ağızımdan istemsiz dökülürdü:

-Sen Müslüman mı oldun anne?

Annem soruyu duyunca şaşırıldı. Elindeki işi bıraktı:

-Nereden çıkardın bunu?

-“Sokakta konuşuyorlardı”

-Ne diyorlardı?

¹⁵ Heysemi, *Mecmau'z Zevaid*, IX, 325.

¹⁶ Zeki Çıkman, Ramazan Ayvalı, Hasan Yavaş, Muzaffer Turgut, Saim Kökcü, Burhan Kılıç, Yaşar Taşdemir, Ö. Faruk Yılmaz, Erdoğan Sevim, Türkiye Gazetesi *İslâm Alimleri Ansiklopedisi*, “Enes b. Mâlik”, İstanbul, I, 303.

-Ümmü Süleym dinden ve doğru yoldan çıktı, diyorlardı.

Konuşmamızı babam da duymuştu. Şaşırmişti fakat çok değil. Anlaşılan artık Medine’de Müslüman olmak şaşılacak bir şey değildi.

“Enes doğru mu söylüyor Ümmü Süleym?” diye anneme sordu. “Sen dinimizden ve doğru yoldan çıktın mı?”

“Ben ne dinden çıktım, ne de doğru yoldan!” dedi annem. “Pek saygıdeğer bir Peygamber’in anlattığı yola girdim.”Sonra bize İslâm’ı anlatmaya başladı. Allah’ın sonsuz kudretinden, verdiği nimetlerden, yeryüzünün ve gökyüzünün yaratılışından bahsetti. Putların aslında insan eseri olan zavallı heykeller olduğunu, Allah’ın, kulu Muhammed’i bir elçi olarak insanlara gönderdiğini söyledi. Sonra bizim de Müslüman olmamızı istedi.

Bunlar hep konuşulan ve aşınası olduğum şeylerdi ama çocuk zihnimde bütün bilgiler bölük pörçüktü. Şimdi ise annemin dilinde hepsi bir araya gelmişti. Annemin bu denli güzel konuştuğunu da o güne dek hiç görmemiştim. Olanca saflığım ile:

“Peki, nasıl Müslüman olacağız?” diye sordum.

“Allah’tan başka ilâh olmadığını, Muhammed’in de O’nun kulu ve elçisi olduğunu söyleyerek” dedi annem.

Anneye inanmak kolaydır. Ben hemen oracıkta annemin sözlerini tekrarlamaya başladım ama birden babam köpürdü. Bu güzel sözler karşısında babamın niçin bu şekilde tepki verdiğini anlayamadım. İkisi arasında bir tartışma başladı. Babam, annemi atalarının dininden sapmakla, bu batıl inancımı da bize aşılama ile suçladı. Annem ise esas onun batıl inanca sahip olduğunu söyleyerek cevap vermekten geri durmadı. Onların birbirlerine verdikleri cevaplar çoğalıp sesleri yükseldikçe, ben ve kardeşim yatağımıza çekildik, üzerimize örtü alıp kendimizi uykuyla avutmaya çalıştık.¹⁷

Yukarıdaki nakilden İslam’a bağlananların çok olmadığı bir zamanda Enes’in (r. a) annesinin tesiriyle Müslüman olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁷ Vejdi Bilgin, *Enes’in Günlüğü*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2012, s. 5.

1.1.4. Doğumu ve Çocukluğu

Enes b. Mâlik, Resûl-i Ekrem'in hicretinden, büyük ihtimalle on sene önce (612) Medine'de doğmuştur. Sekiz ya da dokuz yıl önce doğduğunu ifade eden rivâyetler de vardır.¹⁸

Resûl-i Ekrem'in hicretinden 1 sene evvel Medine'ye gelmiştir. Hz. Enes bu konuda şöyle demektedir: “Ben 10 yaşında iken Resûlullah (s.a.v) Medine'ye geldi ve ben yirmi yaşında iken de vefât etti. Annelerim (Resûlullah'ın hanımları) beni O'nun hizmetinde bulunmaya teşvik ederlerdi. Rasûlullah (s.a.v) bir vakit evimizde bizi ziyaret etti, biz ona evdeki bir koyundan süt sağdık, o süte evdeki bir kuyudan su katıldı. İkranda bulunduk. Rasûlullah (s.a.v) bunu içti. Hz. Ömer (r.a) kendisine -Hz. Ebû Bekir (r.a) de sol yanında idi- : “Ey Allah'ın Rasûlu Ebû Bekir'e ver.” dedi. Fakat Rasûlullah (s.a.v) sağ yanındaki bir bedeviye ikram etti ve sonra da “sağdan sağa doğru sırayla” diye buyurdu.¹⁹

1.1.5. Enes b. Mâlik'in Ailesi ve Yaşadığı Ortam

İslam Dini Medine'de yayılmaya başladığında bazı Medineliler gibi Enes b. Mâlik'in babası da İslam'a girmedi. Enes b. Mâlik'in babası Mâlik bin Nadr'dır. Müslümanlara muhalif olduğu, İslam Dini'nin Medine'de yayıldığı sıralarda eşi Ümmü Süleym'in Müslümanlığına öfkelenerek Şam'a gittiği ve orada vefât ettiği rivâyet edilmiştir.²⁰

Enes b. Mâlik'in validesi Ümmü Süleym, kardeşi Berâ b. Mâlik, teyzesi Ümmü Harâm (r. anha), ismini aldığı amcası Enes b. Nadr ve üvey babası Ebû Talha sahâbîlerin meşhurlarındandır.²¹

Annesi: Annesi Ümmü Süleym'dir. Ensardandır. Adının Sehle oluşuyla alakalı değişik ihtilaflar mevcuttur. İsmi kimi eserlerde Remile, Meyse ve Melike adı ile

¹⁸ İzzuddîn İbnü'l-Esîr Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el- Cezerî, *Üsdü'l-ğabe fî ma'rifeti's-sahâbe*, II, 151.

¹⁹ Müslim, “Kitabu'l Eşribe”, 17- Su, süt ve benzeri içeceklerin sağdan başlanarak dolaştırılmasının müstehablığı babı; Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l- Kübrâ*, Fil besriyyine vel beğdediyyine ve şamiyyine vel Misriyyine ve Ehariyn, Dâru Sadır, Beyrût, VII, 20.

²⁰ Canan, “Enes bin Mâlik”, *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 234.

²¹ Şihabüddîn Ebi'l-Fadl Ahmed b. Ali bin Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't- Tehzîb*, Beyrût, I, 37; Canan, “Enes b. Mâlik”, *DİA*, a.y

anıldığı gibi, bazı eserlerde de Zamisai (Zümeysa) yahut Remisai (Rümeysa) şeklinde de zikredilmektedir.²²

Yetiştığı Ortam: Milâdi 613 yılında Medine’de dünyaya gelen Milâdi 709 tarihinde Basra’da ölen²³ Enes bin Mâlik’in nesep teselsülü: Enes b. Mâlik b. Nadr b. Damdam b. Zeyd b. Haram b. Cündeb b. Amir b. Ğanm b. Adiy b. Neccar’dır. Medineli olup, Ensardandır. Ebû Hamza diye künyesi vardır.²⁴ Bu künyeyi kendisine Rasûlullah (s.a.v) vermiştir. “Hamza” olarak adlandırılan baklayı toplama esnasında Rasûlullah (s.a.v.) onu görünce, “Ebû Hamza” diyerek iltifatta bulunmuştur. Lakabı, Hâdim-i Rasûlullah (s.a.v.) (Rasûlullah’ın hizmetkârıdır). Kendisine böyle denilince mesrur ve hoşnut olur bununla övünürdü.²⁵

Enes b. Mâlik (r.a)’in Zü’l-üzüneyn lakabı da mevcuttur. Bu lakabı Rasûlullah (s.a.v) vermiştir. Bir gün Rasûlullah mübarek elleriyle zülûflerini tutarak, “Ya Ze’l Üzüneyn” (iki kulak sahibi) diyerek latifede bulunmuştur. Hazreti Enes de, annesinin öğütleri sebebiyle Rasûlullah’ın mübarek ellerinin dokunduğu bu zülûfleri olduğu şekilde bırakmıştır. Tarihçilerden bazıları Enes b. Mâlik’in bu lâkabı almasının nedeni olarak, Rasûlullah (s.a.v)’dan duyduğu mübarek sözlerin iyi anlaşılıp ezberlenmesini gösterirler.²⁶

Enes b. Mâlik hazretlerinin annesi, ikinci Akabe Biatı sırasında İslamiyet’i kabul etmişti. Medine’ye döndüğünde kocası kendisini terkedip Şam’a gitti. Şam’da kısa bir süre sonra öldü. Enes b. Mâlik’in babası öldüğünde, annesine bu defa Ebû Talha talip oldu. O zamanlar Ebû Talha hâlâ müşrikti.²⁷ Ümmü Süleym “Ebu Talha senin gibisi reddedilmez ama sen kafirsin, ben de Müslüman bir kadını. Seninle evlenmek bana uygun düşmez.” dedi. Ebû Talha “Senin benimle evlenmene engel olan şey bu değil.” dedi. Ümmü Süleym sordu: “Pekâlâ, benim seninle evlenmeme mâni olan nedir? Ebu Talha “Sarı ve beyaz” diyerek yanıt verdi. Ümmü Süleym “Ben ne sarı ne de beyaz istiyorum. Senin Müslüman olmanı istiyorum. Allah ve Peygamber’i şahit olsunlar ki

²² Hayati Ülkü, *Ashab-ı Kirâm’ın Meşhurları*, İstanbul, 1982, s. 387.

²³ Ülkü, *age.*, a.yer

²⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü’t -Tehzîb*, Haydarabad, 1325/1907, I/377.

²⁵ Zeki Çıkman, Ramazan Ayvalı vd., Türkiye Gazetesi *İslâm Alimleri Ansiklopedisi*, “Enes b. Mâlik”, İstanbul, trz., I, 303.

²⁶ *TGİA A.*, a.g.md., I, 303.

²⁷ Ülkü, *age.*, s. 387.

Müslüman olursan senden bir pul almaksızın seninle izdivaç edeceğim.” dedi. Böylece onun mehri İslam oldu.²⁸

Enes b. Mâlik’in (r. a) üstün kabiliyet ve nitelikleri yıllarca Resûlullah (s.a.v)’ın hizmetkârlığında bulunmasından, Resûlullah’ın (s.a.v) eğitimi ve terbiyesi ile yetişmesindedir. Ayrıca Hazreti Peygamber (s.a.v)’in takdir ettiği ve sevdiği bir aileye mensup olmasıyla da izah etmek mümkündür. Resûlullah (s. a. v) bazen Eneslerin evine uğrardı. Yemeklerini orada yedi. Orada öğle uykusuna yatarı. Ev halkıyla, cemaatle nâfile namaz kılardı. Hz. Peygamber’in (s.a.v) bu aileye göstermiş olduğu ilgi ve iltifatı nesep yakınlığıyla veya süt akrabalığıyla açıklamaya çalışanlar olmuştur. Hicretin akabinde Muhacirler ile Ensar arasında cereyan eden muâhat (kardeşlik bağı) töreninin bu ailenin evinde yapılması onların ashab içindeki konumunu ve önemini gösteren başka bir özelliğdir.²⁹

1.1.6. Evliliği ve Çocukları

Hz. Peygamber’in (s.a.v) duasını alan Enes (r.a) bundan dolayı da çok çocuk sahibi olmuştur.

Enes b. Mâlik’in çocuklarından bazıları : Ubeydullah, Abdullah, Zeyd, Yahya, Halid, Musa, Nasr, Ebû Bekir, Ömer, Alâ, Berra, Reme, Ümeyme ve Ümmü Haram’ı söyleyebiliriz. Bu çocuklarının hemen hepsi tarihte ünlü olmuşlardır. Ebu’l-Yegzan Enes’in 80 çocuğunun şiddetli bir taundan (hastalık) öldüğünü zikretmiştir.³⁰

1.1.7. Vefâtı

Enes b. Mâlik (r.a) ölmeden önce oruç tutmaktan aciz idi. Vefât etmeden önce bir yıl orucunu yedi. Keffaret olarak da otuz kişiye yiyecek verdi. İbn Avn, Bükker b. Muhammed’den nakille Enes b. Mâlik’in vefâtını şöyle anlatır: Enes b. Mâlik, ölümü yaklaşınca Muhammed b. Sirin’in onu yıkayıp namazını kıldırması vasiyetinde bulundu. Muhammed hapisteydi. Padişaha geldiler. O, Esid kabilesinden biriydi. Muhammed’e

²⁸ Abdülaziz eş-Şennavi, *Sahabe Hayatından Tablolar*, çev. Taceddin Uzun, İstanbul, 1982, III/527.

²⁹ Canan, a.g.md., *DİA.*, XI, 235.

³⁰ Zehebî, *Siyeru A’lâmü’n-Nübelâ*, III, 405.

izin verdi. Hapisten çıktı. Enes'i yıkadı, kefenledi ve namazını Enes'in evinde kıldırdı. Sonra ailesine uğramadan cezaevine döndü.³¹

Amr b. Dinar, Cafer'den şöyle rivâyet etti: Enes b. Mâlik alaca hastasıydı ve saçı çok beyazdı. Onun büyük lokmalarla yemek yediğini gördüm.³² Yahya b. Said el Ensari, annesinden şöyle rivâyet etti: Muhakkak ki Enes'in bir çok ahlakla ahlaklandığını gördüm. Enes alaca hastasıydı ve ben onun ailesine şöyle derken Enes işitti. Bunun için Enes Sehl b. Sad'dan daha zayıftı. O Sehl'den daha yaşlı idi ve Enes bana dedi ki: Rasûlullah bana dua etti.

Ebul Yegzan şöyle nakletmektedir: Enes'in 80 çocuğu şiddetli bir taundan (hastalık) öldü. Denildi ki 70 tanedir. Muaz b. Muaz'ın rivâyetine göre İmran bize Eyüb'ten şöyle rivâyet etti: Enes oruçtan dolayı zayıf düşerdi. Bir tabak tirit yaptı. 30 fakir çağırdı ve onları doyurdu. Ben derim ki Enes'in doğumu hicretten on yıl öncedir. Ölümüne gelince onda ihtilaf vardır. Ma'mer, Humeyd'den şöyle rivâyet etti: O, 91 senesinde vefât etti ve Katade, İbn Adiy, Said b. Üfeyr, Ebu Ubeyde bu kaydı yazmışlar. Maun b. İsa Enes'in oğlundan Enes'in 92 yılında vefât ettiğini rivâyet etti ve Vakidi aynı görüşü kabul etti. İddetün, Enes'in 93 yılında vefât ettiğini rivâyet etti. O en doğrudur. Bunu İbn Uleyye, Said b. Amir, Vel Medaini, Ebu Nuaym, Halife vel Fellas ve Ga'neb de söyledi. Bunun üzerine ömrünün 130 yıl olduğu söylenir. Ensar'dan birisi "Biz Enes'in ömründe ihtilaflıyız." dedi. Bazıları da ömrünün yüz otuz seneye ulaştığını söyledi. Bazıları da ömrünün yüz yedi seneye ulaştığını söyledi.³³ Ali b. Medînî der ki: "Enes Basra'da vefât eden son sahâbe idi."³⁴

Cüreyr b. Hazm der ki: Şuayb b. Hicab'a Enes'in ne vakit öldüğünü sordum. Doksanıncı yılında vefât ettiğini söyledi. Mu'temir b. Süleyman der ki: Enes doksan bir yaşında vefât etti. Mu'temir b. Süleyman, Hamid'den Enes'in yaşının doksan dokuz olduğunu rivâyet eder. Abdullah b. Zeyd Enes'i doksan iki yaşındayken gördüğünü söyledi. Ebu Naim ise Enes doksan üç yaşında vefât etti der. Bazıları yüz üç yaşındaymış derler. Yahya b. Bekir şöyle nakletmektedir: Yüz altı yaşında vefât ettiğini

³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dâru Sadır, Beyrût, VII, 19.

³² Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, Müessesetü'r-risâle, III, 405.

³³ Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, III, 405-406.

³⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, I, 71.

nakletti. Denilir ki: Yüz yedi yaşında vefât etmiş.³⁵ Ali b. Medîni: Basra’da kalan en son sahâbiydi. Ensar dedi ki: O öldüğü zaman yüz yedi yaşındaydı. Vehab b. Cüreyre babasından tahdis etti: Enes hicri doksanda vefât etti. Şuayb b. Habhab da doksanda öldüğünü bildirdi. Katade’den nakle göre Hemmam dedi ki: Hicri doksana birde vefât etmiş. Main b. İsa doksana iki, İbn Uleyye, Ebu Nuaym ve halife doksana üçte vefât ettiğini söyledi. Buhârî’nin Tarihi Kebir adlı eserinden Nasr b. Ali’nin haber verdiği göre Katade şöyle nakletmiştir: “Enes b. Mâlik ne zaman öldü” diye sorunca Murrig şöyle söyledi: Bugün ilmin yarısı gitti. Denildi ki bu nasıl oldu? Birisi kafadan söylediği zaman onu Enes’e sorun. O, Peygamber’den duymuş mu? Desem ki Ensar’ın sözünde Enes yüz yedi yıl yaşamış, ihtilâflıdır. Çünkü en çok söylenen “Peygamber Medine’ye geldiği zaman on yaşındaydı.” En yakın doksana üçte vefât etmiş. Bu onun yüz üç yaşında olduğunu gösteriyor. Halife b. Hayat Tarih kitabında diyor ki: Bu doğrudur. O, doksana üçte vefât etti. Vakidi doksana ikide veya doksana dokuzda vefât ettiğini söyledi. Aynı şekilde Hamid’den nakille Mutemir dedi: Doksana birde vefât etti. Halifenin dediği doğrudur.³⁶

H. Enes’in ölüm tarihi hakkında (h. 90, 91, 92, 93) olmak üzere müteaddid rivâyetler mevcuttur. Vefâtında yüz yaşını geçtiği Hulâsa adlı eserde haber veriliyor. Yine Hulâsa’da Basra’da son olarak ölen sahâbi H. Enes’tir, deniliyor.³⁷

Enes, gerçekten doksana yaşından fazla yaşamıştır. Malı, çocukları, torunları çok fazla olmuştur!³⁸

1.1.8. Ahlâkî Kişiliği

İbn Sirin, Şabi, Ebu Kılabe, Mekhul, Ömer b. Abdülaziz, Sabitül Bünani, Bekir b. Abdullahil Müzenî, ez Zühri, Katade, İbn Münkedir, Abdülaziz b. Süheyb, Yahya b. Said Ensari, Kesiryubnü Süleym, İsa b. Tahman ve Ömer b. Şakir. H. Enes’in ahlakının büyüklüğünü rivâyet etmişlerdir.³⁹

³⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyizi’s-sahâbe*, I, 71.

³⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü’-Tehzîbi fi ricalil hadîs*, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrût, Lübnan, I, 355-356.

³⁷ Zeynü’d-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi’l-Lâtif-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Tecrid’i Sarih Tercemesi*, Mütercimi ve Şarihi: Kâmil Miras (5. Baskı), c. IV, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., sayı: 123-1.

³⁸ Mehmet Zihni, *el-Hakaa’ık*, s. 171-174, *İslâm Ansiklopedisi*, IV, 273-274.

³⁹ Zehebî, *Siyeru A’lâmü’n-Nübelâ*, III, 396.

“Enes bin Mâlik (r.a) yüksek bir ahlâka sahipti. Son derece nâzik, güzel sözlü ve güler yüzlü idi. Resûlullah’ı (a.s) çok sever, sünnete uymaya çok dikkat ederdi. Sabah namazının vakti girmeden önce uyanır, Mescid-i Nebevi’ye gider, Resûlullah’a (s.a.v) hizmet için can atardı. Resûlullah’ın (a.s) sesini duymak ve O’na hizmet etmek, onun için en büyük sürûr ve neş’e kaynağı idi. Resûlullah da onun hakkında iyilikle bahsedip, yaptığı hizmetlerden dolayı duâ buyururlardı.”⁴⁰

1.1.9. İlmî Kişiliği

Enes b. Mâlik, tefsir ve hadîs ilminde olduğu kadar, fıkıh ilmine de önemli hizmette bulunmuştur. Bağımsız bir eser oluşturacak miktarda, ictihatları ve fetvâları mevcuttur. Hz. Enes’le Muhtâr bin Fülful arasında geçen sohbet ve Muhtâra vermiş olduğu yanıtın İslâm Hukuku’nda önemli bir yeri vardır. Muhtâr, Enes’e (r. a): “Resûlullah’ın men ettiği (yasakladığı) içkiler nelerdir?” şeklindeki sorusuna Hazreti Enes cevap olarak Resûlullah’ın “Her sarhoş eden şey haramdır” dediğini ifade etti. Bunun üstüne Muhtâr şu şekilde sordu: “Doğru söylemektensin. Sarhoşluk haramdır. Bir iki yudumluk bir şey içmekle alakalı ne dersin?” Hz. Enes (r. a): “Çoğu sarhoş edenin azı da haramdır” yanıtını verdi.⁴¹

Buradan hareketle şunu ifade etmek isteriz ki, Enes (r.a) Hz. Peygamber’in uzun zaman hizmetinde ve sohbetinde bulunmasından dolayı Hz. Peygamber’in ahlâkıyla ahlaklanmış bir sahâbidir. Bu nedenle Kur’an’ın tefsirini iyi öğrenmiş, Hz. Peygamber’in sözlerini, hallerini, ahlâkını bildirme açısından ön sıralarda yer almıştır. Muksirûndan olan Enes (r.a) hadis ilminin yayılmasında büyük hizmetleri olmuştur. Pek çok yerde ilim halkası kurmuştur.

1.2. Enes b. Mâlik’in Özellikleri

Resûl-i Ekrem’in Enes bin Mâlik’e İltifatı: Hz. Peygamber’in hizmetinde bulunması sebebiyle Peygamber (s.a.v)’den birçok konuyu öğrenmiştir. Uzun süren yaşamı süresince Resûlullah (s.a.v)’tan öğrendiği hususları öğretmeye çaba harcaması Enes b. Mâlik’in en mühim yönünü oluşturur. Resûlullah’ın (s.a.v) eğitim ve öğretim

⁴⁰ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Tezkîretü'l- huffâz*, Dâru ihyâi’t türâsil-Arabî, Beyrût, tsz., I, 44; Zeki Çıkman, Ramazan Ayvalı vd., *age.*, a.g.md., I, 304-305.

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 102.

biçimine, insanlara, bilhassa da çocuklarla ilgili hoşgörüsüne ve ahlâkî davranışlarına ait pek çok bilgi onun aracılığıyla rivâyet edilmiştir. Sefer sırasında ve barış zamanında Resûlullah'ın yanında bulunduğunu, her daim onun istediği şekilde davranışta bulunmadığını, bununla beraber Resûlullah'tan (s.a.v) bir kere dahi olsa azar duymadığını, bir hatasından dolayı kendisini ikaz edecek olan hanımlarını, "Bırakın çocuğu! O, Allah'ın dilediğinden başka bir şey yapmamıştır." dediği rivâyet edilmiştir.⁴²

Resûlullah'ın (s.a.v) çoğunlukla "yavrucuğum" diyerek seslendiği, bazen de "iki kulaklı" (zü'l-üzüneyn)⁴³ diyerek takıldığı Hz. Enes sünneti seniyyeye uygun olarak yaşamaya çaba sarf ederdi. Ebû Hüreyre, Enes'in kıldığı namazın Resûlullah'ın (s.a.v) kıldığı namaza çok benzediğini söylerdi.⁴⁴ Resûlullah (s.a.v)'in ölümünden sonra O'nu çok özlediğini, geceleri rüyasında O'nu gördüğünü, huzuruna çıkıp, "Yâ Resûlallah! Küçük hizmetkârın geldi." demeyi çok istediğini naklederdi. Peygamber (s.a.v)'e ait olan çubukla bir saç telini yanında bulundurur, vefât edince bunların kabrine konulmasını arzu ederdi. Vefât ettiğinde vasiyetinden ötürü çubuk kefeniyle böğrü arasına, saç teli de dilinin altına konuldu. Yanında bulundurduğu bir diğer hâtıra da Mısır Hükümdarı Mukavkıs'ın Resûlullah'a (s.a.v) hediye ettiği cam bardaktı.⁴⁵

Enes'in (r.a) Hz. Peygamber'in hizmetçiliğinde bulunması nedeniyle O'nu daha iyi tanıdığı, Peygamber'i (s.a.v) model aldığı, Hz. Peygamber'in vefâtından sonra da O'na olan sevgisinin devam ettiği anlaşılmaktadır.

1.2.1. Enes b. Mâlik'in Yakışıklılığı ve Nuraniliği

Enes b. Mâlik (r. a.) yakışıklı ve güzel yüzlüydü. Mal mülk sahibiydi ama gösterişsiz bir hayatı oldu. Dünya zînetine (süsüne) ve lezzetine, dünyalığa önem vermedi. Fakir ve yoksul olanları koruyup kollar, onlara gerekli bağışta bulunurdu. Öğrencilerinin gereksinimlerini kendisi tedarik ederdi. Resûlullah'a (s.a.v) karşı muhabbetini her fırsatta anlatırdı.⁴⁶

⁴² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, Kahire, 1286/1869, c. V; Canan, "Enes b. Mâlik", *DİA*, XI, 234-235.

⁴³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 71-72; Canan, *age.*, s. 235.

⁴⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîbi fi ricalil hadîsi*, I, 355.

⁴⁵ Canan, "Enes b. Mâlik", *DİA*, XI, 235.

⁴⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 376.

1.2.2. Enes b. Mâlik'in Sarık ve Yüzüğü

Selemetü İbn Verdan şöyle nakletmektedir: Enes'in üstünde siyah bir sarık gördüm. Muhakkak ki arkasından sarkmıştı. Ebu Talut Abdüsselam, Enes'in üstünde sarık gördüğünü nakleder. Hammad b. Seleme, Humeyd'den; o da Enes'ten rivâyet ettiğine göre Enes dedi ki: Ömer, yüzüklerin üstüne Arapça yazmaktan bizi nehyetti. Enes'in yüzüğünde kurt ve tilki resmi vardı. Enes'in yüzüğüne yatan bir aslan nakşedilmişti. Hemmam, İbn Cüreyc'den; o da Zühri'den; o da Enes'ten nakille şöyle dedi: Muhakkak Enes yüzüğüne Muhammed, Allah Rasûlunu nakşetmişti helaya gittiğinde onu çıkarırdı. Enes'in üstünde ipekten örülmüş bir şal, bir sarık ve ipekten örülmüş bir cübbe gördüm.⁴⁷

Buradan Enes b. Mâlik'in giyim kuşamının ve yüzüğünün niteliğinden bahsedildiğini anlamaktayız. Davranışlarında Hz. Peygamber'i model alan Enes (r.a) bu konuda da sünnete uygun hareket etmiştir.

1.2.3. Enes b. Mâlik'in Sikahı (Güvenirliliği)

Humeyd, Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: Muhakkak Enes, Rasûlullah (s.a.v)'tan konuştu. Adamın biri "Sen onu Rasûlullah'tan (s.a.v) işittin mi?" dedi. Enes çok kızdı, dedi ki: "Hayır vallahi söylediğimiz her şeyi Rasûlullah'tan (s.a.v) işittik. Fakat biz birbirimizi itham (töhmət) etmeyiz."⁴⁸

Hasan, İbn Sirin, Şabi, Ebu Gilebe, Mekhul, Ömer İbn Abdülaziz, Sabitül Bünânî, Bekir b. Abdullahil Müzenî, Ez Zühri, Katade, İbn Münkedir, İshak b. Abdullah b. Ebu Talha, Abdülaziz b. Süheyb, Şuayb b. Habhab, Ömer İbn Amirul Küfi, Süleymân-ı Teymî ve Humeydud Taviil ve Yahya İbn Said Ensari, Kesir ibni Süleym, İsa b. Tahman, Ömer b. Şakir onun sika arkadaşları yüz elliye kadar yaşadılar ve onun zayıf arkadaşları yüz doksana kadar yaşadılar. Onlardan sonra bazı insanlar onların güvenilirliğini saymadılar (kabul etmediler). Bilakis onların hadislerini toplu bir şekilde reddettiler. Bunlar İbrahim b. Hudbe, Dinar Ebu Mekis, Hıraş b. Abdullah, Musa et Taviil. Bunlar da iki yüze kadar yaşadılar. Onlara itibar edilmez. Muhakkak ki ondan işiten sikat (güvenilir) arkadaşları iki yüze kadar yaşadılar. Bunlar Zeyd b.

⁴⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, III, 403-404.

⁴⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 21.

Harun, Abdullah b. Bekir es Sehmi, Muhammed b. Abdullah el Ensari, Ebu Asım en Nebil ve Ebu Nuaym. Tehzib adlı eserin sahibi Enes'ten rivâyet eden yaklaşık iki yüz tane ravinin olduğunu rivâyet etti.⁴⁹ Resûlullah'ın hizmetçisi. Ensardandır. Çoğu muhaddisler Enes (r.a)'i ricallerden saymışlar.⁵⁰ Cerh ve Ta'dil alimleri onun rivayetlerinin, üzerinde ittifak edilen hadisler olduğunu belirtmekte ve ondan hadis ilmi alınabileceğini zikretmektedirler. Enes b. Mâlik'in naklettiği hadisleri özellikle Kütüb-i Sitte ve Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inde ayrıca muteber hadis kaynaklarında bulmak mümkündür.

1.2.4. Enes b. Mâlik'in Konuşma Tarzı

Hammad b. Seleme, Sabit el Bünani'den şöyle nakletmektedir. Enes b. Mâlik'in oğulları babalarına dediler ki: "Ey babamız! Yabancılarla konuştuğun gibi bizimle neden konuşmazsın?" Enes dedi ki: "Çocuklar, kim çoğaltırsa (çok konuşan) yanlış yapar kınanır."

Ebu Ğalip'in şöyle dediğini işittim: "Enes b. Mâlik'ten öz konuşan birisini görmedim."⁵¹

Burada Hz. Peygamber'in cevâmi'u'l-keîm (az kelimeyle çok anlam ifade eden söz) özelliğinin Enes'e (r.a) yansımış olabileceğini düşünmekteyiz. Enes (r.a) Hz. Peygamber ile çocukluktan itibaren beraber olmuş bir sahâbidir. Enes'in (r.a) Peygamber'e (s.a.v) olan sevgisi ve O'na olan yakın ilgisi sebebiyle Hz. Peygamber'in konuşma tarzından etkilenmiş olabileceği kanaatindeyiz.

Hammad b. Seleme, Sabit'ten; o da Enes'ten tahdis etti: Enes'e denildi ki: Bizimle konuşmayacak mısın? Dedi ki: "Ey oğulcuğum! Kim konuşmayı arttırsa kınanır."⁵²

⁴⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, III, 396-397.

⁵⁰ Muhammed Takî Tüsterî, *Kâmûsu'r-ricâl*, Müessesetün Neşril İslami, Ettebiatül Cimeatil müderrisiyne bisamul müşerrefeti, 1432 (Matbu 500. nüsha), 5. baskı, II, 196.

⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 22.

⁵² Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, III, 403.

Hız. Peygamber'in özelliklerinden birisi de konuşmasının güzel olmasıdır. Burada da Hız. Peygamber'in (s.a.v) az, öz, anlaşılır söz söyleme özelliğinin Enes b. Mâlik'e (r.a) tesir ettiğı anlaşılmaktadır.

1.2.5. Hız. Peygamber İle İlişkisi

“Hız. Enes b. Mâlik, Hız. Peygamber'in (s.a.v) uzun seneler hizmetinde bulunması sebebiyle Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirini çok iyi öğrenmişti. Âyetlerin tefsirine dair bildirdiğı rivâyetler, tefsir kitaplarını süslemiştir. Hız. Enes, Sabâbe-i kiram arasında Hız. Peygamber'in (s.a.v) hallerini, sözlerini, ahlâkını, işlerini bildirme bakımından en önde gelenlerinden idi. Dokuz yaşında Resûlullah'ın (a.s) hizmetine başlamıştı. Resûlullah'ın vefâtına kadar yanlarından hiç ayrılmamıştı. Hız. Peygamber'den (s.a.v) 2230 hadîs-i şerîf bildirmişti. Hadîs rivâyetinde çok titiz davranırdı. Bu durumu talebelerine de ısrarla tavsiye ederdi. Bu bakımdan hadîs ilmine hizmeti büyüktür. Hadîs ilminin yayılmasında önde gelenlerden olmuştur.”⁵³

“İlim öğrenme amacında olanlar onun toplantısına katılırlardı. O, “Kale Resûlullah”, Resûlullah şöyle buyurdu, derken mecliste bulunanlar, derince bir huşû' ve gönül rahatlığı içerisinde olurlardı. Pek çok yerde ilim meclisi oluşturmuştu. Mekke-i Mükerreme, Medine-i Münevvere, Basra, Küfe ve Şam ders verdiği önemli şehirlerdi. Dönemin halifesi dahi onun derslerine katılmayı canıgönülden isterdi. Her cihetten bereketli ve mübârek bir zâtdı. Bu da, Rasûlullah'ın (a.s) duâlarının tecellisiyle idi. Enes'in (r.a) geniş ilminden istifâdede bulunanlar fazladır. Süleymân Teymî, Hasen-i Basrî, Ebû Kılâbe, Ebû Bekir b. Abdullah el- Müzenî (r.a) bunlardandır.”⁵⁴

Enes (r.a) Hız. Peygamber'in hizmetinde bulunması, O'nun eğitiminden geçmesi, O'na olan sevgisi nedeniyle tefsir, hadis ve fıkıh alanında yetişmiş bir sahâbidir. Bu nedenle de tefsir, hadis, fıkıh ilminde önemli hizmetlerinin olduğunu, pek çok yerde ilim halkaları oluşturduğunu, ilminden de istifade edenlerin çok olduğunu anlamaktayız.

⁵³ Şemseddin Sâmi, *Kâmusü'l-a'lâm*, II, 1048.

⁵⁴ Şemseddin Sâmi, *Kâmusü'l-a'lâm*, II, 1048.

1.2.6. Enes b. Mâlik'in Rasûlullah'ın Hizmetinde Bulunması

Enes'ten (r.a.) rivâyete göre, şöyle demiştir: “Rasûlullah'a (s.a.v.) on yıl hizmette buldum, bana asla “öf” bile demedi. Yaptığım bir şeyden ötürü “bunu niçin yaptın?” demediği gibi ⁵⁵ yapmadığım bir iş için de “niçin bunu yapmadın?” demedi.” Rasûlullah, İnsanların ahlak olarak en güzeliydi. Dokunduğum hiçbir kumaş parçası, ipek ve hiçbir şey Rasûlullah'ın (s.a.v.) elinden yumuşak değildi. Rasûlullah'ın (s.a.v.) ter kokusu bütün kokulardan ve miskten daha güzeldi.” ⁵⁶

Zühri, Enes'ten şöyle rivâyet etmiştir: “Rasûlullah (s.a.v) Medine'ye geldiği zaman ben on yaşında bir çocuktum ve validem beni O'nun (Rasûlullah)'ın hizmetine tahsis etti.” ⁵⁷

Rasûlullah (s.a.v), Medine-i Münevvere'ye teşrif ettiklerinde Hz. Enes 9-10 yaşlarındaydı. Hemen annesi Ümmü Süleym Enes'i alarak Rasûlullah (s.a.v)'ın huzuru saadetlerine getirdi. Hizmetleri için kabul etmesini istedi. “Ya Rasûlallah! Ensar erkek ve kadınlardan sana hediye vermeyen kalmadı. Bu oğlumdan başka sana verecek bir şeyim yok. Bunu al. Sana hizmet etsin” dedi. Annesinin bu talebi kabul buyruldu. Bunun üzerine validesi: “Ya Rasûlallah! Şu hizmetçiniz Enes'e dua buyurunuz” deyince Rasûlullah (s.a.v) da “Ya Rabbi! Enes'in malını ve evladını mübarek ve yümünlü eyle. Ömrünü uzun eyle, günahlarını avf eyle” diyerek dua ettiler. ⁵⁸

Rasûlullah'ın (s.a.v) duasının bereket ve tecellisiyle Hz. Enes 103 yaşına kadar yaşadı. Seksen evladı oldu. Evlatlarından 78'i erkek, sadece ikisi kız olmuştur. Malı da sayılamayacak kadar çoktu. ⁵⁹

Başka bir rivâyete göre o Haccâc'ın Basra'ya gelişine kadar sülbünden 120'ye yakın çocuğunu defnetmiştir. ⁶⁰ Bu duanın bereketiyle bahçesinde bulunan ağaçlar

⁵⁵ Buhârî, Edeb 39; Müslim, Fedâil 51; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, Kahire, 1286/1869, c. V

⁵⁶ Buhârî, “Vesaya”, 61; Müslim, “Fezail”, 69.

⁵⁷ İbn Hacer, *age.*, c.I/377.

⁵⁸ *TGİA A.*, a.g.md., I, 304.

⁵⁹ Şennavi, *age.*, trc., c. III/533.

⁶⁰ İbn Kuteybe, *Abdullah b. Müslim*, çev. Hasan Ege, *el- Ma'âri f*, Şelale Yay., İstanbul, trz., s. 212; Canan, Enes b. Mâlik md., *DİA*, XI, 235.

senede iki kez meyve vermiştir. ⁶¹ Kuraklık sebebiyle ürünün ziyan olduğu kendisine söylendiğinde yağmur için duada bulunmuş ve yağmurun yağdığı görülmüştür. ⁶²

Peygamber (s.a.v)'in hizmetinde bulunduğu senelerde ondan pek çok konuyu öğrenmesi, uzun ömrü süresince Resûlullah'tan öğrendiği şeyleri öğretmeye çalışması Hz. Enes'in en mühim yönünü oluşturur. Hz. Peygamber'in eğitim ve öğretim biçimine, insanlara, bilhassa da çocuklara dair hoşgörüsü ve diğer ahlâki davranışlarıyla alakalı pek çok bilgi, onun aracılığıyla rivâyet edilmiştir. ⁶³

Hz. Enes (r.a) anlatmaktadır: “Rasûlullah (s.a.v)'a 9 yıl hizmette buldum. Rasûlullah (s.a.v) beni ne dövdü ne bana kötü bir söz söyledi ne de yüz ekşitti. Yaptığım bir şey için, “Ne diye bunu böyle yaptın ?” dememiş, yapmadığım bir şey için de “Ne diye şöyle yapmadı?” dememiştir.” ⁶⁴

Buradan Hz. Peygamber'in çocuklara şefkatli olduğu Hz. Peygamber'e hizmet ettiği yıllarda Enes'e (r.a) iyi davranıldığı anlaşılmaktadır.

1.2.7. Rasûlullah'ın Enes b. Mâlik'e Latife Yapması

Hz. Peygamber (s.a.v) çocuklara değer verir, onlarla selamlaşır, çocuklarla şakalaşmayı severdi.

“Enes b. Mâlik (r.a.)'ten nakle göre, Rasûlullah (s.a.v.) kendisine ‘Ey iki kulaklı’ derdi. ⁶⁵

Enes (r. a.)'ten nakledildiğine göre, şöyle demiştir: Peygamber (s.a.v) ara sıra bana ‘Ey iki kulaklı’ diyerek seslenirdi. Ebû Üsâme şöyle söylüyor: “Yani onunla şakalaşmak için böyle söylerdi.”⁶⁶

⁶¹ Tirmizî, “Menâkıb” 45.

⁶² Canan, “Enes b. Mâlik”, *DİA*, XI, 234; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 21.

⁶³ Canan, a.g.md., *DİA*, XI, 235.

⁶⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, Kahire, 1286/1869, c. V

⁶⁵ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 84; Tirmizî, *Birr* 57.

⁶⁶ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 27; Tirmizî, *Menâkıb* 46.

Enes (r.a.)’ten nakledildiğine göre, şöyle söylemiştir: Rasûlullah (s.a.v.) biz çocuklar ile bir arada olur aramıza katılırdı. Ayrıca küçük kardeşime “Ey Ömercik kuşun ne haldedir?” diyerek şaka yapardı.⁶⁷

Enes b. Mâlik (r.a.)’ten nakledildiğine göre, şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.v.) biz çocukların arasına iştirak ederdi ve küçük kardeşime: “Ey Ebû Umeyr, yavru kuş ne yapıyor?” derdi. Enes diyor ki: Bir yaygımız mevcuttu, üzerine su serpildi temizlendi ve Peygamber (s.a.v), onun üstünde namaz kıldı.”⁶⁸

Enes b. Mâlik (r.a.)’ten nakledilmiştir: “Resûlullah (s.a.v.), ahlâk yönünden insanların en faziletliydi. Benim bir kardeşim vardı ki ona “Ebû Umeyr” denilirdi. Hadisin râvisi: “Zannederim memeden ayrılmıştı.” dedi. Resûlullah (s.a.v.) bize geldiğinde onu gördüğünde :

“*Ebu Umeyr! Ne yaptı Nugayr!*” derdi. Ebû Umeyr, bu kuşla oynardı.⁶⁹

Enes b. Mâlik (r.a.)’ten rivâyet edilmiştir: “Resulullah (s.a.v.), bana:

“*Ey oğulcuğum/Evladım!*” buyurdu.⁷⁰

Enes b. Mâlik ile Peygamber’in (s.a.v) arasının iyi olduğu anlaşılmaktadır.

Peygamber (s.a.v) ona “Ebû Hamza” dedi. Bakla topladığında Resûlullah mizah etti. Ya zel üzüneyn (iki kulak sahibi) lakabını verdi.⁷¹

Hiz. Peygamber’in çocuklara latife yaptığını, onlarla oynadığını, onlara güzel isimlerle seslendiğini, sevdiği insanlara güzel bir şekilde hitapta bulunduğunu anlamaktayız.

1.2.8. Rasûlullah’ın Enes b. Mâlik’e Tavsiyeleri

İbn Mâce’de geçen bir rivayete göre Enes bin Mâlik şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v.) bana şöyle buyurdu: “Evlâtçıgım hiçbir kişiye karşı kalbinde hile ve kin

⁶⁷ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 64; Tirmizî, Birr 57.

⁶⁸ Buhârî, “Edeb”, 64; Müslim, Mesacid, 54; Tirmizî, Salât 248.

⁶⁹ Buhârî, Edeb 112.

⁷⁰ Ebû Dâvûd, Edeb 65; Tirmizî, Edeb 62; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 285; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, VII, 20.

⁷¹ İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe*, I, 71.

beslemek olmadan sabahlamaya ve akşamlamaya takatin yeterse bunu kesinlikle yap.”
Sonra bana şöyle söyledi: “Evladığım, işte benim sünnetim budur. Kim benim sünnetimi yaşatırsa beni sevmiş olur, kim de beni severse Cennet’te benimle birlikte olur.”⁷² Peygamber (s.a.v), Enes’i çok sever, ara sıra öğütler verirdi. Bir defa ona hitab ederek, şöyle buyurdu: “Evladım, kalbinde hiç kimseye karşı kötülük düşüncesi olmadan yaşamaya gücün yeterse yap. Evladım, bu benim sünnetimdir. Kim sünnetimi yaşatırsa beni sevmiş olur, beni seven kimse de Cennet’te benimle beraberdir.”⁷³

Resûlullah (s.a.v.) başka bir zamanda ise, “Evladım, evine girdiğin zaman selam ver. Senin ve ev halkın için berekete sebep olur.” buyurdu.⁷⁴

Yıllarca Resûlullah’la beraber olması nedeniyle sünneti çok iyi bilen Enes (r.a), kendi yaşamında da sünneti en iyi biçimde tatbik etti. Her davranışında Resûlullah’ı örnek aldı. Peygamber (s.a.v)’in “Şüphesiz ki üç nefeste içmek, susuzluğu daha iyi giderici, zararsız ve sağlığa daha uygundur.” buyurduğunu rivâyet eden Enes (r.a), “Ben de üç nefeste içerim.” der ve sünnet-i seniyyeye olan bağlılığını anlatırdı.⁷⁵

Nakledilenlerden Hz. Peygamber’in eğitimi ve terbiyesi ile yetişen Enes’in (r.a) O’nun tavsiyelerini dikkate aldığını, O’nu örnek aldığını, sünnete uygun yaşamaya çalıştığını anlamaktayız.

1.2.9. Resûlullah’ın Çocuk Sevgisi

Enes b. Mâlik (r.a) naklediyor: “Hz. Peygamber (s.a.v) secdeye vardığında torunu Hasan (r.a) veya Hüseyin (r.a) gelirdi. Sırtına binerdi. O da secdesini uzatırdı.” “Ya Resûlallah, secdeyi uzun tuttun, nedeni nedir?” diye sorulduğu zaman şu karşılığı verirdi: “Oğlum beni binek yaptı onu çabuk indirmek istemedim.”⁷⁶

Hz. Peygamber’in Medine’de izdivaç ettiği Mariye isimindeki eşinden de İbrahim isminde bir oğlu dünyaya gelmişti. İbrahim, sütannenin yanında kalıyordu. Hz.

⁷² İbn Mâce, “Mukaddime”, 7; Tirmizî, “İlim”, 16.

⁷³ Tirmizî, “Edeb”, 63.

⁷⁴ Tirmizî, “İsti’zan”, 10.

⁷⁵ Müslim, “Eşribe” 123; Ebû Dâvûd, “et’ime” 20; Tirmizî, “et’ime” 32; Ahmed b. Hanbel, III, 119, 185, 211, 251, 400, 401, VI, 465, 466.

⁷⁶ M. Yusuf Kandehlevi, *Hayatu’s-Sahâbe*, III, 33.

Peygamber, onu görmeye gider ve severdi. İbrahim de bebekken ölmüştü. Enes b. Mâlik Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim'e karşı muhabbetini şu şekilde anlatmıştı: “Bir vakit Hz. Peygamber'le Ebu Seyf'in evine gitmiştik. Ebu Seyf'in eşi Ümmü Bürde Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim'in sütannesiydi. Resûlullah İbrahim'i kucağına alıp, öptü ve kokladı. Bundan sonra bir defa yine Ebu Seyf'in evine gitmiştik. Bu kez İbrahim ölüyordu. Allah'ın Resûlü ağlamaya başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in arkadaşı Abdurrahman b. Avf: “Ya Resûlellah! Halk felaket zamanında sabretmeyebilir fakat sen de mi?” diye hayret etti. Resûlullah “Ey İbn. Avf! Bu hâl babanın çocuğuna beslediği sevecenlik ve şefkattir.” dedi. Sonra ağlamaya devam etti ve dedi ki: “Göz ağlar kalp mahzun olur. Biz Rabbimiz'in razı olacağı sözden başka bir kelime ile üzüntümüzü göstermeyiz. Ey İbrahim! Biz, senin ayrılığınla pek çok hüznü ve kederliyiz” buyurdu.⁷⁷

Enes b. Mâlik (r.a)'ten nakledilmiştir: “Resulullah (s.a.v.): “Bu akşam benim bir oğlum dünyaya geldi. Ona, büyük babam İbrahim'in adını verdim.” buyurdu. Sonra da onu, Ebu Seyf isminde demirci birinin eşi Ümmü Seyf'e süt annesi olarak teslim etti. Bir keresinde çocuğu getirmek amacıyla yola çıktı. Ben de onu izledim. Ebû Seyf'in yanına yaklaştık. Ebu Seyf, demirci körüğünü üfürüyordu. Evi duman kaplamıştı. Ben Resûlullah'ın (s.a.v.) önünde süratli yürüyerek: “Ey Ebu Seyf! Körüğünü durdur! Resulullah (s.a.v.) geldi!” dedim. Bunun üzerine o da durdu. Peygamber (s.a.v.) çocuğun getirilmesini arzuladı. Çocuk getirildiği zaman Resûlullah (s.a.v.) onu bağrına basıp Allah'ın söylemesini istediği şeyleri ona söyledi.

Enes: “Allah'ın adına yemin ederim ki, çocuğu, Resûlullah'ın (s.a.v.) önünde can çekiştirirken gördüm. Resûlullah'ın (s.a.v.) gözlerinden yaş geldi ve sonra da: “Göz yaşarır, kalb üzülür, fakat biz ancak Rabbimizin razı olacağını söyleriz. Vallahi, ey İbrahim! Biz senin için üzülüyoruz” buyurdu.⁷⁸

Enes b. Mâlik'ten (r.a) şöyle rivâyet edilmiştir: “Aile fertlerine Resûlullah'tan (s.a.v.) daha çok acıyan hiç kimse görmedim. İbrahim, Medine'nin yüksek taraflarındaki köylerinden birisinde süt anneye verilmişti. Resûlullah (s.a.v.) biz de beraberinde bulunmak üzere gider ve o eve girerdi. Ev tüterdi. İbrahim'in süt babası

⁷⁷ Buhârî, Cenâiz 646.

⁷⁸ Buhârî, Cenâiz 43; Ebû Dâvud, Cenâiz, 23-24, 3126.

demirci idi. Resûlullah (s.a.v.) çocuğu alır, öper, sonra geri dönerdi.” Hadisin ravisi Amr: İbrahim vefât ettiğinde, Resûlullah (s.a.v.): “İbrahim benim oğlumdur. O memede iken öldü. Onun iki tane süt annesi vardır. Süt müddetini cennette tamamlayacaktır.” dedi.⁷⁹

Hz. Peygamber’in çocukları gördüğü zaman onlara selam vermesi⁸⁰ de kıymet vermesinden ötürüdür. Çocuklarla şaka yapmayı seven Hz. Peygamber’in (s.a.v) hizmetkârlığında bulunan Enes b. Mâlik onun bu hususiyetini şöyle anlatmıştı: “Resûlullah biz çocukların arasına karışır ve güleryüzle şakalaşır. Hatta kuşu olan küçük kardeşime ‘Ey Ebu Umeyr! Nuğayr (kuşcağız) ne oldu?’ diyerek şaka yapardı.”⁸¹ Hz. Peygamber mevsimin birinci çıkan meyvesi kendisine getirildiği zaman, “Allah’ım! Medine’mizi bizim için bereketli kıl, meyvelerimizi mübarek kıl, bereketlerini kat kat arttır” diye duada bulunurdu. Duadan sonra getirilen meyveyi orada olan en küçük çocuğa verirdi.⁸² Enes (r.a.)’ten rivâyet edildiğine göre, “Rasûlullah (s.a.v.), Enes’e “ey evlatçığım” diye seslenirdi.⁸³

Yukarıdaki rivâyetlerden anladığımıza göre Hz. Peygamber çocukları sever ve onlara değer verirdi. Çocuklara güler yüzlü davranır, onlara şaka yapardı. Çocuklara şefkatliydi. Çocukları görünce selam verirdi. Çocuklara bazen ikramda bulunurdu.

1.2.10. Enes b. Mâlik’in Peygamber Sevgisi

Enes’ten (r.a) rivâyet edilir. Rasûlullah (s.a.v) buyuruyor: “Kişi sevdiği ile beraberdir.” Enes (r.a) bu hadisi rivâyetinin sonunda “Allah’ım muhakkak ki biz seni ve Resûl’ünü seviyoruz.” derdi.⁸⁴

1.2.11. Resûlullah’ın Enes’e Bereket Duası

Hammad b. Zeyd, Sinan b. Rabia’dan şöyle nakleder: Duydum ki Enes b. Mâlik şöyle diyor: “Ben Rasûlullah’a annemle gittim. Annem dedi ki: Ey Allah’ın Rasûlü! Allah’tan ona dua et bu senin hizmetçindir.” Peygamber (s.a.v) şöyle dedi: “Allah’ım

⁷⁹ Buhârî, Edebü'l-Müfred, 376; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/112.

⁸⁰ Buhârî, Ahkâm 2133

⁸¹ Buhârî, Edeb 2003

⁸² İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Hadis Ansiklopedisi*, X, 437; Müslim, Hacc/474.

⁸³ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 27; Tirmizî, Edeb 62.

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrût, Lübnan, 1998, IV, 587; Buhârî, Edeb 96; Müslim, Birr 165.

onun malını çoğalt, çocuklarını arttır, ömrünü uzat ve günahını affet.” Enes dedi ki: “Muhakkak ki zürriyetimden yüzden iki eksik kişiyi ya da yüz iki kişiyi defnettım. Muhakkak ki meyvelerim yılda iki defa verdi. Ben hayattan bıkana kadar kaldım ve ben dördüncüsünü (Allah’tan) istiyorum.” Abdülaziz b. Ebi Cemiyete dedi. Enes b. Mâlik şöyle dedi: “Muhakkak ki ben Resûlullah’ın duasını kendimde, malımda ve çocuklarımda gördüm.”⁸⁵

İshak b. Abdullah, Enes’ten şöyle rivâyet etti. Ümmü Süleym beni Peygamber’e götürdü ve örtüsünün yarısıyla beni örttü ve bazısını bana verdi. Ümmü Süleym dedi ki: “Ey Allah’ın Rasûlu! Bu oğlum Enes’cik. Onu sana hizmet etmesi için getirdim. Şimdi onun için Allah’a dua et.” Bunun üzerine Peygamber (s.a.v) şöyle söyledi: “Allah’ım! Onun malını ve evlatlarını çoğalt.” Enes dedi ki: “Vallahi benim malım çoğaldı ve evlatlarım ve torunlarımla sayısı bugün yüze ulaşıyor. Cafer b. Süleyman, Sabit’ten aynısını rivâyet etti.”⁸⁶

Katade, Enes’ten şöyle rivâyet etti: Annem şöyle dedi: “Ey Allah’ın Rasûlu! Enes sana hizmet etsin. Onun için Allah’a dua et.” Peygamber (s.a.v) ona şöyle dedi: “Allah’ım! Onun malını ve evlatlarını arttır.” Bazı arkadaşlarım bana haber verdi ki: Enes yüzden fazla çocuğunu defnetti. Sabit, Enes’ten şöyle rivâyet etti: Peygamber bana dua etti. Şöyle dedi: “Ey Allah’ım! Onun malını ve evlatlarını arttır ve ömrünü uzat. Enes dedi ki: “Vallahi malım çok arttı. Ta ki senede iki defa taşıyordum ve yüz atmış tane çocuğum oldu.” İbn Humeyd, Enes’ten şöyle rivâyet etti: Peygamber (s.a.v) Ümmü Süleym’in evine girdi. Ümmü Süleym ona hurma ve yağ verdi. Peygamber (s.a.v) şöyle söyledi: Hurmalarınızı tabaklarınıza koyun. Yağlarınızı küplerinize koyun. Ben oruçluyum. Sonra evin bir köşesine gitti ve bize nafile bir namaz kıldırdı. Ümmü Süleym ve ailesi için dua etti. Ümmü Süleym dedi ki: “Ey Allah’ın Rasûlu, benim yanımda bir yardımcı var.” Peygamber dedi ki: “O nedir?” Ümmü Süleym dedi ki: “Senin hizmetçin Enes.” (Enes dedi ki): “Peygamber (s.a.v) bana dünyada ve ahirette benim için yaptığı duadan daha hayırlı bir şey bırakmadı.” Sonra Peygamber (s.a.v) şöyle dedi: “Ey Allah’ım! Onu mal ve evlatça rızıklandır ve onları onun için bereketli eyle. Enes şöyle dedi: “Ben Ensardan mal açısından en çok olanıyım.” (Ravi) Kızım

⁸⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 19.

⁸⁶ Müslim, sahâbe 143; Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, II. bsk., III, 398.

Ümeyne bana dedi ki: “Enes, Haccac Basra’ya gelene kadar zürriyetimden yüz yirmi dokuz kişi defnedildi.” söyledi. Tayalisi Ebu Hulde’den şöyle rivayet etti. Ebul Aliye’ye dedim ki: “Enes, Peygamber’den işitti. Ebu Hulde ona on yıl hizmet ettiğini, Peygamber’in ona dua ettiğini, onun bir bahçesinin olduğunu, bahçeden de yılda iki defa meyve aldığını ve o bahçede reyhan olduğundan misk kokusunun geldiğini söyledi. Ebu Hulde sikadır.”⁸⁷

Hammad b. Zeyd, Sinan b. Rabia’dan şöyle rivâyet etti: İşittim ki Enes b. Mâlik şöyle diyor: “Rasûlullah’a annemle gittim. Annem dedi ki: Ey Allah’ın Rasûlu! Allah’ tan ona iste bu senin hizmetçindir.” Peygamber (s.a.v) şöyle söyledi: “Allah’ım, onun malını çoğalt, çocuklarını arttır, ömrünü uzat ve günahını affet.” Enes dedi ki: “Muhakkak ki zürriyetimden yüzden iki eksik kişiyi ya da yüz iki kişiyi defnettım. Muhakkak ki meyvelerim senede iki defa verdi. Ben hayattan bıkana kadar kaldım ve ben dördüncüsünü (Allah’tan) istiyorum.” Abdülaziz b. Ebi Cemiylete dedi. Enes b. Mâlik şöyle dedi: “Muhakkak ki ben Resûlullah’ın duasını kendimde, malımda ve çocuklarımda gördüm.”⁸⁸

Katâde (r.a), Enes (r.a)’e Rasûlullah’ın (s.a.v) en fazla yaptığı duanın hangisi olduğunu sorunca, “Allâhümme Rabbenâ âtinâ fiddünyâ haseneten ve fil âhireti haseneten ve kınâ azebennâr” duasını çokça okuduklarını söyledi. Katâde (r. a), Enes’in dua yapacağı zaman bununla dua ettiğini yahut duasına, bu duayı da eklediğini bildirir.⁸⁹ Hz. Enes b. Mâlik: “Bismillâhirrahmânirrahim ve lâ havle ve lâ –kuvvete illâ billâhi’l aliyyil azîm” okumanın sinir hastalığına ve tüm rahatsızlıklara iyi geldiğini bildirmiştir.⁹⁰ Sümame İbn Abdullah dedi: Enes’e bir çiftçi geldi. Çiftçinin yazın bahçesi kurumuştı. Toprak susamış, kurumuş. Enes su istedi. Abdest aldı sonra namaz kıldı. Enes bir şey gördün mü, dedi. Çiftçi bir şey görmedim, dedi. Enes içeri girdi, namaz kıldı sonra üçüncü ya da dördüncü defa çiftçiye sordu. Çiftçi dedi: “Bulutlardan kuş kanadı gibi görüyorum. Ta dua et namaz kıl Kayyim gelene kadar.” Kayyim: “Gökyüzü bulutlarla doldu ve yağmur yağıyor.” Enes dedi: “Beşer b. Şeğaf’ın gönderdiği ata bin.

⁸⁷ Buhârî, Daavât 25; Zehebî, *Siyeru A’lâmü’n-Nübelâ*, III, 398-399-400.

⁸⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, VII, 19-20.

⁸⁹ Buhârî, Daavât 55; Müslim Daavât 26; Zeki Çıkman, Ramazan Ayvalı vd., Türkiye Gazetesi *İslâm Alimleri Ansiklopedisi*, İstanbul, I, 306.

⁹⁰ Zeki Çıkman, Ramazan Ayvalı vd., *age.*, I, 308.

Yağmur nereye ulaştı bak. Ve bindi baktı. Dedi ki: “Yağmur, yöneticilerin saraylarını aşmadığı zaman Ğadbanın da sarayını aşmadı.”⁹¹

Bu rivâyetlerden Enes’in (r.a) Hz. Peygamber’in duasının kabulünü kendisinde, malında ve çocuklarında gördüğünü ve her yönden bereketli bir hayat sürdürdüğünü anlamaktayız.

1.2.12. Peygamber’in Sırrını Muhafaza Etmesi

Çocuklarla oynuyordum. Resûlullah (s.a.v) oraya geldi. Selam verdi. Sonra beni bir iş için gönderdi. Kendisi de bir duvarın gölgesinde oturup bekledi. Ben gelince sonucu haber verdim. Sonra dönüp eve gittim. Annem bana neden geç kaldığımı sordu. Resûlullah’ın beni bir işe yolladığını anlattım. O işin ne olduğunu sordu. Ben bunun sır olduğunu, söyleyemeyeceğimi izah ettim. Annem benim bu davranışından çok hoşnut olarak şöyle söyledi: “Oğlum, Resûlullah’ın sırlarını saklamaya devam et!”⁹²

Enes b. Mâlik (r.a)’ten rivâyet edilmiştir: “Ben çocuklarla oynarken Resûlullah (s.a.v.) yanıma geldi. Bize selam verdi. Beni bir hacete gönderdi. Bu nedenle annemin yanına dönmekte geç kaldım. Eve geldiğimde annem bana: “Niye geciktin?” diye sordu. Ben de:

“Resûlullah (s.a.v.) beni bir hacet için bir yere gönderdi” dedim. Annem:

“Haceti neymiş?” diye sordu. Ben de:

“O, bir sırdır” dedim. Annem:

“Resûlullah (s.a.v.)’ın sırrını sakın bir kimseye söyleme!” dedi. Enes:

“Allah’ın adına yemin ederim ki, bu sırrı bir kimseye söyleyecek olsam sana söyledim ey Sâbî!” dedi.⁹³

Buradan anlıyoruz ki, Peygamber (s.a.v) çocuk yaştaki Enes’i muhatap almış ona sırlarını vermiştir. Enes (r.a) O’nun birçok sırrına vâkif olmuştur. Çocuk yaştaki Enes’in olgun bir insan gibi davranarak sırları kimseye söylemediğini görüyoruz. Bu durum Enes’in Hz. Peygamber’in (s.a.v) terbiyesiyle yetişmesinden kaynaklanmaktadır.

⁹¹ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, VII, 21.

⁹² Müslim, “Fezâilü’s-Sahâbe”, 145; Kandehlevi, *Hayatü’s-Sahâbe*, III, 33.

⁹³ Buhârî, İsti’zan 46; Müslim, Sahâbe 145; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 174, 195, 227, 253.

1.2.13. Enes b. Mâlik'in Namazı Hakkında Sahâbelerin Rivâyetleri

Enes b. Mâlik (r.a) ibadetlerine ehemmiyet gösterirdi. Onun namazı hakkında:

1-Ebû Hureyre (r.a): Sabit el Bünani, Ebû Hureyre'nin şöyle söylediğini rivâyet etti. "Ben Ümmü Süleym'in oğlunun namazından daha çok Allah Rasûlu'nun namazına benzeyen birini görmedim (Yani Enes)." ⁹⁴

2-Enes b. Sîrîn: "Enes b. Mâlik yolculukta da, ikamet halinde de insanların en güzel namaz kılanıydı." ⁹⁵

3-Sümâme: "Enes, namaz kılariken kıyamı çok uzatmasından dolayı ayakları kan dolardı." ⁹⁶ Kendisinin hac amacıyla ihrama girdiğini görenler, gösterdiği titizliği sebebiyle ihramdan çıkıncaya dek onunla konuşmadıklarını, onun yalnızca Allah'ın zikriyle iştiğal ettiğini nakletmektedirler. ⁹⁷ Sabit haber verdi. Ebû Hureyre (r.a) şöyle dedi: "Ben Ümmü Süleym'in oğlunun namazından daha fazla Allah Rasûlu'nun namazına benzeyen birisini görmedim." Yani Enes b. Mâlik. El Hariyri'den işittim şöyle diyor: Enes b. Mâlik Zati İragdan ihrama girdiği zaman dedi: "Biz ihramdan çıkıncaya kadar konuşmasını işitmedik." Enes ona dedi. "Ey kardeşimin oğlu İhrama girmek böyledir." ⁹⁸ Himmam b. Yahya dedi ki: Enes b. Mâlik'in bir arkadaşı benimle konuştu ve şöyle dedi: "Enes İhram'a girdiğinde ihramın etkisi üzerinden kalkana kadar onunla konuşmaya güç yetiremezdim." ⁹⁹ Ali b. Cad, Şu'beden; o da Sabit'ten rivâyet ettiğine göre Ebû Hureyre dedi ki: "Ümmü Süleym'in oğlu dışında Peygamber gibi namaz kılanı görmedim." ¹⁰⁰ Süleyman Teymî dedi ki: "Enes'in şöyle dediğini işittim. Benden başka iki kıbleye namaz kılan kalmadı." ¹⁰¹ Evzai, Yahya b. Ebi Kesir'in şöyle

⁹⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, III, 400; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, I. cüz, 293; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 72.

⁹⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, III, 400; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, I. cüz, 293.

⁹⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, III, 400; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, I. cüz, 293.

⁹⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, III, 400-401.

⁹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 20-21-22.

⁹⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, III, 401.

¹⁰⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîbi fi ricalil hadîsi*, I, 355.

¹⁰¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, III, 403; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 20; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 293; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 71.

dediğini söyledi. Enes b. Mâlik'i gördüm. Mescid'i Haram'a giriyordu. Bir şey serdi veya hazırladı. Üstünde namaz kıları. ¹⁰²

Bu rivâyetlerden Hz. Peygamber'in hizmetkârlığında bulunan Enes'in (r.a) Peygamber'i (s.a.v) örnek aldığı, O'nun ahlakıyla ahlaklandığı, ibadetlerinde O'na benzediği, titiz olduğu ve güzel namaz kıldığı anlaşılmaktadır.

1.2.14. Peygamberimizden Sonraki Hayatı (Hulefâ-i Râşidîn Döneminde)

Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'den sonra da yaşamıştır. Hammad b. Selemete, Ali b. Zeyd'den naklettiğine göre Enes b. Mâlik dedi ki: Medine'ye geldiğimde Ebû Bekir vefât etmiş, Ömer halife olmuştu. Ömer'e dedim: “Senden önce arkadaşına biat ettiğim gibi elini kaldır sana biat edeceğim, gücüm yettiğince itaat edeceğim.” ¹⁰³

İbn Avn, Musa b. Enes'ten şöyle rivâyet etti. Hz. Ebu Bekir, Enes b. Mâlik'e Bahreyn'e gitmesi için bir elçi gönderdi. Hz. Ömer içeri girdi. Şöyle dedi: “Ben Bahreyn'e bu genci göndermek istemişim.” Hz. Ebu Bekir dedi ki: “Onu gönder. O, zeki, kâtip birisidir.” Hz. Ömer de onu gönderdi. Hz. Ebu Bekir vefat ettiğinde Hz. Enes Hz. Ömer'in yanına geldi. Hz. Ömer ona dedi ki: “Gel, kendisiyle geldiğin şey (neyle) nedir?” Dedi ki: “Ey mü'minlerin emiri! İlk önce biattır” ve elini sıktı. Hammad b. Seleme dedi ki: “Ubeydullah b. Ebu Bekir bize Enes'ten şöyle haber verdi: Hz. Ebu Bekir beni vergi toplamada çalıştırıyordu. Ben geldiğimde muhakkak ki Ebu Bekir vefat etmişti.” Hz. Ömer dedi ki: “Ey Enes! Bize arka çıkmaya mı geldin?” Enes dedi ki: “Evet.” Hz. Ömer dedi ki: “Onunla gel. Mal senindir.” Enes dedi ki: “O (mal) bundan daha çoktur.” Hz. Ömer dedi ki: “O çok olsa da senindir. O, dört bindi.” ¹⁰⁴

Ensari dedi ki: O da Musa b. Enes'in Ebubekir'e muhabbeti, ne zaman ki halife oldu. Enes'i Bahreyn'e vergi toplamak için gönderdi. Ömer yanına girdi ve dedi ki: “Genç bir delikanlıdır. Onu vergi toplaması için göndermek istiyorum.” Hz. Ömer dedi ki: “Onu gönderin. Çünkü o zeki ve kâtip bir delikanlıdır.” onu gönderdi. ¹⁰⁵

¹⁰² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 18.

¹⁰³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 21.

¹⁰⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, III, 401.

¹⁰⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 355.

Resûlullah'ın (s.a.v) eğitimi ve terbiyesinde yetişen Enes (r.a) Resûlullah'la Hayber seferi, Hudeybiye Antlaşması, Mekke'nin fethi, Umretü'l- kazâ, Huneyn Gazvesi, Taif kuşatması ve Vedâ haccında bulundu. Küçük yaşta olması nedeniyle savaşçı olarak iştirak edemediği Bedir Gazvesi'nde de Peygamber (s.a.v)'in yanında bulundu.

Resûlullah'ın (s.a.v) ölümünden bir süre sonra Hz. Ebû Bekir, Enes'i (r.a) Bahreyn'e zekât memuru, görevlisi olarak düşünmüştür. Hz. Ömer (r. a) Enes'in genç olmasının bu vazife için problem oluşturmayacağını söyleyerek bu tayine destek verdi. Hz. Ömer (r.a) döneminde vali olarak Basra'ya ataması yapılan Ebû Mûsâ el-Eş'arî sahâbelerden bazılarıyla beraber Enes'i de götürdü. Basralılara fıkıh ve hadis dersi veren, namaz kıldıran, Enes b. Mâlik (r.a) bir süre Dımaşk'ta bulundu. Sonrasında da Basra'ya yerleşti. Eski Basra'nın kuzey batısındaki evinin şehre 14 km mesafedeki Zâviye semtinde olduğu bildirilmekte.¹⁰⁶ Ayrıca Basra'da çok evlerinin bulunduğu belirtilmektedir. Abdullah b. Zübeyr'in hilafeti döneminde kırk gün Basra valiliği yapan Enes (r.a), İran harplerine iştirak ederek Tüster'in fethinde bulunmuş; esir alınan Tüster Valisi Hürmüzân'ı Hz. Ömer'e (r. a) kendisi götürmüştür. Emevi sultanlarının birçoğuna ulaşan Enes (r. a) Resûlullah'ın (s.a.v) âhirete intikalinden sonra, vermiş olduğu derslerde Resûlullah'ın dönemini, o günleri yeniden yaşar gibi, sevinçle ve keyifle nakleder; talebeler üzerinde etkili ve tesirli olurdu. Bu sebeple talebeleri üzerinde Resûlullah'ın sevgisi açıkça gözlemlenilirdi. Enes b. Mâlik (r. a) Emr-i bil-Ma'rûfa (iyiliği emretmek) çok önem verirdi. Zira bu milleti, hayırlı ümmet yapan nitelik budur. Yanî, iyiliği emretmek, seyyiata engel olmak.¹⁰⁷

Bu bilgilerden anlıyoruz ki Hz. Ebû Bekir, Hz. Enes'i (r.a) Bahreyn'e vergi tahsildarı olarak düşünmüştür. Hz. Ömer zamanında ise Basra'ya vali olan Ebû Mûsâ el-Eş'arî sahâbelerden bazılarıyla Enes'i de götürmüş, Enes (r.a) Basralılara dini ve ilmi açıdan faydalı olmuştur. Abdullah b. Zübeyr döneminde Basra valiliği yapan Enes (r.a) Tüster'in fethinde bulunmuş, Hürmüzân'ı Hz. Ömer'e kendisi götürmüştür. Hz. Peygamber'in vefâtından sonra Peygamber'in (s.a.v) dönemini talebelerine anlatmıştır.

¹⁰⁶ Nâsır en -Nakşibendî, *El-Basratü'l kadîme*, Bağdad, Sumer, 1980, XXXVI/1-2, s. 282.

¹⁰⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtül-Kübrâ*, VII, 45.

Enes (r.a) Emr-i bil-Ma'rûf nehy-i anil-münker yani hasenatı emretme, münkerattan alıkoyma işine ehemmiyet vermiştir.

1.2.15. Enes b. Mâlik'in Savaş ve Fetihlere Katılması

Enes (r.a), Peygamber (s.a.v) ile yakından arkadaşlık yaptı. Hicret ettikten sonra Peygamber ölene kadar ona tam bir şekilde tabi oldu. Onunla birlikte birçok savaşa katıldı ve ağacın altında biat edenlerdendi. Muhammed b. Sad tabakatında Enes'in mevlasından şöyle rivâyet etti. Enes'in mevlası da Enes'e şöyle dedi: "Bedre katıldın mı?" O da şöyle dedi: "Ey annesi olmayasınca! Ben Bedr'in neresinde yoktum ki." Ensardan olan kişi şöyle dedi: "Peygamberle birlikte Bedr'e geldiğinde o, küçük bir çocuktur." Süname de Enes'ten böyle rivâyet etti. Ben de derim ki: "Meğazi sahipleri Bedr'e katılanlar arasında Enes'i saymamışlar. Fakat o, Bedir'de bulunmuştur ve savaşmamıştır. Bilakis orduyla birlikte yolculuk yapmıştır." Toplu rivâyet budur. Musa b. Enes'ten rivâyet edilir: Muhakkak ki Enes 8 tane gazveye katıldı.¹⁰⁸ Muhammed Ensari der ki: "Enes, Peygamberimizle Bedir'e katıldı ve çocuktur. Ona hizmet ediyordu." Enes'in mevlası ben Bedir'e katıldım demiş. Enes (r.a) der ki: "Annen olmasın. Ben nerdeydim. (ben de oradaydım)." İbn Hacer der ki: "Enes'in adı neden Bedir'e katılanların ismiyle zikredilmiyor. Çünkü yaşı küçüktü."¹⁰⁹

Yukarıdaki rivâyetler göz önüne alındığında Enes'in (r.a) Hz. Peygamber'e arkadaşlık ettiği, hicretten sonra Peygamber'in (s.a.v) ölümüne kadar O'na tabi anlaşılmaktadır. Enes (r.a) Hz. Peygamber ile birçok savaşa katılmıştır. Bedir'de de bulunan Enes'in (r.a) yaşının küçük olması sebebiyle Bedir'de ismi zikredilmemiştir.

1.2.16. Enes b. Mâlik ve Spor

"Enes b. Mâlik aynı zamanda iyi bir ok atıcısıydı. Çocuklarını da bu spora teşvik eder, onlara ok yarışları yaptırır. Bir defasında Mekke yakınlarındaki Merrüzzahrân'da bir tavşanı ürkütüp kaçırdıklarını, herkesin yorulduğu bir sırada kendisinin tavşana yetişip yakaladığını ve onu alıp üvey babası Ebû Talha'ya getirdiğini, tavşanı pişirdikten sonra butlarını Resûl-i Ekrem'e götürdüklerini söylemesi

¹⁰⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, III, 397; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 71.

¹⁰⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, I, 71.

¹¹⁰ çocukluk yıllarından itibaren spora yatkın olduğunu göstermektedir. Enes'in çocukluk yıllarında alnında bir tutam kâkülü bulunduğu, Resûl-i Ekrem'in bazan onun kâkülünü tutup çektiği, sonraki yıllarda alaca hastalığı sebebiyle yüzünde bir beyaz leke hâsıl olduğu rivayet edilmektedir.”¹¹¹

Buradan Hz. Enes'in çocukluk yıllarından itibaren spora yatkın olduğu, iyi bir ok atıcısı olduğu, çocuklarını spora özendirdiği anlaşılmaktadır.

1.2.17. Enes b. Mâlik'in Hatırası

Enes (r.a.)'ten rivâyet edildiğine göre, şöyle söylemiştir: Amcam Enes b. Nadr -ki ben onun adını taşımaktayım- Rasûlullah'la (s.a.v.) birlikte Bedir harbine iştirak etmemişti. Bu kendisine pek ağır gelmişti de şöyle söylemişti: “Rasûlullah (s.a.v.)'ın yaptığı ilk savaşta kendisiyle birlikte olamadım. Fakat başka bir savaş olursa o savaşta ne yapacağımı elbette herkes görecektir” dedi, başka bir şekilde konuşmadı. Ertesi sene Rasûlullah'la (s.a.v.) Uhud harbine iştirak etmişti. O esnada Sa'd bin Muâz'la karşılaşmış ve: “Ey Ebû Amr nereye” demiş o da: “Cennetin kokusuna doğru...” demiş. O kokuyu Uhud'un yanında buluyorum, demiştir. Savaştı ve nihayetinde şehîd oldu. Bedeninde ok, kılıç ve mızrak yarası şeklinde seksenden çok yara görüldü. Halam, Nadr kızı Rübeyyi': “Kardeşimi sadece parmak uçlarından tanıyabildim” demiştir.¹¹²

Ahzâb sûresi 23. ayet bu olaya binaen nazil oldu: “Mü'minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah'a verdikleri söze sâdik kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir.”¹¹³

Bu ayette savaşa katılmış şehit olan bazı kişilerle hayatta kalan kimselerden söz edilmektedir. Sahâbîlerin ve Enes b. Nadr'ın sadâkatinden ve faziletinden de bahsedilmektedir. Sahâbîlerden birçoğu şahadeti arıyordu. Ecel gelmediği için onu bekliyorlardı. Bedir savaşına mazeretleri sebebiyle katılamayanlar olmuş, fırsat bulunca katılacaklarını söylemişlerdir.

¹¹⁰ Buhârî, Hibe, 5, zebâih 10, 32; Müslim, sayd 53; Tirmizî, et'ime 2; Nesâî, sayd 25; İbn Mâce, sayd 17; Ebû Dâvud, et'ime 26; Ahmed b. Hanbel, III, 118, 171, 232, 291.

¹¹¹ Muhammed Takî Tüsterî, *Kâmûsu'r-ricâl*, (5. baskı), 1432, II, 198; Canan, İbrahim, “Enes b. Mâlik”, *DİA*, XI, 235.

¹¹² Buhârî, “Cihâd”, 27; Müslim, “İmara”, 17.

¹¹³ Ahzâb 23

İKİNCİ BÖLÜM

ENES B. MÂLİK'İN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

2.1. Sahâbenin Hadis Rivâyeti

Hız. Peygamber'in önemli konununun idrakında olan sahâbîler, onun sözlerinin en güzel bir biçimde tesbitini yapabilmek ve gelecek kuşaklara nakledebilmek gayesiyle hadisleri hıfzetme ve kaydetme çabası içerisinde olmuşlardır. Bunun neticesinde bazı sahâbîler tüm emek ve çalışmasını hadis rivayet etmeye ve hadis ilmine ayırmışlardır. Fakat zamanla hadis rivayeti çoğalınca bir kısım menfilikleri de beraberinde getirmiştir. Hadis rivayeti esnasındaki yanlışlar ve Hız. Peygamber'in sözlerinin sahâbîler tarafından değişik şekilde anlaşılıp yorumlanması gibi nedenler dolayısıyla bazı düşünce ihtilafları zuhur etmiş ve kimi sahâbîlerin ettiği rivayetlere zaman zaman müdahale edilmiştir. Yine hadislerle çok fazla iştiğal etmek sebebiyle Kur'ân'ın ihmal edilebileceği endişesiyle sahâbe döneminde hadis rivayet etmeye karşı bir dizi tedbirlerin alınmasına çalışılmıştır.¹¹⁴

Sahâbîler sünnetin ehemmiyetini iyi biliyorlardı ve Allah Rasûlu'nun sözlerinin, olduğu gibi muhafaza edilmesi gerektiğine inanıyorlardı. Onun sözlerinin naklinde yanlış yapmaktan azami derecede sakınıyorlardı. Bundan dolayı birçok sahâbî hadis rivayeti mevzusunda çekingen hareket ediyordu. Nitekim İmrân b. Husayn'ın (ö. 52/672) hadis rivayetinden çekinmesinin nedenini açıklayan şu ifadesi bu hususta net bir fikir vermektedir: *“Allah'a andolsun ki, eğer istesem iki gün peşpeşe hiç durmadan Hız. Peygamber'den hadis nakledebilirim. Ancak sahâbeden bazı kimseler içine düştüğü durum beni bundan alıkoydu. Onlar benimle beraber işittiler; benimle beraber müşahede ettiler ancak öyle hadisler naklettiler ki gerçek dedikleri gibi değildir. Onların karıştırdığı gibi ben de karıştırmaktan korkuyorum. Şunu da belirtmeliyim ki onlar bu işi kasten yapmıyorlardı fakat hata ediyorlardı.”*¹¹⁵

¹¹⁴ Mustafa Karataş, “Hadis Rivâyeti Karşısında Sahâbenin Tutumu”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2000, c. 36, sayı: 1, s. 5.

¹¹⁵ İbn Kuteybe, *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs*, s. 42.

“Hata ve yanlış yapma kaygısı pek çok sahâbîyi hadis rivayet etmekten uzaklaştırmıştır. Öyle ki, Enes b. Mâlik’ten (ö. 93/711) hadis rivayet etmesi istendiğinde, o çok hadis rivayet edenin hata edeceğini ifade ederek bundan uzak durmuştur.¹¹⁶ Yine Enes b. Mâlik’in “*Men kezebe aleyye hadisi olmasaydı size çok hadis rivayet ederdim*” dediği rivayet edilmektedir.”¹¹⁷

Rivâyetleri genel olarak değerlendirdiğimizde görülüyor ki, sahâbîler hadislerin Kur’ân’la karıştırılması, hadislerle fazla iştilgal edilince Kur’ân’ın ihmal edilebileceği endişesi, hadisleri rivâyet ederken yapılan yanlışlıklar, Hz. Peygamber’in sözlerinin değişik şekillerde anlaşılıp yorumlanması nedeniyle fikir ayrılıkları ortaya çıkmış yanlışlıkla dahi olsa Hz. Peygamber’e söylemediği halde bir sözü O’na isnat etmek gibi endişeler nedeniyle hadis rivâyeti mevzusunda temkinli, hassas hareket etmişlerdir. Hata etmekten ve yanlış yapmaktan sakınmışlar, çekingen davranmışlardır. Bu nedenle önlemler almaya çaba göstermişlerdir.

2.2. Enes b. Mâlik’in Üslûbu

Enes b. Mâlik’in rivâyetlerini incelerken şahsına münhasır bir üslûba sahip olduğuna şahit olduk. Üslûbuyla alakalı örnekler aşağıda görülmektedir.

2.2.1. Enes b. Mâlik’in Hadis Yazmakla İlgili İfadeleri

Sahâbeler ihtiyaten ilimden ve kitaplardan bir şeyler yazmıyorlardı. Sahâbenin ilmin yazılmamasını istemeleri ihtiyat (önlem) amaçlıydı. Sahâbelerin yazılmasını istediği şeyler de önlem amaçlıydı.

Sabitül Bünani, Enes b. Mâlik’ten; o da Itban b. Mâlik’ten şöyle dedi: “Ben gözlerimden biraz rahatsız oldum (bir şey çarptı). Rasûlullah’a (s.a.v) haber gönderdim. Muhakkak ben gözümden rahatsız oldum. Bana gelip evimde namaz kılmanı arzuluyorum. Namaz kıldığın mekanı da kendime namazgah (mescit) edineceğim.” Rasûlullah ve sayısını Allah’ın bildiği sahâbîleriyle birlikte geldiler. Evime girdiler. Peygamber (s.a.v) kalktı ve evimde namaz kıldı. Rasûlullah’ın sahâbeleri de kendi

¹¹⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, VII, 16.

¹¹⁷ Müslim, Mukaddime 3.

aralarında münafıklardan, karşılaştıkları eziyetlerinden konuşuyorlardı. Bu büyük eziyetleri de Mâlik b. Duşşim'e isnat ettiler.

Bu kişiye bir kötülük değmesini istediler. Peygamber (s.a.v) namazı bitirdi. Dedi ki: Bu kişi Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim de onun elçisi olduğuma şehâdet etmiyor mu? Dediler ki: Bu kişi onu der, onu kalbinde olmadığı halde söyler. Peygamber (s.a.v): “Her kim Allah'tan başka ilah olmadığına benim onun elçisi olduğuma şehâdet etmezse bu kişi ateşe girer veya ateşi tadar” dedi. Enes dedi ki: “Ben bu hadisi beğendim ve oğluma dedim ki: Bu hadisi yaz. O da yazdı.”¹¹⁸

Abdullah b. Mübarek, Süleyman b. Muğiyra'den; o da Sabit'ten haber verdiğiğine göre Enes b. Mâlik şöyle dedi: Mahmut b. Rabîa, Itben b. Mâlik'ten; onun sözü de İbn Duhaşim hakkında idi.

Uteygı b. Duhaşim dedi: Enes b. Mâlik dedi ki: Medine'ye geldim. İtban'a rastladım (karşılaştım). Benimle konuştu. Enes dedi: “Bu hadis hoşuma gitti. Oğluma dedim ki: Bu hadisi yaz. O da yazdı.”¹¹⁹

Utbe b. Ebi Hakamil Ezdi'nin rivâyetine göre Hübeyra b. Abdurrahman onlardan birisi babasından nakletti. Diğeri de başka birinden rivâyet etti. Onlardan biri dedi ki: Enes b. Mâlik'e gelirken çok geldik. Kitaplardan sahifeler çıkarttı. Dedi ki: Bunlar kitaplardır. Bunları Rasûlullah'tan duydum. Biz bunu Rasûlullah'a okuduk (sunduk).

Hubeyra b. Abdurrahman dedi ki: Enes'in yanında hadis hakkında insanlar çoğaldıkları zaman onlara sayfaları getiriyordu. Bunları ben yazdım sonra Rasûlullah'a okudum diyordu.

Hubeyra b. Abdurrahman, Enes b. Mâlik'ten naklettiğine göre Enes b. Mâlik şöyle dedi: “Hadis okuyunca insanlar ona çok gelirdi. Sayfaları getirip ortaya koyardım.” Sonra dedi ki: “Benim Rasûlullah'tan duyup yazdığım hadisler bunlar. Ona (Rasûlullah'a) arz ederdim.”¹²⁰

¹¹⁸ Müslim, İmân 54; Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sabit El-Hatip El-Bağdâdî, *Takyîdü'l-ilm*, (Thk. Yusuf Aşi), Neşerathu Dârü İhyaus sünnetin Nebeviyyeh, ilk bas. 1949, ikinci bas. 1974, s. 94.

¹¹⁹ el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-ilm*, (Thk. Yusuf Aşi), 1949/1974, s. 94-95.

¹²⁰ el-Bağdâdî, *age.*, s. 95.

Hubeyra, Enes b. Mâlik'ten bildirdiğine göre Enes b. Mâlik hadis okuyunca (anlatınca) insanlar ona çok gelirdi (çoğalmaya başladı). Onlara evrakları getiriyordu. Onlara bırakıyordu. Enes dedi: “Bu hadisleri Rasûlullah (s.a.v)’tan işittim. Onları yazdım ve Rasûlullah’a arz ettim.”

Abdullah b. Müsenna dedi: Ammayil Nadr ve Musa İbni Enes babalarından Enes. Enes hadisin yazılmasını (ikisine) emretti ve Rasûlullah’ın (s.a.v) hadislerini ve eserlerinin yazılmasını ve öğretilmesini emretti. Enes dedi ki: “Biz, kim ilmini yazmazsa onun ilmini ilimden saymazdık.”¹²¹

Babam amcası Sümame b. Abdullah b. Enes’ten rivâyet etti. Enes, muhakkak onlara derdi. “Ey oğulcuğum! İlmi yazarak kaydedin. (muhafaza)”¹²²

Selm b. Guteybe, Abdullah b. Müsenna; o da Sümame’den rivâyet ettiğine göre Enes b. Mâlik şöyle dedi: “İlmi yazarak kaydedin.” Sümame b. Abdullah b. Enes anlattı: Muhakkak Enes oğluna şöyle derdi: “Ey oğul! Bu ilmi kaydet.”

Sümame amcamdan: Muhakkak Enes oğluna şöyle dedi: “İlmi yazarak kayıt altına alın.”

Abdulhamit b. Süleyman, Abdullah b. Müsenna’dan; o da Sümame b. Abdullah’tan rivâyetine göre Enes b. Mâlik şöyle dedi: “İlmi yazarak kaydedin.”¹²³

Muaviye b. Salih, Hasan b. Cabir’den; Eba Ümama’ye ilmin kaydı hakkında sordu. O da: Bunda sakınca yoktur, dedi.

Mücahit bize Abdullah b. Amr’dan anlattı. Dedi ki (Abdullah b. Amr): Ben bir toplulukla beraber Peygamber’e geldim. Ben onların en küçüğüydüm. Peygamber’den işittim. Diyordu: “Kim üzerime yalan konuşursa.” İshak dedi: Kim üzerime yalan söylerse. İshak dedi ki: Kasıtlı olarak anladım. Yerini hazırlasın. Abdullah dedi: Arkadaşıma döndüm dedim ki: Peygamber (s.a.v) hakkında hadis uydurmaya nasıl cesaret edersiniz? Peygamber’in ne dediğini işittiniz. (Peygamber’in dediğini). Dediler

¹²¹ el-Bağdâdî, *age.*, s. 96.

¹²² el-Bağdâdî, *age.*, s. 96.

¹²³ el-Bağdâdî, *age.*, s. 97.

ki: “Ey kızkardeşimizin oğlu! Biz Peygamber’den bizdeki kitabın dışında bir şey işitmedik. (Kitapta ne varsa onu işittik).”

Abdullah b. Amr dedi ki: Sahâbelerden bazıları Peygamber’in yanındaydılar. Ben de onlarla beraberdim. Ben de o topluluğun en küçüğüydüm. Peygamber (s.a.v) şöyle dedi: “Kim kasıtlı olarak benim hakkımda hadis uydurursa veya benim adıma hadis uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın.” Topluluk çıktığı zaman onlara dedim ki (Abdullah b. Amr): “Siz Peygamber’den nasıl uydurursunuz? Ne söylediğini işittiniz. Siz Peygamber’in hadisi hakkında men edilmişsiniz.” Güldüler. Dediler ki: “Ey kız kardeşimizin oğlu! Muhakkak Peygamber’den işittiğimiz her şey bizdeki kitaptadır (kayıtlı).”¹²⁴

Sümame b. Abdullah, Enes b. Mâlik’ten şöyle dedi: Oğluna dedi ki: “Ey oğlum, ilmi yazarak kaydedin.”¹²⁵

Görüldüğü üzere sahâbîler, hadislerin rivâyeti esnasındaki yanlışlıklar, Hz. Peygamber’in sözlerinin farklı olarak anlaşılması, söylemese dahi söylemiş gibi bir sözü O’na dayandırma gibi endişeler sebebiyle hadis rivâyetinde önlemler almaya, tedbirli olmaya çalışmışlardır. Tedbir için ilimden ve kitaplardan bir şeylerin yazılmasını istememişler, yazılmasını istedikleri şeylerde de önlem almışlardır. Enes (r.a) Hz. Peygamber’den duyduklarını yazıp sonra da O’na arz etmiş okumuştur. Yazılmayan ilmi ilimden saymamışlar, ilmin yazılarak kayıt altına alındığından bahsetmişlerdir. Nakledilenlerden sahâbîlerin hadis rivâyetinde dikkatli oldukları ve duyarlı bir şekilde davrandıkları anlaşılmaktadır.

2.2.2. Enes b. Mâlik’in ev kemâ kale; ev, veya ifadeleri

2.2.2.1. Enes b. Mâlik’in Hadis Rivâyetinde (أو كما قال gibi) İhtiyatlı (tevakki) İfadeler Kullanması

Hadis alimleri, Hz. Peygamber (s.a.v)’e yalan isnadının, kişiyi cehenneme götüreceği endişesiyle insanları bundan sakındırdılar. Hz. Peygamber’in cehennem tehdidini bilen büyük ölçüde sakınmaya çalışan hadis alimleri, Hz. Peygamber’in

¹²⁴ el-Bağdâdî, *Takyîdü’l-ilm*, (thk. Yusuf Aşi), 1949/1974, s. 98.

¹²⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, VII, 22.

sözlerinden bir kelime dahi olsa değişik söylerim de bu tehditle karşı karşıya kalırım korkusu ve endişesiyle hadis rivâyetinden sonra “ev kema gale” yani bunun gibi dedi diyecek kadar duyarlı ve hassasiyet içerisinde olmuşlardır. Sahih hadisleri ravileriyle bildikleri gibi uydurma rivâyetleri dahi ravileriyle beraber bilecek kadar hadis ilmine vâkıf olan, bilen Hz. Peygamber hakkında bu kadar titiz ve hassasiyet içerisinde davranan hadis alimlerinin en güzel örneklerinin, uygulayıcılarının başında Enes b. Mâlik (r. a) gelmektedir. Ravi yahut okuyucu hadisin bir kelimesinde tereddüde düşer de tetkiklere mukabil doğruluğundaki kuşkusu giderilmediğinde sahâbilerin yaptığı şekilde o da hadisin ahirinde “ev Kemâ Kal: Yahut da Peygamber (s.a.v)’in dediği gibi” lafzını kullansın. ¹²⁶ Rasûlullah (s.a.v) böyle dedi ya da benzerini söyledi”) lafzı ile sahâbelerin birçoğunun rivâyette bulunduğu bilinmekte olup bunda iki olasılık (ihtimal) olabilir:

1- Şek lafzı: Ravi, lafızlarının bazılarında şüpheye düştüğünde bu şekilde nakledebilir.

2- İhtiyat lafzı: Râvilerden bazıları, kesin olarak bildiği rivâyetlerde de bu kelimeyi kullanmaktadır. Çünkü onlar bu işin ehemmiyetinin idrakında olup son derece hassas ve titizlikle davranmışlardır. Bunun misalleri, aşağıdaki rivâyetlerde vardır:

Enes b. Mâlik bize haber verdi. Ona Enes (r.a)’e haber verildi. Hz. Peygamber (s.a.v) Muaz için şöyle dedi: “Kim Allah’a şirk koşmadan Allah’ın huzuruna giderse Cennet’e girer. Ey Allah’ın Peygamber’i, insanlara tebşir edeyim mi?” Peygamber (s.a.v) şöyle dedi: “Hayır, şüphesiz ona dayanmalarından korkuyorum (endişe ederim).” Buna benzer söylendiği gibi. ¹²⁷

Sümeyt, Enes ibn Mâlik’ten rivâyet etti. Enes (r.a) şöyle demiştir: “Mekke’yi fethettikten sonra Huneyn Gazvesine gittik. Müşrikler (o zamana değin) görmüş olduğum en iyi saflar şeklinde geldiler. (Öncelikle) saf olmuş süvariler, sonrasında piyadeler, sonra onların arkasına kadınlar, sonrasında koyunlar, daha sonra ise develer saff olmuştu. Biz de kalabalık insanlar şeklindeydik. Sayımız altı bine bâliğ oluyordu. Sağ cenahtaki süvarilerimizin başında Hâlid b. el Velid bulunuyordu. Derken

¹²⁶ İbn-i Maceh, *Miftahü'l- Haceh Şerhu*, s. 4.

¹²⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. : Şuayb Arnavut, Adil Mürşid vd., Müessesetü'r-risâle, 1421/2001, XX, 55.

süvarilerimiz arka tarafımıza doğru sarkmaya başladılar. Çok geçmeden süvarilerimiz dağıldılar. Bedeviler ile tanıdığımız birtakım insanlar kaçtılar. Bu yüzden Resûlullah (s.a.v.): “Yetişin, ey Muhâcirler! Yetişin ey Muhâcirler! diye seslendi. Sonra “Yetişin ey Ensâr! Yetişin ey Ensâr!” dedi.

Biz: “Lebbeyk, ya Resûlellah!” dedik. “Allah’a yemin ederim ki Rasûlullah (s.a.v) müşriklerin yanına gelir gelmez Allah onları bozguna uğrattı” dedi.

Müşriklerin bıraktığı malları bu şekilde ele geçirdik. Sonra Taif’e gidip onları kırk gün kuşattık. Bilâhare Mekke’ye dönerek orada konakladık. Tam o sırada Resûlullah (s.a.v), bazı kişilere yüzer deve ganimet dağıtmaya başladı. Ensar kendi aralarında konuşuyorlar. Peygamber (s.a.v) savaşına gelince veriyordu. Savaşmayana vermiyordu. Bu olay Peygamber’e iletili. Peygamber (s.a.v) Muhacirden ve Ensar’dan ileri gelenlere yanına girmelerini emretti. Sonra Ensar’ın dışında yanına kimsenin girmemesini söyledi. Ensar dedi ki: “Biz çadırı dolduruncaya kadar içine girdik.” Rasûlullah (s.a.v) şöyle dedi: “Ey Ensar topluluğu (veya bunun gibi dedi)! Bana gelen bu olay nedir?” Onlar dediler ki: “Ey Allah’ın Resûlü! Sana ne geldi? Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: “Bana gelen olay (mesele) nedir?” Onlar da dediler ki: “Ey Allah’ın Resûlü! Sana gelen nedir?” Peygamber (s.a.v) şöyle söyledi. “Siz kendi evlerinize girinceye kadar Allah Resûlü’nü götürdüğünüz halde insanların malları (ganimet) götürmelerine razı değil misiniz?” Onlar (Ensar) dedi ki: “Ey Allah’ın Resûlü, razıyız.” Peygamber (s.a.v) şöyle dedi: “Şayet insanlar bir yol olsa Ensar da bir yol olsa ben Ensar’ın yolunu alırım.” Dediler ki (Ensar): “Biz razıyız ey Allah’ın Resûlü!” Peygamber (s.a.v) dedi ki: “Razı olun. Veya böyle (bunun gibi).” Enes dedi ki: “Bizimkilerin hikâyesi budur.”¹²⁸

Enes b. Mâlik (r.a) dedi: “Biz, Resûlullah’la (s.a.v) beraber mescidde otururken bir arabi çıkageldi. Durup mescidin içerisine bevletmeye (akıtmaya) başladı. Resûlullah (s.a.v)’ın Ashab’ı kalkarak “Dur! dur!” diyerek (üzerine yürümeye) kalktılar ki Resûlullah (s.a.v) müdahalede bulundu: “Kestirmeyin, bırakın tamamlasın.” Ashab müdahalede bulunmadı, adam da ihtiyacını giderdi. Sonra Resûlullah (s.a.v), yanına adamı çağırırdı ve: “Bu mescidler, idrar ve pislik bırakma yeri değildir. Veya buna benzer

¹²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. : Şuayb Arnavut, Adil Mürşid vd., 1421/2001, XX, 57; Müslim, Zekât 136.

söylendiği gibi. Allah'ın zikredildiği yerlerdir. Buralarda namaz kılınır. Kur'an okunur" dedi. Sonra cemaatten birisine bir kova su getirmesini emretti. Kova getirilince sidiğın üstüne döktü." ¹²⁹

Enes ibn Mâlik, Peygamber (s.a.v)'den haber veriyor: Bazı adamlar Peygamberimize kendi malından hurma ağaçları veriyordu. Allah'ın istediği kadar. Beni Gurayza ve Beni Nadır ganimetleri ellerine geçinceye kadar kendi mallarından Peygamber (s.a.v)'e hurma ağaçları tahsis ediyorlardı. Allah'ın istediği kadar. Enes b. Mâlik: Peygamber ondan sonra aldıklarını geri veriyordu. Benim ev halkım bana dediler ki Peygamber'e git. O'nun ehlinin verdiği bir kısmını veya hepsini bana vermesini ondan istedim. Onu Ümmü Eymen'e vermişti. Allah'ın dilediği kadar. Ben, Peygamber'den istedim, bana verdi. Sonra Ümmü Eymen geldi, elbiseyi benim boynuma dolandırdı. Ümmü Eymen dedi: "Hayır, Allah'a yemin ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. O hurmaları Peygamber bana vermişti, sana vermeyecektir." Bunun benzeri. Hz. Peygamber (s.a.v) dedi ki: "Sana bu kadar." Ümmü Eymen dedi ki: "Allah'a yemin ederim ki hayır." Hz. Peygamber dedi: "Sana bu kadar." O hurmaları (Ümmü Eymen'e) verdi. Ravi (Enes) diyor ki: Peygamber ona on misli verecek. Veyahut on misline yakın dedi. Veya buna benzer söylendiği gibi.

Muhammed'den (r.a) şöyle dediği nakledilmiştir. Enes ibn Mâlik şöyle yapıyor: Resûlullah'tan hadis aktarınca ve hadisi bitirince şöyle diyordu: Resûlullah veya bunun gibi, böyle, bu anlamda bir şey söyledi. ¹³⁰

Muhammed b. Abdullah el Ensari haber verdi: İbn Avn, Muhammed'den şöyle dedi: Enes, Rasûlullah (s.a.v)'dan söz ederse şöyle derdi: Ya da (veya) Rasûlullah'ın (s.a.v) dediği gibi. ¹³¹

2.2.2.2. Enes b. Mâlik'in Üslûbu: Ev (ع) İfadeleri

Enes b. Mâlik'in rivâyetlerinde kendisine has bir üslûbu vardır.

¹²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. : Şuayb Arnavut, Adil Mürşid vd., 1421/2001, XX, 297; Buhârî, Vudu 57, 58, Edeb 35; Müslim, Tahâret 99, (284); Nesâî, Tahâret 45, (1, 48); İbn Mâce, Tahâret Ve Sünnet 78.

¹³⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. : Şuayb Arnavut, Adil Mürşid vd., 1421/2001, XX, 385; İbn Mâce, Mukaddime 3.

¹³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 21.

Enes b. Mâlik'in rivâyetlerinde aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi “veya, ya da” lafızlarına çokça yer verdiğini görmekteyiz.

Enes (r.a) : Rasûlullah'ın kabağı veya (bal kabağı) sevdiğini onu kabak yerken gördüğünü ve o günden sonra ona kabak servis ettiğini rivâyet etmektedir. ¹³²

Enes (r.a)'ten rivâyet edildiğine göre, Allah Rasûlu (s.a.v) bir adamla karşılaştı. Adam deveyi yürütüyordu. Rasûlullah ona: “Bin” dedi. O da “kurbanlıktır” (deve). Rasûlullah: “Bin” dedi. O da kurbanlıktır. Rasûlullah: “Bin” dedi. O da kurbanlıktır, dedi. Rasûlullah (s.a.v) sana yazıklar olsun! bin, dedi. Enes (r.a) Rasûlullah'ın veyhake ya da veyleke dediğini (ikisinden birisini) söylediğini ifade etmiştir. ¹³³

Enes'ten rivâyete göre, Rasûlullah'a (s.a.v) ipekten bir elbise getirildi. Sahâbeler ona dokunuyorlardı ve bakıyorlardı. Rasûlullah dedi ki: “Buna hayret mi ediyorsunuz? Sad b. Muaz'ın mendilleri cennette bundan daha hayırlı ve daha yumşaktır. (Ya da mendili)” ¹³⁴ **Not:** Enes b. Mâlik tekil ve çoğul hassasiyetini göstermiş. Mendil kelimesi burada tekil ve çoğul anlamında da, diğer rivâyetlerde ise genellikle çoğul manasında kullanılmıştır.

Enes'ten rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v) dedi ki: “Secdelerinizi itidalli (normal) yapın. Dirseklerinizi köpeğin yayıldığı gibi yere koymayın. Namazda secdelerinizi ve rükularınızı tam yapın. Allah'a yemin ederim ki, sizler rükuya ve secdeye gittiğinizde sizi arkamdan da görüyorum. (Ya da sırtımın arkasından görüyorum).” ¹³⁵

Bu rivâyette namazda tadil-i erkana riayet etmekten bahsedilmiştir. Hz. Peygamber'in rükuya ve secdeye gittiğinizde sizi arkamdan da ya da sırtımın arkasından görüyorum şeklinde buyurmasından görme durumunun manevi bir boyut olduğunu, Hz. Peygamber'in bizzat gözle görmese de birtakım olayları hissettiğini anlamaktayız.

¹³² Buhârî, Et'ime 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrût, Lübnan, IV, 14138. hadis; 12842 de de benzeri bir hadis geçmiştir.

¹³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrût, Lübnan, IV, 704, 13973. hadis; Buhârî, Et'ime 25, Hac, 104; Müslim, Hac 373; İbn Mâce, “Menasik”, 100; Ebû Dâvûd, “Menasik”, 17; Nesâî, “Menâsik”, 74.

¹³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrût, Lübnan, IV, 706, 13980. hadis

¹³⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 712, 14018. hadis; Buhârî, Eyman Ve'n-Nuzûr 3; Nesâî, “İftitah”, 140; Müslim, “Salât”, 11, 233.

Enes'ten rivâyet edilir. Enes b. Mâlik dedi ki: “Namaz kılmadım: Yani bir erkeğin arkasında (ya da bir kişinin arkasında) insanlardan. Rasûlullah (s.a.v)'dan daha hafif namaz kıldırmadılar.”¹³⁶

Hız. Peygamber'in (s.a.v) sünnetinde ve hadislerinde ibadetlerde veyahut dini yaşamın diğeri alanlarında kolaylaştırıcı bir hayat modelini ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde Hız. Peygamber'in bu metodu, muhataplarımızın durumu ve çağın gerekleri dikkate alınmalıdır. Cemaatle namazda cemaatin içerisinde yaşlı, hasta, zayıf ve iş gücü sahibi insanlar olabilmektedir. Hız. Peygamber cemaate imam olduğunda namazı kısa tutmuştur. Sizden biriniz insanlara namaz kıldırdığında namazı kısa tutsun demiş cemaati nefret ettirecek şekilde namazın uzun tutulmaması gerektiği konusunda sahâbileri uyarmıştır.

2.2.3. Öğrenmede Gösterilen Titizlik

Duydukları şekilde rivâyet etme titizliği, hadisçilerin önemle üzerinde durdukları bir anlayıştı. Bu nedenle bazı sahâbiler hadis rivâyetinden korkar, çekinir ve kaçınırdı. Örneğin İbn Mesut gibi sahâbiler Hız. Peygamber'den (s.a.v) hadis rivâyet ettiği zaman yüzünün rengi değişir, rivâyetinin ahirinde hâkeza, nahve, hâkeza nahvehu lafzını kullanırdı.¹³⁷

Bir kısım tabiîn ve etbau't-tabiîn âlimleri de “şu işlerden lehime veya aleyhime bir sorumluluk olmadan kurtulabilsem...”¹³⁸ diyerek, hadis rivâyetindeki mesuliyetin ciddiyetine her daim müdrik olduklarını göstermişlerdir.

Hadislerin takti' edilmesinden ve ihtisar yapılmasından hoşlanılmaması,¹³⁹ hadis lafızlarının aynen tesbitine maksimum itina gösterilmesi gibi hususlar, hadislerin duyulduğu gibi rivâyet edilmesi düşüncesinden kaynaklanıyordu.¹⁴⁰

¹³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 720, 14053. hadis; Buhârî, “Ezan”, 64; Müslim, “Salât”, 37.

¹³⁷ ed-Dehlevî, trs: I, 319.

¹³⁸ İbn Ebi Hâtim, trs: I, 61, 62.

¹³⁹ Ahmed Naim, 1970: 269-271.

¹⁴⁰ Subhi es-Sâlih, 1991: 80.

Rasûlullah (s.a.v)’ın “Bana yalan nisbet eden cehennemdeki yerine hazırlansın.”¹⁴¹ gibi tehdit bildiren hadisleriyle; “Bir hadis duyup da onu tıpkı duyduğu şekilde rivâyet eden kimsenin yüzünü Allah ak etsin.”¹⁴² gibi teşvîk ifade eden hadisleri de elbette bu konuda etkili oluyordu.

Hadislerin rivâyetinde bu hassasiyet ve duyarlılık gözetildiği gibi hadis tahsilinde de aynı titizlik gösteriliyordu. Örneğin bu dönemde hoca talebe ilişkileri sevgi ve hürmete dayalıydı. Bazı hocalar öğrencilerine maddi yardımda bile bulunur fakat onlardan ücret almazlardı. Eğer alacak olursa iyi karşılanmaz, eleştirilirdi.¹⁴³

2.3. Enes b. Mâlik'in Sahifesi

Hz. Peygamber hayatta iken hadislerin az da olsa bir kısmı yazılmaya başlanmış, sahâbe döneminde ise “sahifeler dönemi” diyebileceğimiz bir hadis edebiyatı ortaya çıkmıştır.

Sahife denince, bir yapraklık bir yazılı belge değil, birkaç sahifelik hacimden (broşür, risale, cüz) kitap denecek hacme kadar değişen yazılı belgeler, vesikalar anlaşılmaktadır. Bu dönemde sahifesi olan yahut kendilerinden yazmak yolu ve yöntemiyle hadis alındığı bilinen sahâbi adedi elliye kadar çıkabilmektedir. Enes b. Mâlik (93/711) gibi her bir sahâbînin bir sahifeye sahib olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Hureyre’nin, öğrencisi Hemman b. Münebbih’e yazdırdığı ve Hemman b. Münebbih’in sahifesi olarak şöhret bulan 138 hadisten meydana gelen risale hariç bu sahifelerden hiç birisi müstakil olarak günümüze kadar ulaşabilmiş değildir. Ancak bunlardan büyük bir kısmının ilkin Ahmed b. Hanbel’in Müsned’i olmak şartıyla ilk muteber hadis kaynaklarında yer aldığı bilimsel olarak tesbit edilmiştir. Bu sebeple, Hicri II. asırda başlayan tedvin hareketi yazıya geçmemiş rivâyetleri yazıya geçirmekten çok geçmişte yazılmış yahut henüz yazıya geçirilmiş bulunan hadis metinlerini herhangi bir ayırıma tabi tutmaksızın bir araya toplamaktan ibarettir.¹⁴⁴

¹⁴¹ Müslim, trs: Mukaddime, 2.

¹⁴² Ebû Dâvûd, 1990: İlm, 10.

¹⁴³ el-A’zamî, 1988: 177.

¹⁴⁴ Ahmet Nedim Serinsu, İslam Dini’nin Temel Kaynakları “Sünnet”, *Hadiste Sahabi Sahifeleri*, 1999, 164.

Takyîdül- İlm'de Bağdâdî'nin belirttiği bir nakle göre, Enes (r.a) Resûlullah (a.s)'dan tüm duyduklarını yazmıştır ve sonra da Resûlullah (a.s)'a arz etmiştir. Hübeyre İbnu Abdirrahmân söylüyor: “Halk Enes'e hadîs konusunda çok ısrarda bulunmuştu. Onlara bir miktar mecmualar getirerek: “Bunlar, Resûlullah (a.s)'dan işitip yazdıklarıdır. Yazdıktan sonra bunları Resûlullah (a.s)'a okuyup arz ettim.” Hz. Enes hatta oğullarından ikisine, Resûlullah (a.s)'tan mervi âsâr ve hadîsleri yazmalarını söyler ve: “Biz yazmayanların ilmini ilim addetmezdik” der.”¹⁴⁵

Enes b. Mâlik Hz. Ebû Bekir, Muâz b. Cebel, Ebû Hureyre gibi sahâbîlerin büyüklerinin de bulunduğu vasat seviyede fetva veren on üç kişinin arasında addedilmekte, bunlardan her birisinin verdiği fetvaların küçük bir cüz tutacak derecede olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁶

2.4. Enes b. Mâlik ve Mürsel Hadis

Sahâbîlerden her biri rivâyette bulunduğu tüm bilgi ve malumatları aracısız, direkt bir şekilde Hz. Peygamber (s.a.v)'den işitmiş yahut görmüş değildi. Bazıları başkası aracılığıyla işittiklerini bildiriyor fakat kimden aldığını çoğunlukla belirtmiyordu. Berâ b. Âzib, “Size rivâyet ettiğimiz hadislerin hepsini Hz. Peygamber'den duymuş değiliz. Fakat onları arkadaşlarımız bize aktarırdı. Çünkü biz deve gütmekle meşgul olurduk” derken bu vaziyet ve hale dikkat çekiyordu. Enes b. Mâlik (r.a) ise hadis rivâyetinde bulunurken kendisine, “Sen bunu Rasûlullah'tan gerçekten duydun mu?” diye soran bir kimseye çok kızarak ona şöyle karşılıkta bulunmuştur: “Allah'a yemin ederim ki biz size rivâyet ettiklerimizin hepsini Peygamber'den bizzat duymuş değiliz. Fakat birimiz diğerine anlatırdı.”¹⁴⁷ İşte bu türden rivâyetler, Hz. Peygamber (s.a.v)'den işiten kimse bizatihi zikredilmemesi nedeniyle Hadis İlmî'nde sahâbe mürseli diye adlandırılmaktadır.¹⁴⁸

¹⁴⁵ el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-ilm*, (thk. Yusuf Aşi), 1949/1974, s. 95-96.

¹⁴⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, 1, 12

¹⁴⁷ Hâkim Neysâbüri, *Müstedrek ale's- Sahîhayn*, Dâru'l-Marife, Beyrût, ts. III, 575; Hatib Bağdâdî, *Kütâbul- Kifâye fi İlmî'r-Rivâye*, Haydarabad, 1358, 386.

¹⁴⁸ Selahattin Polat, Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara 1985, 72. Mürsel terimi Hadis ilminde daha çok bir tabiinin sahâbeden olan râvîyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamber'e isnad ettiği rivâyeti ifade etmektedir. bkz. Polat, *Mürsel Hadisler*, s. 51. Fakat bir sahâbînin Hz. Peygamber'den bizzat duymadığı bir söz veya görmediği bir fiili aktarması da, aradaki sahâbîyi atladığı için bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Buradan sahâbîlerden bazıları gibi Enes b. Mâlik'in de Hz. Peygamber'den bizzat duymadığı halde başkasından duyup da hadis rivâyetinde bulunmuş olduğu anlaşılmaktadır.

2.5. Enes b. Mâlik'in Hadis Rivâyetleri (İsnadı)

Çok hadis rivâyet etmeleri sebebiyle “müksirûn” olarak adlandırılan yedi sahâbîden birisi olan Enes (r. a), mükerrerleriyle beraber 2286'yı bulduğu belirtilen rivâyetleriyle müksirûn arasında üçüncü sırada bulunmaktadır. Değişik sayımlarda rivâyet ettiklerinin 168'i (veyahut 180) Buhârî ile Müslim'in el-Câmiu's-sahîh'lerinde yer almıştır. Ayrıca Buhârî'de seksen, Müslim'de doksan kadar rivâyeti bulunmaktadır. Enes b. Mâlik'in (r.a) rivâyet ettikleri toplu şekilde Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inde bulunmaktadır. (III. 98-292) eserin Dârü'l-fıkr tarafından yapılan numaralı neşrine göre bunların adedi mükerrer olanlarıyla beraber 2172'dir.¹⁴⁹

Yukarıda görüldüğü gibi, Enes b. Mâlik'in rivâyetlerinin Buhârî ile Müslim'in el-Câmiu's-sahîh adlı eserlerinde ve toplu bir şekilde de tekrarlarla beraber Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inde bulunduğu anlaşılmaktadır. Çoğu kez hadis sayısı belirtilirken hadisin senedi ölçü olarak kabul edilmiş, Ahmed b. Hanbel'in de hadisleri sened şeklinde saydığı ve hadis sayılarına mükerrer olanları da dahil ettiğini anlamaktayız.

Enes'in 1286 tane isnadı var. Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği 180 tane hadisi var. Buhârî 80, Müslim de 90 tane hadisinde Enes'in ayrı kalmışlar, ittifak etmemişler.¹⁵⁰ İbn-i Sa'd, Hz. Enes'in Ashâb-ı Bedir'den olduğunu zikretmiştir. İşte hem bu mülazemet-i medîdede ve sohbet-i seniyle berekâtiyle hem de asır-dîde bir hayâta malik olması hasebiyle Hz. Enes'ten pek çok hadis rivâyet edilmiştir. Bu merviyâtın mecmûu bin iki yüz seksen altı hadîse bâliğ olmuştur. Bunlardan yüz altmış sekiz hadîsi Buhârî ile Müslim müttefikane, seksen üçünü Buhârî, yetmiş birini de Müslim münferiden rivâyet etmişlerdir.¹⁵¹ Peygamber (s.a.v.)'in sohbetine uzun zaman devam etmesi sebebiyle kendisinden 1286 hadis rivâyet edilmiştir. Bunlardan 128 hadisi Buhârî ile

¹⁴⁹ Canan, “Enes b. Mâlik”, *DİA*, XI, 235.

¹⁵⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, III, 406.

¹⁵¹ Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Tecrid'i Sarih Tercemesi*, Mütercimi ve Şarihi: Kâmil Miras (5. Baskı), c. IV, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. sayı: 123-1.

Müslim ittifak ederek, 80 tanesini sadece Buhârî, 70'ini de Müslim yalnız olarak rivâyet etmişlerdir.¹⁵²

Bu bilgilerden Enes'in (r.a) Bedir ashâbından olduğu, uzun yaşaması nedeniyle Hz. Peygamber'in sohbetine de uzun zaman devam ettiği, çok hadis rivâyetinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Hz. Enes'in rivâyetlerinden Buhârî ile Müslim'in ittifak ettikleri ve ayrı kaldıkları hadislerin de olduğu belirtilmektedir.

2.6. Enes b. Mâlik'in Hadis Rivâyetindeki Tutumu

Enes b. Mâlik (r.a) hadis rivâyet ederken hassas ve titiz olur, hata yapmaktan endişe eder, korkardı. Hz. Peygamber'den (s.a.v) işittiğini aynı şekilde aktaramayabilirim düşüncesi ve mülahazasıyla hadis rivâyeti sonunda, “Veya Resûlullah böyle bir şey dedi” (ev kemâ kâle Resûlullah) ilâvesini yapardı.¹⁵³ Yazılı olarak rivâyetlerinin bulunduğu defterleri bazen öğrencilerine göstermesinden anlaşılıyor ki hadisleri hıfzetmekle yetinmeyerek onları yazıya geçiriyordu. Çok fazla hadis bilmesine rağmen titiz olmasından dolayı bildiği hadislerin hepsini rivâyet etmez, çok rivayette bulunanın yanılacağını ifade ederdi. Enes b. Mâlik bundan başka sahâbe içinde orta derecede fetva verenlerden birisiydi.¹⁵⁴

Çok fazla hadis rivâyetinde buldukları için “müksirûn” diye isimlendirilen sahâbilerden birisi olan Enes (r. a), sayısı mükerrerleriyle beraber 2286'yı bulduğu telaffuz edilen rivâyetleri ile müksirûn arasında üçüncü sırada yer almaktadır. Muhtelif sayımlarda rivâyet ettiği hadislerin 168'i (yahut 180) hem Buhârî hem de Müslim'in el-Câmi'u's-sahîh'lerinde yer almıştır. Buhârî ayrıyeten seksen, Müslim de doksan rivâyetine yer ayırmıştır. Enes b. Mâlik'in rivâyet ettikleri toplu bir şekilde Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inde yer almakta olup (III, 98-292) eserin Dârü'l fikr eliyle yapılan numaralı neşrine göre (Beyrût 1411/1991) bunların adedi tekrar edilenlerle beraber 2172'dir.

Uzun seneler yaşamasına rağmen belleği (hâfizası) sağlam olan Enes'in derin hadis bilgisinden yararlanan Basralılar'ın böyle bir olanağa sahip olmaları sebebiyle

¹⁵² Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, Mütercim: Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yay. Nşr. : Kahraman Yay: Fethullah Kahraman, 1982, Kahraman Mücellithanesi, c. I

¹⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 205, 235, 250.

¹⁵⁴ Canan, “Enes b. Mâlik”, *DİA*, XI, 235.

mesut ve mesrur oldukları rivâyetinde bulunulur. Hadislerden bazılarında itiraza heves eden, meyleden ehl-i ehvâya karşı. “Gelin işin doğrusunu Enes'ten öğrenelim” diyebilmeleri onlara büyük kuvvet ve maneviyat kazandırmıştır.¹⁵⁵

2.7. Kendisine Yöneltilen Eleştiriler

Dinimiz bizlere sahâbe-i kirâm aracılığı ile intikal etmiştir. Bu sebeple de sahâbîlere dokunan şeyler, dinimize zarar vermiş olur. Günümüzde yaşayan Müslüman bireyler olarak bugün emanet, bizim üzerimizde olduğundan, dinimize zarar verecek şeylerden muhafaza etmek de bizlere düşer. Ashab-ı kiram, vazifelerini ve misyonlarını şerefli bir şekilde yapıp bu fani alemde ayrıldılar. Esasında, ashabın muhafazaya ve korunmaya ihtiyaçları da yoktur. Fakat, o güzide ve mümtaz zatlar bahane edilip, aslında dinimiz hedef konumunda olduğu için, bu bahanenin yersizliğini ve tutarsızlığını göstermek icab etmektedir.

2.7.1. Şiirler'in Eleştirileri

Enes b. Mâlik, Resûlullah'ın hizmetçisi. Ensardandır. Çoğu muhaddisler Enes (r.a.)'i ricallerden saymışlar. Zer b. Habeşi der ki: Hz. Ali evinden çıktı. Onu süvariler karşıladı. Silahlarını kuşanmışlardı. Başlarında sarık vardı. Selam sana Ya Emir al Mü'miniyn veya mevlamız. Hz. Ali dedi ki: “Peygamber'in arkadaşlarından burada kim var?” Halid b. Zeyd kalktı. Huzeyme b. Sabit, Gays b. Sad, Abdullah b. Bedil hepsi dediler ki: “Biz Resûlullah'tan işittik.” Gadir Hum gününde dedi ki: “Ben kimin mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır.” Hz. Ali Enes b. Mâlik'e ve Berra b. Azibe dedi ki: “Neden siz şahitlik vermiyorsunuz? Toplumun işittiklerini siz de işittiniz.” Sonra Hz. Ali dedi ki: “Allahım! Eğer inad olarak bildiklerini gizliyorlarsa onlara bela ver.” Berra kör oldu. Enes'in ayaklarında alaca hastalığı çıktı. Enes yemin etti. Hz. Aliyle ilgili hiçbir menkıbeyi ve fazileti ebeden gizlemeyeceğini söyledi. Berra b. Azib'in durumu sorulunca şöyle şöyle bir yerdedir denilirdi ve Berra şöyle derdi: “Bedduanın kendisine isabet ettiği bir kişi nasıl iyi olabilir.”¹⁵⁶

¹⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 205, 235, 250; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, IX, 325; Canan, *DİA*, Enes b. Mâlik md., XI, 235.

¹⁵⁶ Muhammed Takî Tüsterî, *Kâmûsu'r-ricâl*, Müessesetün Neşril İslami, 500. nüsha, 5. bsk., 1432, II, 196-197.

Enes'ten rivâyet edilir: Resûlullah (s.a.v) Hz. Ali'nin şöhretini açıklamak istediğinde bir yerde Hz. Ali bineğinin üzerindeydi. İnsanlara dedi: "Siz bineğinizden inin." Hz. Ali Hayber gününde şöhret buldu. Resûlullah dedi ki: "Kim Adem (a.s)'in günahından arındığını, İbrahim (a.s)'in dostluğunu, Musa'nın münacatını, Yahya'nın zühtünü, İsa'nın suskunluğunu görmek isterse Ebu Talib'in oğlu Ali'ye baksın." Ta şunu da dedi: "Ey insanlar! Ali'nin sevgisiyle çocuklarınızı imtihan edin. Çünkü Ali dalalete davet etmez. Hidayetten uzaklaştırmaz. Kim onu severse o da sizdendir. Kim ondan nefret ederse sizden değildir." Enes der ki: Adam Hayber günü çocuğunu omuzlarına alıp Hz. Ali'nin yolunun başında dururlardı.¹⁵⁷ Hz. Ali'yi gördükleri zaman parmaklarıyla Hz. Ali'yi çocuklarına gösterirlerdi. Ey yavrucuğum! Bize doğru gelen adamı seviyor musun? Eğer çocuk evet derse onu öperlerdi. Eğer hayır derse yere atıyorlardı. Annene git.

Enes'in Ebi Hamza ile Künyelendirilmesi: İbn Gatibe "fi edebi katibihi" adlı eserinde şöyle der: "Muhakkak Hamza bakladır." Sonra Enes'ten naklettiği rivâyette şöyle dediğini söyler: "Rasûlullah bakla ile bana künye taktı. Ben baklayı biçiyordum."

Enes'in Beddua ile Alaca Hastalığı: Rivâyetlerden istifade edilir. Ta ki İbn Gatibe Maarifinde şöyle der: Enes alaca hastasıydı. Bir topluluk der ki: Hz. Ali Enes'ten sorar. Rasûlullah'ın "Allahım! Kim Ali'yi seviyorsa sen de onu sev. Kim de ona düşmansa Sen de ona düşman ol." Sen bu hadisi duydun mu? Enes der ki: Ben yaşlandım ve unuttum. Hz. Ali dedi ki: "Eğer yalan söylüyorsan Allah sana bir beyazlık versin. Senin sarığın onu kapatmasın."

Fakat ihtilaf edilir ki Hz. Ali'nin bedduası Hz. Enes'in Gadir Hum haberini inkar etmesindedir. Nasıl ki Keşi'den İbn Gatip'ten öğrendin. İrşad haberi de buna delalet eder. Haberi Hısal, Ameli fil Meclis delalet eder. Cabir Ensari'den rivâyet edilir: Cabir dedi: Ali bize hutbe irad etti ve dedi. "Ey İnsanlar! Minberinizin ayakları dört tanedir." Bir grubu Muhammed'in arkadaşlarıdır. Ta şunu söyleyinceye kadar. Sonra Enes'e dedi ki: Ya Enes! Eğer sen Allah Rasûlünden işitmişsen: Rasûlullah diyor: ¹⁵⁸ "Ben kimin mevlasıysam Ali onun mevlasıdır." Sonra bugün bana şehadet etmezsen Allah sana

¹⁵⁷ Tüsterî, Muhammed Takî, *Kâmûsu'r-ricâl*, 1432, II, 196-197.

¹⁵⁸ Tüsterî, Muhammed Takî, *age.*, II, 198.

alaca hastalığını vermeden öldürmez. Sarığın onu kapatmaz. Ta şunu dedi: Cabir der ki: Vallahi Enes'i gördüm. Alaca hastalığına yakalanmıştı ve onun sarığı kapatmıyordu.

Ya da kuşun haberi Ali'nin bedduası, Hz. Osman'ın evinde biatı sırasında olmuş: Amal'i meclisinde şöyle der: Ebi Hediye'den rivâyet edilir: Ben Enes'i gördüm. Çok acıkmıştı. Dedim ki: Halin nedir? O da dedi ki: Ali'nin bedduasıdır. Nasıl olur dedim. Dedi ki: Ben Rasûlullah'ın hizmetçisiydim. Rasûlullah'a kızartılmış bir kuş hediye edildi. Rasûlullah dedi ki: "Ya Rabbi bana ve sana en sevgili kulunu gönder. Bu kuştan benimle yesin." Ali geldi. Dedim ki: Rasûlullah meşguldür. İstedim ki, benim kavmimden biri gelsin. Hz. Ali içeri girince Rasûlullah: "Ya Ali! Ben Allah'a üç defa yalvardım. Ona ve bana en sevgili kulunu göndersin. Benimle bu kuştan yesin. Eğer üçüncü duamda bana cevap verilmeseydi ben adını alarak bana göndermesini isterdim." Ali dedi ki: "Ben üç defa geldim. Her defasında Enes beni geri çevirdi." Dedi ki: "Rasûlullah meşguldür." Rasûlullah dedi ki: "Ya Enes neden böyle yaptın?" Ben de dedim: "Duamı işitince kavmimden birisinin olmasını istedim." Osman'la biat yapıldığı gün Ali benden olayı nakletmemi istedi. Ben gizledim ve unutmuşum dedim. Bunun üzerine Ali: Ellerini gökyüzüne kaldırdı. Dedi ki: Ya Rab! Enes'in başını yar. İnsanlardan gizleyemez olsun.¹⁵⁹

2.7.2. Oryantalist/Şarkiyatçılar ile Taraftarlarının Eleştirileri ve Verilen Cevaplar

Müsteşrikler ve Oryantalistlerle onların İslâm âlemindeki izleyici ve takipçilerinin saldırı oklarıyla en çok karşı karşıya kalan sahâbîler, "Muksirûn" adı verilen, çok hadis rivâyet eden ashab-ı Resûl (s.a.v) ve bunların önde gelenlerinden birisi de Enes b. Mâlik (r.a)'tir.

Müsteşrikler, Hz. Peygamber'in hadisleri nehyetmesi nedeniyle sahâbîler aracılığıyla çok az hadisin rivâyet edildiğini, hadis külliyatındaki çoğu rivâyetlerin Hz. Muhammed'le (s.a.v) alakası olmadığını, bunların, zuhur eden yeni sorunlara çare bulmak amacıyla II. (8.) ve III. (9.) asırlarda İslam hukukçuları aracılığıyla uydurulduğunu öne sürerler. Bununla birlikte hadislerin değişik görüş ve düşüncelere ait

¹⁵⁹ Tüsterî, Muhammed Takî, *Kâmûsu'r-ricâl*, 1432, II, 199.

kişiler tarafından ortaya atılması dolayısıyla birbiriyle tutarsız olduğunu, esasında bir bölümünün İncil'den, Tevrat'tan ve eski hurafelerden toplandığını ileri sürerler.¹⁶⁰

Kanaatimizce şarkiyatçıların bu şekilde değerlendirme yapmalarının nedenleri arasında: Ön yargılı olmaları, mevzu rivâyetlere güvenilir olarak kabul edilmeyen kişilere kıymet vermeleri, hadislerin sonraki nesillere güvenilir bir biçimde intikalinin olmadığını ileri sürmelerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca hadisçilerin tüm çabalarını sened tenkidine yönelttikleri metin tenkidiyle iştilal etmedikleri yönündeki iddialarıdır.

Sahih-i Buhârî'nin Namaz Bahisleri İnsanı Tereddüde mi, Kanaata mı Sevk Eder?

Keatani hadis kaynakları içerisinde Buhârî'yi en güvenilir ve inanılır olarak gördüğü halde yeterince ve iyice araştırma inceleme yapmadığı için tereddüde düşmüştür. Görüşlerinde tutarlılık yoktur.

Kaetani: Hadis Menbaları arasında Sahih-i Buhârî'yi “en kadîm en emîn bir menbâ” olarak ele aldığını söylediği halde, O’nu gereği gibi, tetkik ve tettebbu etmemiştir. Çünkü, Sahih-i Buhârî'nin namaz hakkındaki ilk faslı: (C.1.S.91-132) Kaetani'nin tahmin ettiği gibi, 109 hadisi değil, 150'ye yakın hadisi ihtiva eder. Namaz vakitleri faslındaki (C.1.132-150) hadislerin mecmuu da, “41'e” değil, 70-80'e balığ olur. Ezan faslında ise (C.1.S.152-211) namaza ve Kaetani'nin tabiriyle namaz tarzına dair tafsilatı ihtiva eden 200'den fazla hadis mevcuttur. Bu fasılların gelişigüzel mütaleası bile namaz hakkında, insanı tereddüde değil, tam bir kanaata sevk eder. Şayet Kaetani gibi tereddüde düşenler varsa bunun sebebini, o fasıllardaki hadislerin kifayetsizliğinde veya çokluğunda değil, kendilerinin, namaz hakkındaki bilgilerinin kıtlığında aramalıdır.¹⁶¹

Görüldüğü üzere, fasıllardaki hadislerle alakalı bilgilerinin yetersiz olmasından olmasından dolayı, hadis kaynaklarından Sahih-i Buhârî'yi güvenilir olarak gördükleri halde Keatani gibi tereddüde düşenler olmuştur.

¹⁶⁰ M. Yaşar Kandemir, “Şarkiyatçılar ve Hadis”, *DİA*, XV, 40.

¹⁶¹ M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi, Hz. Muhammed Aleyhisselâm ve İslâmiyet*, Mekke Devri, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1987, VII, 366.

Enes b. Mâlik Beş Vakit Namaz Hadisinin Yegane Râvisi Midir ve Kendisi Güvenilmez Bir Râvi Midir?

Kaetani'nin bu münasebetle, 4 numaralı notunu da bahis mevzuu etmemiz lazım. Kaetani bu konuda diyor ki: “Not: 4- Bu iki fasılda her gün beş vakit namazdan bahis yegane hadis; Enes b. Mâlik gibi şüpheli bir raviye isnat edilen hadistir. Bu hadis Mirac-ı Nebeviye ve Muhammed'in Allah ve Musa ile her günkü namaz meselesi hakkındaki mülakatına ait bir mana menkıbeyi ihtiva eder.

Buhârî'nin hadis mecmuasındaki sair fasıllarda günde beş vakit namaz kılınması mecburiyetinden bahsedildiğini görüyoruz. (Mesela 1. cild 19. sahife, son satır; S.26 satır 8 ilâ ahirih) fakat bu hadislerin mevzu olduğu aşıkardır ki tenkide bile değmezler. Bunların hepsi bize Enes b. Mâlik vasıtasıyla geliyor. Bu şüphe için en büyük delildir. Saniyen, evamir Peygamber tarafından kabail sefaretlerine şifahen verildiği iddia olunan talimatlarda mündemiçtir. Binaenaleyh bunlar birinci ve ikinci asr-ı hicri fukahâsının, dini İslâmiyet'in hulasasını Peygamber'in ağzından naklettirmeye gayret göstermiş oldukları hadislerdir. Muntazam bir ilâhiyat temelleri tesbit etmek isteyen Müslüman Kalam ulemasının eseri gayretleridir.

Görülüyor ki, Kaetani; Enes b. Mâlik'in gayet şüpheli bir râvi olduğunu ve bu babta Medhalin 26. fıkrasının 1. notuna bakılmasını söylemekte mirâc hadisini çürütmüş, bu hadiste bahis mevzuu olan beş vakit namaz farizasını da ortadan kaldırmış olmaktadır!

“Demiri'ye göre Ebû Hânife, yalnız Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik, Semûre b. Cündüb müstesnâ olmak üzere bütün eshab-ı peygamberin sözlerine hürmet ve bunları kabul eylediğini söylemiştir. Malum olduğu üzere dört büyük mezhebi hakkın müessislerinden biri olan Ebû Hanife'nin sözleri pek hazi kıymettir.”

Görülüyor ki, Kaetani'nin yegane delili; İmam-ı Azam Ebû Hanife'nin, Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik ve Semûre'den başka bütün ashabın sözlerine itimat ettiğine dair söylediği (doğrusu söylemediği) sözden ibarettir. Kaetani, bu söylenmemiş sözü, Demiri'nin Hayâtulhayvânına atfetmektedir. Halbuki Hayatulhayvanda geçen söz : “Ebû Hüreyre'nin hadisi makbul değildir” meâlinde olup bunu söyleyen Kaetani'nin

iddia ettiği gibi İmam-ı Âzam Ebû Hanife değil, Horasanlı Hanefî bir gençtir ve söylediği sözden derhal tevbe ve rücu ettiği de, gösterilmiş olduğu gibi bunda ne Enes b. Mâlik'in, ne de, Semüre'nin adı geçmiştir. (Reddiyemizin mezkûr nota aid kısmına bakınız.)

Böyle, asılsız, uydurma delillerle ortaya çıkıp İslâm büyüklerini okuyuculara kötü göstermeye çalışan bir kimsenin doğruluktan bahsetmeye, doğru insanlardan şüphelenmeye hakkı olabilir mi?

Kaetani'nin, Mirâc- Nebevi ve Hz. Mûsâ ile mülâkat gibi metafizik bir hadiseyi fizik kanunları zaviyesinden mutalea ve mânasız telakki etmesi de mânasızdır.¹⁶²

Namaz farızasının Mirac'da elli olarak teklif ve beşe kadar tenzil edilmişinin mânâsı, Mirac Hadisinde “ o, hem beşdir, hem ellidir. Benim katımda söz değişmez” buyurularak açıklanmış, bununla beş vakit namaza verilecek ecrin elli vakte tekabül ettiği, başka bir tabirle beş vakit namazın misal aleminde elli vakit namaz hükmünde bulunduğu, her gün elli vakit namaz kılınmış gibi olacağı anlatılmıştır ki bunda da, bir mânâsızlık tasavvur edilemez.

Kaetani'nin, bakılmasını istediği 221. fıkra, Enes b. Mâlik'in Mirac hakkındaki hadisinin meâlinden ve bu hususta Müfessirlere haksız olarak çatismaktan ibarettir. Enes b. Mâlik'i; İsrâ ve Mirac hadisinin yegâne ravisi sanmak veya saymak, büyük gaflet ve hatadır.

Buhâri ile Müslim'e göre: İsrâ ve Mirac hâdisesini, sâdece Enes b. Mâlik değil, Ebû Zer Gifari, Mâlik b. Sâ'saa, Abdullah b. Abbâs, Ebû Hüreyre, Câbir b. Abdullâh, Abdullah b. Mes'ud da rivâyet etmiştir. Bunların içinde en geniş rivâyet Ebû Zer'le Mâlik b. Sâ'saa'nın ve Enes b. Mâlik'in rivâyetidir.

Böyle müteaddid ashâbın rivâyet ettiği bir hadis, Enes b. Mâlik'e mal edilebilir mi; onun bir icadı sayılabilir mi? Enes b. Mâlik ise, rivâyetini Ebû Zer'le Mâlik b. Sâ'saa'ya istinad ettirir.

¹⁶² Köksal M. Asım, *İslâm Tarihi*, Mekke Devri, Şamil Yay., İstanbul, 1987, VII, 367-368.

Sahîh-i Buhârî’de beş vakit namazdan bahseden hadislerin mevzu olduğunu, çünkü bunların Enes b. Mâlik vasıtasıyla geldiğini söylemenin de, hakikatle bir alâkası yoktur. Enes b. Mâlik; Sahih-i Buhârî’de beş vakit namaz farizasından bahseden yüzlerce hadisin râvilerinden, nihâyet bir tanesidir.

Kaetani, Enes b. Mâlik’in, doğruluğundan şüphelenilecek bir şahıs olduğunu söyleyiverince; Ebû Zer, Hz. Âişe, Seleme b. Ekvâ Ümmi Atıyye, Sevban, Hz. Ömer, İtban b. Mâlik, Cabir b. Abdullâh, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Mes’ud, Ümmi Seleme, Ümmi Habibe, Ebû Said Hudrî, Hz. Osman, Zeyd b. Sâbit, Semüre b. Cündüb, Zeyd b. Halid Cüheni, Hz. Ebû Bekr, Esmâ binti Ebî Bekr...gibi bir çok zevatın rivâyet ettiği namaz farizasından şüpheye düşüleceğini saymakla ancak kendisini aldatmıştır.

Kaetani’nin, İslâm Müverrihleri içinde en çok itimad ettiği İbn-i İshak dahi Mirac gecesinde beş vakit namaz hakkında cereyan eden muhavereye dair haberin kendisine Ebû Said Hudri ile Abdullah b. Mes’ud’dan ulaştığını açıklamakta Taberi’de, bunu İbn-i Humeyd, Seleme tarikiyle İbn-i İshak’tan aynen nakletmektedir.

Kaetani’nin; Sahih-i Buhârî (C. 1 S. 19 ve 26) daki rivâyetler hakkındaki: “Bu hadislerin mevzu olduğu o kadar aşıkardır ki tenkide bile değmezler. Bunların hepsi bize Enes b. Mâlik vasıtasıyla geliyor. Bu, şüphe için en kuvvetli bir sebeptir” sözünün de ilmi, mantıki hiçbir değeri yoktur. Çünkü bahis mevzuu edilmek istenen hadisler, bir cemaat huzurunda cereyan eden, vukuunu aklın imkansız saymayacağı iki normal hâdiseyi anlatmaktadır. Kaetani; bunların Enes b. Mâlik vasıtasıyla rivâyet edildikleri için doğruluklarından şüphe edilebileceğini söylemektedir. Şüphe ise nihayet ihtimal, yani bunların eğri de, doğru da olabileceklerini ifade eder. İddia edildiği gibi bu hadislerin uydurma oldukları aşıkârsa artık onların doğruluklarından şüphelenmenin; şüpheli iseler, uydurma olduklarını kesip attırmanın mânâsı olamaz.¹⁶³ Kaldı ki Enes b. Mâlik’ten şüphelenmek için, Kaetani’nin ileri sürdüğü sebebin mahiyetini, daha doğrusu sahteliğini de yukarıda göstermiş bulunuyoruz.

Bahis mevzuu edilen hadislerin birincisi, Enes b. Mâlik’ten değil, Mâlik b. Enes, Ebi Süheyl b. Mâlik, Mâlik tarikiyle Talha b. Ubeydullah’dan rivayet edilmiştir. Yukarıda bu hadisin meali arz edilmişti.

¹⁶³ Köksal, Asım, *age.*, VII, 368-369.

İkinci hadis ise, Enes b. Mâlik tarafından şöyle rivâyet edilmiştir: “Bir kere, Peygamber (a.s)’le beraber oturduğumuz esnada, deve üzerinde birisi gelerek devesini Mescid’in kapısında çökerttikten sonra bağladı. Ondan sonra: “Hanginiz Muhammed’dir?” diye sordu. Peygamber (a.s), Ashab-ı arasında, dayanmış oturuyordu. “İşte, dayanmış olan şu beyaz zattır!” dedik. Adamcağız: “Ey Abdulmuttalib’in oğlu! diye hitap etti.” Peygamber (a.s) de: “Seni dinliyorum, söyle” dedi. O zat: “Ben sana, bazı şeyler soracağım. Ama, soracaklarım pek ağırdır. Gönlün, benden incinmesin.” dedi. Peygamber (a.s): “Aklına geleni sor” buyurdu. O zat: “Senin ve senden evvelkilerin Rabb’ı aşkına söyle. Bir gün, bir gece içinde, beş vakit namazı kılmayı, Sana, Allah mı emretti?” dedi. Rasûlullah: “Evet!” buyurdu. “Allâh aşkına, söyle. Senenin şu mâlum ayında oruç tutmayı, Sana, Allah mı emretti?” dedi. Rasûlullah: “Evet!” buyurdu. Yine “Allâh aşkına, şu mâlum olan sadakayı, zekâtı, zenginlerimizden alıp fakarımıza dağıtmayı Sana Allah mı emretti?” Peygamber (a.s) buna da: “Evet” deyince adamcağız: “Sen ne getirdinse ben ona iman ettim. Kavmimin geride kalanlarına da elçi benim. Ben, Sa’d b. Bekr kabilesinden Dımam b. Sâlebe’yim” dedi.”

İbn-i Sa’d de, Tabakâtında bu vak’ayı İbn-i Abbâs’a dayanarak zikir ve Dımam b. Sâlebe’nin, Şeriat-ı İslâmiye’ye dair Rasûlullah’a sert sualler sorup cevaplarını aldığını ve Müslüman olarak kavmine dönüp akşam olmadan erkek kadın bütün kavminin Müslüman olmalarını temin ettiğini, mescitler yaptıklarını, namaz için ezanlar okuduklarını beyan eder. İbn-i İshak’ın dahi bunu İbn-i Abbâs’a dayanarak hemen aynen naklettiği görülür. Nesaî ile Begavi, bu vak’ayı, Ebû Hüreyre ve Urve’nin rivâyet ettiğini de tesbit etmiştir.

Görülüyor ki: Enes b. Mâlik: Rasûl-i Ekrem’le sadece kendisi arasında cereyan eden bir hadiseyi değil, Ashab-ı Kiram huzurunda cereyan etmiş bir vak’ayı anlatmaktadır. Böyle başkalarının da, şahid oldukları ve rivâyet ettikleri bir vak’a Enes b. Mâlik tarafından uydurulmuş sayılabilir mi? ¹⁶⁴

2.8. Çok Hadis Rivâyet Etmesiyle Tanınan Sahâbî

Enes b. Mâlik’in iyi bir hadisçi olmasında uzun zaman Hz. Peygamber’in yakınında bulunması, Hz. Peygamber (s.a.v)’e gönüllü olarak hizmetkârlık yapması

¹⁶⁴ Köksal, Asım, *İslâm Tarihi*, VII, 369-370.

etkili olmuştur. Hz. Peygamber'in söz ve tavırlarına şahid olması, O'nun eğitimi ve terbiyesiyle yetişip rahle-i tedrisinden geçmesi çok hadis rivâyet etmesinde tesirli olmuştur.

İbnü'l-Cevzî, Bakî b. Mahled'in el-Müsned'inde on yıl müddetle Hz. Peygamber'e hizmetkârlık yapan Enes b. Mâlik'in naklettiği hadislerin adedi 2286 olup Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'indeki rivâyetlerin sayısı 2178'dir.¹⁶⁵

Bakî b. Mahled'in el-Müsned'i ile Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'indeki rivâyetlerin sayısının farklı olduğu görülmektedir. Bakî b. Mahled'in Müsned'inde fazla mevkûf ve maktû rivâyetlerin bulunduğu bildirilmektedir. Bununla birlikte Bakî b. Mahled'in Müsned'inde sahâbe, tabiîn ve sonrakilerin fetvalarını bir araya getirdiği belirtilmektedir.¹⁶⁶ Tekrar edilenlerin de hadis sayılarına dahil edildiği bildirilmiştir. Ahmed b. Hanbel'in ise hadisleri sened olarak saydığı, aynı anlamı taşımasına rağmen iki ayrı isnadlı olan hadis, hadisçiler tarafından iki farklı hadis olarak sayılmıştır. Yine hadislerin sayımındaki değişik bakış açıları da sayıların farklı olmasına sebep olmuştur.

Sahâbîlerin bazılarının çok sayıda hadis rivâyetinde bulunmasının en mühim nedeni hadis rivâyetine duydukları hususi ilgi ve alakadır.¹⁶⁷

İlk dört halife ile ashabin çoğunluğu hadis rivayeti bakımından mukillûn arasında bulunmaktadır. Uzun zaman Hz. Peygamber'le beraber olmalarına rağmen sahâbîlerden bazılarının hadisi az rivâyet etmesinin başlıca nedeni devlet işleriyle ve savaşlarla iştigal etmeleri ve erken ölmeleridir. Örneğin Hz. Osman'ın şehid olmasından sonra değişik fırkaların tezahür etmesi, buna istinaden de uydurma rivayetlerin çoğalarak yayılması Hz. Ali gibi sahâbîlerden bazılarının az hadis rivayet etmesine sebep olmuştur. Yaşamı süresince Resûlullah'tan hemen hiç ayrı durmayan Hz. Ebû Bekir'in (r.a) az hadis rivayetinin nedenlerinden birisi hadislerin öğrenimine ağırlık verilmeden önceki devirde ahirete irtihal etmesidir. Hz. Peygamber'le uzun zaman birlikte olan kimi sahâbîlerin az hadis rivayetinde bulunmasının başka bir nedeni de Resûlullah'ın kendisi adına yalan söyleyenleri ciddi biçimde tembihlemesidir.¹⁶⁸ Hatta onların bir

¹⁶⁵ Cemal Ağırman, *DİA*, Müksirûn, İstanbul, 2006, XXXI, 534.

¹⁶⁶ Kettânî, *er-Risâle*, s. 36.

¹⁶⁷ Ağırman, *DİA*, Müksirûn, XXXI, 534.

¹⁶⁸ Buhârî, "İlim", 38; Müslim, "Zühd", 72.

kesiminin ailesinin geçimiyle iştigal etmesi, ilim merkezlerinden uzakta ömür sürmesi de bu nedenler arasında söylenilebilir. ¹⁶⁹

Enes b. Mâlik (r.a) Müksirûn'un üçüncü sırasında yer alırken, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde 2624, Bâkî b. Mahled'in Müsned'indeyse 2286 hadîsi bulunmaktadır. Enes b. Mâlik henüz on yaşındayken Peygamber'in (s.a.v) hizmetine girmiş, böylelikle Peygamber'in çok sayıda sözlerine tutum ve davranışlarına şahid olmuştur. Peygamber'in (s.a.v) vefâtı sırasında 21 yaşında bulunduğunu kendisi ifade etmektedir. ¹⁷⁰ Kendisinin Peygamber (s.a.v)'den işitmediği hadisleri sonradan yaş bakımından büyük olan sahâbilerden alarak ¹⁷¹ onların halkın arasında yayılmasını ve duyulmasını sağlamıştır. Süleyman et- Teymî, Ebu Kılâbe, Müzenî, Katâde, İbrahim b. Meysere, Zührî, Yahya b. Sa'id el Ensârî gibi kişilerin de bulunduğu çok sayıda şahıs kendisinden hadis almıştır. ¹⁷² Hz. Peygamber (s.a.v) sonrası çok uzun seneler daha ömür süren Enes b. Mâlik yüz küsur yaşındayken Hicrî 93 tarihinde Basra'nın yakınlarında ahirete irtihal etmiştir. ¹⁷³

Buhârî'de Enes b. Mâlik'in mükerrersiz 268 hadîsi bulunmaktadır. ¹⁷⁴ Sahîhayn'da yer alan mükerrersiz 318 hadisten 168'i "Müttefekun aleyh" şeklinde, geride kalan 80 hadîs sadece Buhârî'de ve 70 hadîs de yalnızca Müslim'de bulunmaktadır. ¹⁷⁵

Enes b. Mâlik'in Bâkî b. Mahled'in Müsned'inde tekrarlarıyla beraber 2286 hadîsi ¹⁷⁶ mevcuttur. Müsned'in Dâru'l-Fikr tarafından yapılan Abdullah Muhammed ed-Derviş tahkikli numaralı neşrine göre Enes b. Mâlik'in söz konusu eserdeki hadis sayısı 2177'dir. ¹⁷⁷

Enes b. Mâlik tekrarlarıyla birlikte Kütüb-i Tis'a'da 6330 hadîs rivâyet ederek en çok hadîs nakleden muksîrûn listesinde yer alan bir sahâbidir. Ancak bizzat kendisi çok

¹⁶⁹ Ağırman, *DİA*, "Muksirûn", XXXI, 534.

¹⁷⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmu'n-Nübelâ*, III, 397.

¹⁷¹ A.mlf., *age.*, III, 396; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 238.

¹⁷² İbnü'l-Esîr, *Üstül-Ğabe*, I, 128; Zehebî, *A'lâmu'n-Nübelâ*, III, 396; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 238-239.

¹⁷³ İbnü'l-Esîr, *age.*, I, 129; Zehebî, *age.*, a.yer; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 71-72; a.mlf., *Tehzîb*, I, 239.

¹⁷⁴ Tokâdî, *Miftâhu's-Sahîhayn*, s. 7; Uçan, *Dînî ve Gayr-i Dînî Rivayetler*, s. 203.

¹⁷⁵ İbnü'l-Cevzî, *Telkîh*, s. 388; Âmirî, *er-Riyâdu'l Müstetâbe*, s. 34.

¹⁷⁶ İbn Hazm, *Esmâu's-Sahâbe*, s. 39; İbnül Cevzî, *age.*, s. 363; Zehebî, *age.*, a.yer

¹⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 197-581, VIII, 21.

hadis rivâyet etmediğini ifade etmektedir. Bu durumda çok hadîs rivâyet etmemiş olmasının izahı bu sözü sarf ettiği mecliste peş peşe çok hadîs rivâyet etme imkânının olduğu ancak bu durumda hadîslerin sahîh olarak nakline hâlele gelebileceği için Hz. Peygamber'in (s. a. v.) tehdidine muhatab olma tehlikesinin bulunduğu şeklinde olmalıdır. Muksirûnun rivâyet ettiği hadis sayısı genellikle Bakî b. Mahled'in el-Müsned isimli eserine dayalı olarak İbn Hazm tarafından kaleme alınan Kitâbu'l-Îdâd esas alınarak verilmektedir. Buna göre Enes b. Mâlik 2286 hadis rivâyet etmiştir. Ancak konuyla ilgili doktora tezinde Kütüb-i Tis'a'da mükerrerleriyle birlikte 6330 hadisin Enes b. Mâlik tarafından rivâyet edildiği tespit edilmiştir.¹⁷⁸

Şunu ifade etmek isteriz ki, hadis konusu bakımından sayıldığı zaman azken, senedleri yönüyle hesap edilirse rakam büyük olmaktadır. Bundan dolayı hadislerin sayısıyla alakalı rakamların yüksek olduğu görülürse hadislerin değişik varyantlarının ve tariklerinin de bu sayılara dahil edildiği dikkate alınmalıdır. Burada rivâyet olunan hadisin sayısı verilirken tekrar olan rivâyetler bu sayıya dahil edilmiştir.

2.9. Hadis Aldığı Sahâbîler

Enes b. Mâlik, küçük yaştan itibaren Rasûlullah'ın yanında kalmaya başlamış, çocukluk dönemini beraber geçirmiş, onun terbiyesiyle yetişmiş bir sahâbîdir. Hz. Enes ilimle iştiğal etmiş, bir hayli sahâbeden hadis dinlemiştir. Birçok sahâbeden de ilim tahsil etmiştir. Onun istifade ettiği hocalar şunlardır:

Rasûlullah'dan rivâyet etti. Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Abdullah b. Revaha, Fatımetu Zehra, Sabit b. Kays b. Şemas, Abdurrahman b. Avf, İbni Mesud, Malik b. Sa'saa, Ebi Zer, Übey b. Kab, Ebi Talha, Muaz b. Cebel, Ubâde b. Sâmit, onun annesi Ümmü Süleym, teyzesi Ümmü Harâm, annesi Abbas'ın kız kardeşi Ümmü Fadl bunlardan rivâyet etti.¹⁷⁹ Peygamber'den öğrenerek rivâyet etti. Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Muaz b. Cebel, Üseyd İbn Hudayr, Ebû Talha, annesi Ümmü Süleym, teyzesi Ümmü Harâm eşi Übade İbni Samit, Ebû Zer, Malik ibn Sa'saa, Ebû Hureyre, Hz.

¹⁷⁸ Mustafa Karataş, *Hadislerin Sayısı*, Nun Yay., İstanbul, 2008, s. 156-157, 301.

¹⁷⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 354.

Fatıma, ve diğerleri ¹⁸⁰ Muhammed b. Amr dedi: Enes b. Mâlik Ebû Bekir, Ömer, Osman, Abdullah b. Mesud'dan rivâyet etti. ¹⁸¹

2.10.Talebeleri

Enes b. Mâlik'in talebelerini tanıtmaya ayırdığımız bu kısımda, ondan hadis rivâyet eden ravileri ismen zikredilecek, bazı raviler ise etraflıca tanıtılacaktır.

Enes b. Mâlik'den Hasen-i Basrî, Zührî, Katâde, Sâbit Bünânî, Humeyd-i Tavîl, Süleymân-ı Teymî, Yahyâ İbn-i Saîd ve benzeri bir hayli zevât rivâyet etmişlerdir. ¹⁸² el Hasan, Süleyman Teymi, Ebû Kılâbe, Ebu Meclez, Abdülaziz b. Süheyb, İshak b. Ebi Talha, Ebu Bekir b. Abdullah el Müzeni, Katade, Sabit el Bünani, Humeydi Tavi, oğlunun oğlu Sümamete, Ca'd, Ebu Osman, Muhammed b. Sirin, Enes b. Sirin, Ebu Ümamete b. Sehl b. Huneyfin, İbrahim b. Meysere, Burid b. Murim, Beyan b. Bişr, Zuhri, Rabiye b. Ebi Abdurrahman, Yahya b. Said el ensari, Said b. Cübeyr, Selimete b. Verdân ve ufuktaki insanlar. ¹⁸³ Hasan, İbn Sirin, Şabî, Ebû Gılebe, Mekhul, Ömer İbn Abdülaziz, Sabitül Bünani, Bekir b. Abdullahil Müzeni, Ez Zühri, Katade, İbn Münkedir, İshak b. Abdullah b. Ebu Talha, Abdülaziz b. Süheyb, Şuayb b. Habhab, Ömer İbn Amirul Küfi, Süleyman-ı Teymî, Humeydud Tavi, Yahya İbn Said Ensari, Kesir ibni Süleym, İsa b. Tahman, Ömer b. Şakir onun sika arkadaşları yüz elliye kadar yaşadılar ve onun zayıf arkadaşları yüz doksana kadar yaşadılar. ¹⁸⁴ Enes b. Mâlik'ten Hasan-ı Basrî, İbn Sîrîn, Şa'bî, Ebû Kılâbe el-Cermî, Mekhûl b. Ebû Müslim, Ömer b. Abdülazîz, Zührî, Katâde b. Diâme, Ebû Amr b. Alâ gibi meşhur kişiler hadis almışlardır. Enes'in güvenilen öğrencileri 150 (767), zayıf öğrencileri de 170'li (786) senelere dek ömür sürmüş ve 200 kadar talebe kendisinden rivâyette bulunmuştur. 200 (815) yılı civarında vefât eden ve yalancılıkla suçlanan kimi kişiler de ondan hadis rivâyet ettiklerini öne sürmüşlerdir. ¹⁸⁵

¹⁸⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, III, 396; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, IX, 325.

¹⁸¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 26.

¹⁸² Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Tecrid'i Sarih Tercemesi*, Mütercimi ve Şarihi: Kâmil Miras, c. IV, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., sayı: 123-1.

¹⁸³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîbi fi ricalil hadîsi*, I, 354-355.

¹⁸⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, III, 396.

¹⁸⁵ Canan, "Enes b. Mâlik", *DİA*, XI, 235.

2.10.1. Hasan Basrî

“Ebû Saîd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî (ö. 110/728), 21(642) yılında Medine'de doğdu. Babası Yesâr'ın (Müslüman olmadan önceki adı Feyrûz), Irak'ın fethi sırasında Basra yakınlarındaki Meysân kasabasından Medine'ye getirilen esirlerden olduğu söylenir. Oğlunun şöhreti dolayısıyla daha çok Ebü'l-Hasan adıyla tanınan Yesâr, kaynaklarda Zeyd b. Sâbit'in veya Enes b. Mâlik'in halasının âzatlısı olarak gösterilir ve efendisine nisbetle kendisine Ensârî nisbesi verilir.¹⁸⁶ Hasan-ı Basri'nin annesi Hayre, Resûl-i Ekrem'in eşi Ümmü Seleme'nin azatlısı ve hizmetkârıdır. Bundan dolayı Hasan'la daha çok Ümmü Seleme ilgilenmiş, bilgili ve hakîm bir kişi olarak yetişmesinde bu ortamın büyük rolü olmuştur.¹⁸⁷ Kendisinden küçük olan iki kardeşinden Saîd hadisçi, Ammâr ise Allah korkusundan dolayı çok ağlamakla tanınan bir zâhid idi.”

“Hz. Ömer başta olmak üzere çoğu sahâbînin duasını alan Hasan-ı Basrî on iki yaşındayken Kur'an'ı hıfzetti. Yetmiş Bedir gazisi olmak üzere 120 kadar sahâbîyle görüşme imkânını buldu. Sonra da Vâdilkurâ'ya gidip burada kendini ilme adadı. İstifadede bulunduğu sahâbîlerden Enes b. Mâlik birinci sırada bulunur. Hz. Ali'nin halife olmasının akabinde ailesi ile beraber Basra'ya gitti ve yaşamını burada idame ettirdi. Arap olmayan bir bayanla izdivacından bir kızı ile Saîd ve Abdullah isimlerinde iki oğlu dünyaya geldi. Basra'da yaşamını vaaz ve ibadetle geçiren Hasan-ı Basrî Receb 110 (Ekim 728) tarihinde burada ahirete irtihal etti.”

“Hasan-ı Basrî'nin yaşadığı dönemde ilimler henüz tamamıyla teşekkül etmediği için kendisini bir ilme mensup olarak göstermek mümkün değildir. Sadece tâbîin ulemâsının gayretleri neticesinde daha sonra ortaya çıkacak olan muhtelif ilimlerin konularına giren meseleler hakkındaki görüşlerinden söz edilebilir. Meselâ onun hadis rivayeti, ileride gelenek halini aldığı şekliyle Resûl-i Ekrem'in sözlerini aslına uygun olarak nakletme gayesi gütmeyz fakat hadisleri lafız veya mâna olarak düşünüp benimsemiş¹⁸⁸ onları konuşmalarının bir parçası haline getirmiştir.”

¹⁸⁶ İbn Sa'd, VII, 156.

¹⁸⁷ İbn Hallikân, II, 69; Ahmed Halîl Cum'a, I, 161-167.

¹⁸⁸ İbn Sa'd, VII, 158-159.

“Hasan-ı Basrî Abdurrahman b. Semüre, Hakem b. Amr, İmrân b. Husayn, Ebû Hüreyre, Semüre b. Cündeb, Abdullah b. Ömer b. Hattâb, Câbir b. Abdullah, Enes b. Mâlik gibi sahâbîlerden doğrudan hadis alıp naklederken Hz. Ali, Ümmü Seleme, Ebû Mûsâ el-Eş’arî, Abdullah b. Amr gibi birçok sahâbîden de hadis almadığı halde aradaki râviyi zikretmeksizin rivayette bulundu. Kendisinden Bekir b. Abdullah el- Müzenî, Katâde b. Diâme, Eyyûb es-Sahtiyânî, Atâ b. Sâib, Ebû Bürde Büreyd b. Abdullah, Humeyd et-Tavîl, Abdullah b. Avn gibi âlimler hadis rivayet ettiler. Rivayetleri Kütüb-i Sitte’de yer alan Hasan-ı Basrî’nin, doğrudan Hz. Peygamberden veya aradaki râviyi düşürerek bazı sahâbîlerden duymuş gibi ¹⁸⁹ naklettiği hadislerin sıhhati konusunda münekkitler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir kısım âlimler, onun güvenilir-zayıf ayırımı yapmaksızın herkesten rivayette bulunduğu gerekçesiyle ¹⁹⁰ bu tür rivayetlerinin sahih kabul edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Yahyâ b. Saîd el- Kattân ve Ebû Zür’a er-Râzî ise Hasan-ı Basrî’nin bu rivayetlerinden birkaçı hariç diğerlerinin, Kur’an ve sahih sünnetle desteklenmesi veya başka tariklerden muttasıl olarak rivayet edilmesi sebebiyle zayıf olmayacağını söylemişlerdir. Ali b. Medînî de bu tür rivayetlerden güvenilir râviler tarafından nakledilenlerin çoğunun sahih olduğunu kabul etmiştir.”¹⁹¹

“Hasan-ı Basrî’nin eleştirilen bir tarafı da tedlîs yapmasıdır. Zehebî, onun “haddesenâ” lafzıyla aktardıklarında güvenilir olduğunu ¹⁹² görüşmediği kişilerden “an” lafzıyla yaptığı rivayetlerdeyse tedlîs yaptığını ve bunların kanıt oluşturmayacağını ¹⁹³ anlatmıştır. Lakin edâ lafızlarının belirli rivayet metotlarına delâlet etmek üzere kullanımının yaygın olmadığı bir devirde ömür sürmesi ve hadisi ekseriyetle sahâbeden alması nedeniyle Hasan-ı Basrî’nin tedlîslerinin rivayetlerini menfi biçimde etki edecek vaziyette olmadığını ifade etmek muhtemeldir.” ¹⁹⁴

¹⁸⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Merâsîl*, s. 31-44.

¹⁹⁰ Fesevî, II, 35-36, 239- 240; İbn Receb el-Hanbelî, I, 287-291.

¹⁹¹ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, II, 266.

¹⁹² *Mizânü’l-i’tidâl*, I, 483.

¹⁹³ Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, I, 72.

¹⁹⁴ Tirmizî, *Kitâbü’l-ilel (el- Câmi’u’s sahih içinde)*, İstanbul, 1413/1992, V, 754; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve ta’dîl*, III, 40-42; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, VI, 95-127; Zehebî, *A’lâmü’n-nübelâ*, IV, 563-588; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, II, 263-270; Abdullah Aydın, “Hasan Basrî Hayatı ve Hadis İlmindeki Yeri”, *EAÜİFD*, sy. 8 (1988), s. 91-113.

2.10.2. Katâde b. Diâme

“Ebü'l-Hattâb Katâde b. Diâme b. 'Katâde es-Sedûsî el-Basrî (ö. 117/735) Müfessir tabîî. 60 (680) veya 61 yılında âmâ olarak doğdu; bedevî bir aileye mensuptur. Soyu Şeybânoğulları'ndan Sedûs kabilesine dayanır. Ailesinin çölden Benî Şeybân'ın yanına, ardından Sedûs kabilesiyle birlikte Basra'ya göç ettiği nakledilir. Öğrenmeye karşı büyük bir isteği olan Katâde, Hasan-ı Basrî'nin yanında on iki yıl bulundu ve ondan kıraat, tefsir, hadis ve diğer ilimlerde istifade etti. Ayrıca kıraat ilmiyle ilgili rivâyetleri Enes b. Mâlik, Ebü'l-Âliye er-Riyâhî, Hasan-ı Basrî ve İbn Sîrîn'den aldı. Sahâbeden Enes b. Mâlik'le tâbiînden Saîd b. Müseyyeb, Hasan-ı Basrî, İbn Sîrîn, İkrime el-Berberî, Atâ b. Ebû Rebâh, Şa'bî, Ebü'l-Âliye er-Riyâhî ve daha pek çok kimseden hadis dinledi, çeşitli ilimlere ait bilgiler edindi. Kendisinden Şu'be b. Haccâc, Ma'mer b. Râşid, Hemmâm b. Yahyâ, Saîd b. Ebû Arûbe, Ebân b. Yezîd, Eyyûb es-Sahtîyânî, Evzâî, Ebû Hanîfe ve diğerleri rivâyette bulunmuştur. Takvâ sahibi olduğu söylenen Katâde Vâsıt'ta çıkan veba salgınında 117'de (735) vefât etti. Ölüm tarihinin 118 olduğu da kaydedilmiştir.”¹⁹⁵

“Hadis otoriteleri ondan "sika râvi" ve "hafız" diye söz etmiş, Ali b. Medînî, büyük kentlerdeki isnad zincirlerinin adları üzerinde kesiştiği altı şahıstan birisinin Katâde olduğunu zikretmiştir. Kütüb-i Sitte'de hadisleri bulunan Katâde'nin naklettikleri ekseriyetle Abdürrezzâk es-San'ânî'nin el-Musannef'inde bulunmaktadır. Katâde sahâbe içerisinde yalnızca Enes b. Mâlik'ten hadis aldığı halde ¹⁹⁶ başka sahâbîlerden de aldığı anlayışına yol açan rivayetleri nedeniyle tenkit edilmiş, Ebû Dâvûd es-Sicîstânî, onun şahsen dinlemediği otuz kadar kişiden hadis rivayet ettiğini söylemiştir. Fakat Katâde, rivayetlerinde kullandığı "haddesenâ" ve "kale" kelimeleriyle hadislerin hangisinin rivayet zincirinin tam, hangisinin noksan olduğunu göstermiş, bu nedenle Şu'be b. Haccâc, Katâde'nin rivayet ettiği hadislerin mürsel olanıyla olmayanını ayırabildiğini söylemiştir.¹⁹⁷ Diğer yandan tedlîs manasına gelen bu tür mürsellerin o devirlerde çok yadrganmadığı, sahâbeden de bu çeşit rivayetleri olanların bulunduğu belirtilmiş, örneğin Abdullah b. Abbas'ın rivayet stiline çoğu kez bu olduğu, onun da sahâbeden

¹⁹⁵ Abdülhamit Birışık, “Katâde b. Diâme”, *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 22.

¹⁹⁶ Hâkim, en-Nîsâbü'rî, *Ma'rîfetü ulûmi'l-hadîs* (nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin), Kahire, 1937, s. 111.

¹⁹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 229.

alıp Resûlullah'a nisbetle rivayet ettiği bildirilmiştir.¹⁹⁸ Bu tenkitlere karşın hadis önderlerinin büyüklerinin Katâde'nin rivayet ettiklerini eserlerine alması onunla alakalı bir güven sorununun olmadığını göstermektedir.”¹⁹⁹

Eserleri

1. Kitâbü't-Tefsîr. İbnü'n-Nedîm'in biri Saîd b. Beşîr, diğeri Muhammed b. Sevr-Ma'mer b. Râşid yoluyla olmak üzere iki rivayetinden bahsettiği ve Fuat Sezgin'in Hatîb el-Bağdâdî tarafından kullanıldığını ifade ettiği eserin günümüze ulaşmış ulaşmadığı bilinmemektedir.

2. en-Nâsîh ve'l-mensûh fi kitâbillâh.²⁰⁰

Ömer Yûsuf Kemal de Medine'de el-Câmiatü'l-İslâmiyye'de²⁰¹ ismiyle bir yüksek lisans tezi yapmıştır.

2.10.3. Bekir b. Abdullah el-Müzenî

Ebû Abdillâh Bekr b. Abdillâh b. Amr el- Müzenî el- Basrî (ö. 108/726)

Muhaddis ve fakih tâbiî.

“Yaşamı hakkında fazla malumat yoktur. Enes b. Mâlik, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Hasan-ı Basrî gibi sahâbî ve tabiîlerden hadis rivâyetinde bulunmuş, kendisinden de Sabit el-Bünânî, Süleyman et-Teymî, Katâde, Âsim el-Ahvel rivâyette bulunmuştur. Fazla hadis rivayetinde bulunduğu belirtilmişse de Ali b. Medîni onun elli kadar hadis rivâyet ettiğini ifade etmiştir. Kütüb-i Sitte'de rivâyetleri mevcuttur.”

Bekir b. Abdullah hakkında verilen malumatlar onun takva ve zühd sahibi bir fakih, sika bir râvi ve ibret verici nasihatleriyle etrafına tesir eden, tesirli bir vaiz olduğunu göstermektedir. Giyimi zenginler gibidir. Gönüllerini almak gayesi ile fakirler ile sohbette bulunurdu.

¹⁹⁸ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Kahire, 1379/1959, I, 221.

¹⁹⁹ Birişik, “Katâde b. Diâme”, *DİA*, XXV, 22.

²⁰⁰ Katâde b. Diâme, *en-Nâsîh ve'l-mensûh fi kitâbillâh* (Erbaatü kütüb fi'n-nâsîh ve'l-mensûh içinde, nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin) Bağdad, 1406/1985, s. 47.

²⁰¹ *Katâde b. Diâme es-Sedûsî ve tefsîruhu*, I-III, 1401/1981

Kader mevzusunda tartışma yapıldığını duyduğunda bunu dinlememek amacı ve maksadıyla kalkarak iki rek'at namaz kılmak tercihinde bulunan Bekir b. Abdullah, doğru olması durumunda sevap kazandırmayan, yanlış olması durumunda da insanı günaha sevk eden kötü düşünce, suizandan kaçınmayı ısrarla önerirdi.²⁰²

2.10.4. Ebû Kılâbe el-Cermî

“Ebû Kılâbe Abdullah b. Zeyd b. Amr el-Cermî (ö. 104/722) Hadis bilimci ve fakih tabîî. Basra'da dünyaya geldi. Aslında Yemâme'de yaşam süren Cermoğulları'ndandır. Hadis öğrenme gayesiyle Mekke, Medine, Şam gibi ilim merkezlerini gezdi. Yalnızca bir hadisi öğrenebilmek için Basra'dan Medine'ye rihle seyahatinde bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Ebû Hüreyre, Semüre b. Cündeb, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik gibi sahâbîlerden ve kimi tabîîlerden hadis rivâyet etti. Kendisinden de Katâde b. Diâme, Sabit b. Eslem el-Bünânî, Yahya b. Ebû Kesîr, Eyyûb es-Sahtiyânî ve Âsim el-Ahvel gibi tabîiler hadis öğrendiler. Kütüb-i Sitte'de rivâyetleri bulunan Ebû Kılâbe fazla hadis bilen güvenilir (sika) bir hadis bilginiydi.”

“Elli yaşındayken Basra kadılığı kendisine önerilmişse de bu vazifeyi kabul etmedi. Bu konudaki Haccâc'ın ısrarlarından kurtulmak amacıyla Yemâme'ye, sonrasında Dımaşk'taki Dâriyyâ'ya kaçıp buraya mesken tuttu. Buna karşın kadılığı kabullenmesi için çok ısrarlar karşısında bu sefer halife olan Abdülmelik b. Mervân'dan yardım dilemek, istemek mecburiyetinde kaldı. Sadece onun müdahale etmesi üzerine bu işten kurtulabildi. Kendisinin kadılığı en güzel yapabilecek kişilerden birisi olduğunu bilen öğrencisi Eyyûb es-Sahtiyânî, bu vazifeyi kabullenmesi durumunda insanlara âdaletli muamele edeceğini ve bu şekilde daha çok sevap kazanacağını anımsatınca Ebû Kılâbe, denize düşenin her lahzada, her an boğulma riskiyle karşı karşıya olduğunu ifade ederek vazifenin manevî mesuliyetinden endişe ettiğini söyledi.”

Ebû Kılâbe vefat etmeden önce gözlerini yitirdi ve vücuduna felç geldi. Bu haline karşın durumundan şikâyet etmeden Allah'a hamd edip, şükrettiği süre dünyanın insana

²⁰² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 209-211; *el-Cerh ve't-tadîl*, II, 388; Ebü Nuaym, *Hilye*, II, 224- 232; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 216-219; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 532-536; a.mlf., *el-Kâşif* (Lecne), I, 108; İbn Hacer, *Tehzîbü't- Tehzîb*, I, 484-485; Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 30- 31; Münâvî, *el-Kevâkib*, I, 90.

zarar veremeyeceğini ifade ederdi. Ömer b. Abdülazîz rahatsızlığı süresince kendisini ziyaret etmiş ve ona sabır tavsiyesinde bulunmuştur.

Ebû Kilâbe 104 (722) senesinde Dâriyyâ'da öldü. Bu tarihin 105, 106, 107 olduğunu ifade edenler de mevcuttur. Vefâtından sonra kitaplarının öğrencisi Eyyûb es-Sahtiyânî'ye verilmesi vasiyetinde bulundu. Öğrencisini ticaretle uğraşmaya özendirir, teşvikte bulunur ve zenginliğin Allah'ın lütfedip verdiği hoş şeylerden birisi olduğunu belirtirdi. Bir gün Eyyûb'u kalitesi olmayan hurmayı alırken gördü ve, "Cenâb-ı Hakkın kötü olan her şeyden bereketi kaldırdığını bilmiyor musun?" diyerek kendisini ikaz etti. Ebû Kılâbe'nin hoş lafızlarından birisi şudur: "Hz. Peygamber'in sünnetinden söz ederken birisi çıkıp "onu bırak da bize Kur'an'dan söz et" diyorsa bil ki o adam sapıtmışın birisidir."²⁰³

Enes b. Mâlik'in Sahâbeye Bakış Açısı: İmran b. Halid, Sabit el Bünani'den dedi ki: Biz sahâbeden bir gurupla Enes b. Mâlik'in yanındaydık. Bize döndü ve şöyle dedi: "Vallahi sayıca çocuklarımdan bana daha sevimlisiniz. Ancak onlar da sizin gibi hayır işlerlerse. Evlatlarım sizin gibi hayırlı olsalar sizi daha çok severim."²⁰⁴

2.11. Enes b. Mâlik'e Haccâc'ın Zulmü

Emevî yöneticilerinin birçoğuna ulaşan Enes (r.a), Haccâc'ın eziyetine maruz kalanlardan birisidir. 74 (693) senesinde Câbir b. Abdullah, Sehl b. Sâ'd ve Enes b. Mâlik'i küçümseyip hor görerek halkın nazarından düşürmeye çalışan Haccâc, onları Hz. Osman'a yardımda bulunmamaktan ötürü ölümüne neden olmakla itham etti. Enes ile Sehl'in boyunlarını Câbir'in de elini damgaladı. Hatta devlete ayaklanan, isyan edenlere muavenet ettiğini telaffuz ettiği Enes'in tüm emvaline el koydu. Enes'in halife Abdülmelik b. Mervân'a yakınma mektubu yazıp yapılan haksızlıkları bildirmesi üzerine halife, Haccâc'a yolladığı talimatla Enes'in mallarını geri verip kendisinden de özür dilemesini buyurduğu gibi Enes üstündeki emirlik hakkını feshettiğini ifade etti.²⁰⁵ A'meş şöyle dedi: Enes, Abdülmelik b. Mervan'a yazdı. Yani Haccâc'ın niye ona ceza

²⁰³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 183-185; Buhârî, *et-Tarîhu'l-kebir*, V, 92; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 282-289; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 94; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 542-548; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 468-475; a.mlf. *Tezkiretül-huffâz*, I, 94; a.mlf. *Tarîhu'l-İslâm*; sene 101-120, s. 295-298; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 224-226.

²⁰⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 22.

²⁰⁵ Canan, *DİA*, "Enes b. Mâlik", XI, 234.

verdiğini yazdı. (Enes) ben Peygamber'e dokuz yıl hizmet ettim. Vallahi şayet Hristiyanlardan birisi Peygamberine hizmet ettiğinde ona ikram ederdi.

Cafer b. Süleyman şöyle dedi: Ali b. Zeyd bizlere konuştu dedi ki: Haccâc, insanlara İbn Eşas'ın gecelerini arz ediyordu. Enes geldi. Haccâc dedi ki: Ey pis. Aliyle ve İbn Zübeyrle ve İbn Eşas ile fitneleri ortaya çıkartan nefsim elinde olana yemin ederim ki seni zamk gibi yapıştıracağım. Seni kertenkelenin kabuğu soyduğu gibi senin dilini soyacağım.

Enes şöyle dedi: Ey emir kastın kim? Muhakkak ki sensin. Allah kulağını sağır etsin. Enes istirca etti dedi ki: Haccâc oyalandı ve Enes çıktı avluya (geniş alan) kadar onun peşinden gittik. Enes dedi ki: Oğlumu hatırlamasaydım ve kendimden sonra onlar için korkmasaydım beni asla yaşatmayacağı bir kelime ile konuşurdum.²⁰⁶

Ezher b. Abdullah dedi: Ben Enes b. Mâlik'e tuzak kuran birliğin içindeydim ve o İbn Eşas ile birlikteydi. Haccâc'a başkaldıranlardandı ve Haccâc'a getirildi ve (Haccac) Haccâc'ın azatlısı diye eline damga vurdu.

A'meş dedi ki: Enes, Abdülmelik'e şunu yazdı. Ben Allah Rasûlune dokuz yıl hizmet ettim. Haccâc benimle "Basra'nın dokumacısı" diye alay ediyordu. Abdülmelik dedi ki: Ey oğul! Haccâc'a sana yazıklar olsun. Kimsenin benim elimden kurtulmayacağından korktun. Sana yazım geldiğinde Enes'e git ta ki ondan özür dile, diye yaz dedi. Yazı Haccâc'a ulaştığında elçiye mü'minlerin emiri bunu bana mı yazdı (elçi)? Vallahi (sana yazdı) ve yüzünden bundan daha şiddetli bir şey yoktu. Başüstüne dedi ve Haccâc, Enes'e gitmek istedi ben, istiyorsan onu çağırırım dedim. Enes'e gittim. Görmüyor musun (Haccac)? Senden korktu, sana gelmek istedi. Ben ona git dedim. Enes ona yaklaşınca kadar yürüdü ve Haccâc Enes'e "Ey Ebû Hamza! Sinirlenmişsin." dedi. Enes: "Evet. Benimle Basra'nın dokumacısıysın diye alay ettin." Haccâc: Benimle senin örneğin "sadece kastım sensin beni dinle ey komşu" diyenin sözü gibidir ve kimsenin benim karşımda konuşmasını istemedim.²⁰⁷

Yukarıda görüldüğü gibi Emevi valisi olan Haccâc kendisine itaat edilmesini istemiş, kendisine aykırı hareket edenlere acımasızca davranmıştır. Enes (r.a) haksızlığa

²⁰⁶ Zehebî, *A'lâmü'n-Nübelâ*, III, 402.

²⁰⁷ Zehebî, *age.*, III, 404.

karşı olduğu için Cabir b. Abdullah ve Sehl b. Sa'd'la beraber zulme maruz kalmışlardır. Hz. Peygamber'e hizmetkârlık yapan Enes'le (r.a) alay edilmiş, tüm mallarına el konulmuştur. Bu durumlardan haberdar edilen halife Abdülmelik b. Mervan Haccac'a müdahalede bulunmuş, yaptıklarının doğru olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Haccac da Enes'in emvalini iade etmiştir.

2.12. Hz. Enes'den Gelen Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Rivâyetlerin Sayısı, Konusu ve Kaynaklardaki Dağılımı

Enes b. Mâlik'in hadis ilmindeki yeri ile ilgili Kütüb-i Sitte'de yaptığımız çalışmada rivâyetlerini konulara göre incelediğimizde tespit edebildiğimiz kadarıyla hadis sayısı 2144' dür. Sahîh-i Buhârî'deki rivâyetlerine baktığımızda en çok rivâyet edilen hadis Cihâd ve Siyer (49) ile ilgili konularda yer almaktadır. Müslim'de Faziletler (49), İmân Bahsi (37); Tirmizî'de Menâkıb ve Tefsirul Kur'an (33); Ebû Davut'da Namaz (60), Edeb (36); Nesâî'de Teraccül (23), Namaza Başlama (19); İbn Mâce'de Namaz Layıkı (28) konularında en çok hadis rivâyetlerinin olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan istatistiksel veriler aşağıdaki gibi dağılım göstermektedir. Verilen şemada mükerrer rivâyetlere de yer verilmiştir. Enes b. Mâlik'in hemen hemen her konuda, her kitap başlığı ile ilgili hadis rivâyetinin olması onun hadis bilgisi konusunda geniş ve ne kadar yüksek bir mertebede olduğunu göstermektedir.

Ulaşabildiğimiz bilgiler doğrultusunda aşağıdaki tabloyu oluşturduk.

Enes b. Mâlik'in Kütüb-i Sitte'deki Rivâyetlerinin Konulara Göre Dağılımını Gösteren İstatiksel Veriler

Konular	KÜTÜB-İ SİTTE						Toplam
	Buhârî	Müslim	Ebû Davud	Tirmizî	Nesâî	İbn Mâce	
Ahbar	1						1
Akîka	1						1
Alım-Satım (Büyû')	20	2	5	9	6		42
Av (Sayd)	5	4			2	2	13
Bed'ul-Halk	2						2
Cenazeler (Cenâiz)	16	5	11	7	19	11	69
Cihâd ve Siyer	49	21	19	8	5	11	113
Cizye	2						2
Diyetler(Tazminatlar)	10		7	1		4	22
Dua (Deâvât)	16			15	11	3	45
Edep	26	6	36	7		13	88
Enbiya	6						6
Ensarın Menkıbeleri	24						24
Ferâiz (Miras)	1		1				2
Fıtır Sadakası							-
Fitne	5	11		8		10	34
Giyim-Kuşam(Libâs)	23		7	9		10	49
Hac	11	21	8	4	15		59
Hasta Ziyareti-Merza	3		11				14
Havaleler							-
Hibe (Bağış)	6						6
Hileler	1						1
Hükümler (Ahkâm)	7					3	10
Humus	3						3
Husumetler	1						1
İcare	3						3
İçecekler (Eşribe)	9		5	3	8	4	29
İkrâh	2						2
İlim	8	2	1	4			15
İmân	7	37		2	11		57
İstikraz							-

İstitabe	1						1
İtikaf							-
İ'tisam	2						2
İzin	10						10
Kader		1		2			3
Kefalet	1						1
Köle Azadı (Itk)	1						1
Kuran'ın Faziletleri	5			4			9
Lukata (Buluntu Mal)	1						1
Medine'nin Fazileti	3						3
Megazi	24						24
Menkibeler(Menâkıb)	7			33			40
Muhsar	2						2
Mukateb							-
Musakaat	3	8					11
Muzaraat	2						2
Nafakalar							-
Namaz (Salât)	23	23	60	15	5	2	128
Secdeler							-
Namaz Vakitleri (Mevâkitts Salât)	9				10		19
Yağmur Namazı	12	8	3		8		31
Namaz içinde amel	3						3
Ezân	24				3	1	28
Sehiv (Nam.Yanıлма)					5		5
Namazın Sıfatları	16						16
Taksiri's Salât	7	15			3		25
Cuma	7			4	1		12
Teheccüd	4						4
Mekke ve Medine mescidinde namaz							-
Korku Namazı (Salatil havf)	1						1
Tatavvu Namazı	2						2
İki bayram namazı	5				2		7
Güneş ve Ay tutulması namazı							-
Vitir Namazı	1			2			3

Nikâh	22	19	5	4	15	8	73
Ortaklık	1						1
Oruç (Savm)	9	2	4	6	10	5	36
Rehin Tutma	1					2	3
Rikaak-kalbi incelt.sy	18						18
Rüya (Ta'bir)	4	2		1		2	9
Sahâbelerin Faziletleri	8	30					38
Şahitler	2						2
Şartlar							-
Savaşlar	5						5
Selem							-
Şufa							-
Sulh	2						2
Talak (Boşanma)	3				4		7
Tefsîr	27	1					28
Temenni	2						2
Temizlik (Tahâret)	15	7	14	7	15	5	63
Gusül	2				1		3
Hayz	1	12			1		14
Teyemmüm							-
Teravîh	1						1
Tevhid	12						12
Tıp	9		5	5		7	26
Udhiyeler (Edâhi)	7	5	3	1	7	3	26
Umre	3						3
Vahiy							-
Vasiyet	9					4	13
Vekalet	1						1
Yemin Kefareti	1						1
Yeminler (Kasâme)	5	8	1		9		23
Yiyecekler (Et'ime)	18		8	7		15	48
Zekât	11	14	7	3	3	2	40
Zulümler	4						4
Davalar			1				1
Hadler (Cezalar)	2		4			2	8
Hamam							-
Harac İmare ve Fey			6				6

Harfler			3				3
Kur'an Secdeleri							-
Mehdi							-
Melahim			2				2
Ramazan							-
Saç-Sakal (Tereccül)			8				8
Sünnet			9				9
Yitik Mal							-
Yüzük (Hatem)			4				4
Adaklar ve Yeminler				1	1		2
Ahkâm Bölümleri				6			6
Bayram Bölümleri (İydeyn)				1			1
Boğazlama (Kesim)						2	2
Cennetin Özellikleri		10		4			14
Cihadın Değer ve Kıymeti				5			5
Emsal (Örnekleme)				1			1
Emzirme Bölümleri		2					2
Hudûd (İslam Ceza Hukuku) Bölümleri		3		1			4
İlel							-
İyilikler ve irtibatı koparmamak		10		9			19
Kıyametin Özellikleri				14			14
Kur'an'ın Tefsiri				33			33
Okuyuş Farklılıkları (Kıraat)				2			2
Şehidlik Bölümleri							-
Sefer (savaş için yola çıkmak)				6			6
Siyer Bölümleri				5			5
Sosyal Hayattaki Edep Kuralları				6			6
Vela ve Bağış		1					1
Zühd Bölümleri		3		13		18	34
Mescidler		31			6	6	43
Namaz Layıkı						28	28

Keffaretler						1	1
Ticaretler						8	8
Sadakalar						2	2
Menâsik (Hac ve Umre)						7	7
Liân (Lanetleşme)							-
Elbise ve Zinet		21					21
Emirlik		15					15
Faziletler		49					49
İçkiler		25					25
Münafıkların Sıfatları		12					12
Selâm		9					9
Tevbe		4					4
Zikir, Dua, Tevbe		14					14
Sular (Miyah)					2		2
Kible							-
İmamet					14		14
Namaza Başlama					19		19
Gündüz ve Gece K. Nafile Namazlar					4		4
Atlar					4		4
Vakıf (Ahbas)					1		1
Rukba ve Umra					1		1
Kadınlarla İyi Geçinmek					15		15
Fey (Ganimet)							-
Hırsızın elinin kesil.					1		1
Tereccül (Süslenme)					23		23
Hakimlik Adabı							-
Cehennem				2			2
Mukaddime						13	13
TOPLAM							2144

SONUÇ

Şüphesiz ki tarihte en derin etkileri olan sahâbîlerden birisi de, Hz. Enes'tir. Enes b. Mâlik müslüman bir ailede büyümüş, sahâbî olmanın yanında Hz. Peygamber'e yakınlığı olan bir sahâbîdir. Yakınlığı olmasının dışında O'nunla (s.a.v) aynı evde yaşamış, çocukluk dönemini birlikte geçirmiş, Rasûlullah'ın eğitimi ve terbiyesiyle yetişmiş, O'nun her haline şahit olmuştur. Hz. Peygamber'i yakinen tanıma bahtiyarlığına erişmiş bir sahâbidir. Yaşadığı devirde önemli olayların merkezinde yer almış, rivayetleriyle de sonraki devirlere ışık tutmuştur. Hz. Enes hadisleri Rasûlullah'a arz etmiştir. Rasûlullah (s.a.v)'tan muhtelif konularda hadis rivâyet etmiştir. Cerh ve Ta'dil alimleri onun rivayetlerinin, üzerinde ittifak edilen hadisler olduğunu belirtmekte ve ondan hadis ilmi alınabileceğini zikretmektedirler. Enes b. Mâlik'in rivâyet ettiği hadisleri muteber hadis kaynaklarında bulmak mümkündür.

Oryantalist, şarkiyatçılarla, takipçilerinin saldırı hedefleriyle en çok karşılaşan sahâbîler, hadis ilminde "Muksirûn-u Sahabe" diye nitelendirilen çok hadis rivâyetinde bulunmuş olan Resûlullah (s.a.v)'ın ashabı ve bunların başlarında gelenlerden birisi de Enes b. Mâlik (r.a)'tir. Enes b. Mâlik (r.a)'in sayısı tekrarlarıyla 2286'yı bulan rivâyetleriyle, çok hadis rivâyet etmesi nedeniyle Muksirûn'un arasında üçüncü sırada yer aldığını tesbit ettik.

Kütüb-i Sitte'de yaptığımız taramada bizim tesbit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Enes'in rivâyet ettiği hadis sayısı 2144'dür. Hz. Enes'in Hz. Peygamber'den aktardığı bilgilerin özellikle ibadetler konusunda yoğunlaştığını gördük. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Buhârî'de (23), Müslim'de (23), Ebû Davud'da (60), Tirmizî'de (15), Nesâî'de (5), İbn Mâce'de (2) olmak üzere Kütüb-i Sitte'de namaz (salât) ile ilgili 128 hadisi tespit edilmiştir. Yine Kütüb-i Sitte'de Buhârî'de (49), Müslim'de (21), Ebû Davud'da (19), Tirmizî'de (8), Nesâî'de (5), İbn Mâce'de (11) olmak üzere 113 hadisin cihâd ve siyer konusuyla alakalı olduğu görülmüştür. Buhârî'de (26), Müslim'de (6), Ebû Davud'da (36), Tirmizî'de (7), İbn Mâce'de (13) olmak üzere Kütüb-i Sitte'de 88 hadisin de edeb konusunda olduğunu gördük.

Bizler için gayba îmânın, Allah ve Rasûlü'ne sevginin, ahireti dünyaya tercih etmenin en güzel örneğini sergileyen bu güzîde sahâbînin, Hz. Peygamber'in fem'i

saâdetlerinden hadis ilmi ile ilgili rivâyet ettiği hadisleri tarayarak hadis ilmindeki yerini tesbit etmeye çalıştım. Bu konuyla alakalı bir çalışma yapılmamış olması hasebiyle bu alandaki boşluğu doldurma adına katkıda bulunmak istedim.

Bu çalışmada ulaşabildiğimiz kaynaklardan elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda Enes b. Mâlik'in hayatı hakkında bilgi verdikten sonra hadis ilmindeki yeri tesbit edilmeye çalışılmıştır. Enes b. Mâlik'in bir hazine hükmünde olan hadis ilmindeki yeri ve bu ilme katkısı ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmamızın Enes b. Mâlik'i (r.a) farklı boyutlarıyla ve doğru bir şekilde tanımaya vesile olmasını ve bu konuda yapılacak daha geniş çaplı araştırmalara ön ayak olmasını, hayatımıza ışık tutmasını temenni ediyorum.

BİBLİYOGRAFYA

- Ağırman**, Cemal, “Müksirûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXI, İstanbul, 2006.
- Ahmed b. Hanbel**, (ö. 241/855), *el-Müsned*, Beyrût, Lübnan, c. IV, 1998.
- Ahmed b. Hanbel**, *Müsned*, Thk. : Şuayb Arnavut, Adil Mürşid vd., Müessesetü’r-risâle, 50 cilt (tahkikli), c. XX, 1421/2001.
- Aydınlı**, Abdullah, “Hasan Basrî Hayatı ve Hadis İlmindeki Yeri”, *EAÜİFD*, sy. 8 (1988).
- Bilgin**, Vejdi, *Enes’in Günlüğü*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2012.
- Birişik**, Abdülhamit, “Katâde b. Diâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. XXV, İstanbul, 2002.
- Buhârî**, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl (ö. 256/870), *Sahihü’l Buhârî*
- Canan**, İbrahim, “Enes b. Mâlik”, *DİA*, c. XI, İstanbul, 1995.
- Canan**, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Hadis Ansiklopedisi*, c. X, Akçağ Yay.
- Çetin**, Musa, *Abdürrezzâk ve Hadisçiliği*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2000; Ayrıca bak. Abdürrezzâk’ın Hadis İlmindeki Yeri
- Çıkman** Zeki, Ramazan Ayvalı, Hasan Yavaş, Muzaffer Turgut, Saim Kökcü, Burhan Kılıç, Yaşar Taşdemir, Ö. Faruk Yılmaz, Erdoğan Sevim, Türkiye Gazetesi *İslâm Alimleri Ansiklopedisi*, c. I, İstanbul, tsz.
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. el-Eş’âs b. İshak b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr b. İmran el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, Haz: Necati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar, I-XII, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1987.
- Hâkim**, Ebû Abdullâh En-Neysâbûrî, *el-Müstedrek Alâ’s-Sahîhayn*, Dâru’l-Marife, c. III, Beyrût, ts.
- Hâkim**, Ebû Abdullah Muhammed en-Neysâbûrî, *Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, Dâru’l-Marife, c. III, Beyrût
- Hatîb El-Bağdâdî**, Ebû Bekir Ahmed b. Ali (ö. 463/1070), *Takyîdü’l-ilm* (nşr. Yûsuf el-Uş), Dımaşk, 1974.
- Hatîb El-Bağdâdî**, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sabit (Doğ: 392, v: h. 462), *Takyîdü’l-ilm*, thk. Yusuf Aşi, Neşerathu Dâru İhyaus sünnetin Nebeviyyeh, İlk basım: 1949, ikinci basım: 1974.
- Hatîb El-Bağdâdî**, *Takyîdü’l-ilm* (nşr. Yûsuf el-Uş), Dımaşk, 1974, 95.
- Hatiboğlu**, Haydar, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, Nşr. Kahraman Yay., (Fethullah Kahraman), Cilt: Kahraman Mücellithanesi, c. I, 1982.
- Havva**, Said, *El-Esas fi’s Sünnne*, Aksa Yay., İstanbul, 1989.
- Heysemî**, Ebû Bekir, *Mecmeu’z-zevâid ve menbeu’l-fevâid*, Dâru’l Kitab (2. basım), c. V, VI, Beyrût-Lübnan, 1967.
- Heysemî**, Nûreddîn Ali b. Ebî Bekr (ö. 807/1404), *Mecmeu’z-zevâid*, c. IX
- İbn Abdilber**, Ebû Ömer Yûsuf en-Nemerî el-Kurtubî (ö. 463/1071), *el- İstî’âb*, c. I
- İbn Hacer**, Ahmed b. Ali b. Hacer el Askalânî (ö. 852 h.), *El-İsâbe Fi Temyîzi’s-Sahâbe*, Mektebetül Müsenna, c. I, Bağdad

- İbn Hacer**, Ahmed b. Ali b. Hacer el Askalânî (ö. hic. 852), *Tehzîbü't-Tehzîbi Fi Ricalil Hadîsi*, Telif: El İmamul Hafız Şehabiddiyn ebil fadl, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, c. I
- İbn Hacer**, Ahmed b. Ali el-Askalânî, (ö. 852/1448), *El-İsâbe fi Temyîzi's- Sahâbe*, c. I, Kahire
- İbn Hacer**, el-askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. I, Beyrût
- İbn Hacer**, Şihabüddin Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. I, Haydarabad, 1325/1907.
- İbn Hazm**, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sâid el-Endülüsî, *Esmâü's-Sahâbe*, 39
- İbn Kuteybe**, Abdullah b. Müslim, çev. Hasan Ege, *el-Ma'ârif*, Şelale Yay., İstanbul, trz.
- İbn Mâce**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâceh Mevlâ Rabîa el-Kazvînî, *Sünen-i İbn-i Mâce Tercemesi ve Şerhi*, çev: Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yay., c. I-X, İstanbul, 1982.
- İbn Mâce**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, İhyâu Tûrâsil Arabi, I, II trs.
- İbn Sa'd**, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (Fil besriyyiye vel beğdediyyiye ve şamiyyiye vel Mısıriyyiye ve Ehariyn), Dâru Sadır, c. VII, Beyrût
- İbn Sa'd**, Muhammed ez-Zührî (ö. 230/844), *et-Tabakâtü'l- Kübrâ*, c. VII, Beyrût
- İbnü'l Esîr**, *Üsdü'l-Ğabe*, c. VII
- İbnü'l Esîr**, Ali bin Muhammed el-Cezeri, *Fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, c. II
- İbnü'l Esîr**, *Üsdü'l-Ğabe*, Kitabevi: İsmailiyyan, c. I
- İbnü'l-Esîr**, İzzü'd-din Ebü'l Hasen Ali b. Muhammed el-Cezeri, *Üsdü'l-Ğabe*, c. V, Kahire, 1286/1869.
- Kandehlevî**, M. Yusuf, *Hayatu's-Sahâbe*, c. III
- Karataş**, Mustafa, Hadis Rivayeti Karşısında Sahâbenin Tutumu, *Diyanet İlmi Dergi*, c. XXXVI, sayı: 1 2000.
- Karataş**, Mustafa, *Hadislerin Sayısı*, Nun Yayınları, İstanbul, 2008.
- Köksal**, M. Asım, *İslâm Tarihi: Hz. Muhammed Aleyhisselâm ve İslâmiyet İsnad ve İftiralara Reddiye*, Şamil Yayınevi, c. VII, İstanbul, 1987.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli**, Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., (12. Baskı), Ankara, 2006.
- M.E.B. İslâm Ansiklopedisi*, c. IV, 1964.
- Mizzî**, Yusuf, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, Lilhafızıl mütgını cemalid diyni ebil haccaci (h. 742-654), Müessesetü'r- risâle, I. cüz, Ahmed el cülasî, et-Tabatü es-Seniyyetü, Tabaten ceriydeten müneggahaten ve müsarrahaten (m. 2010, h. 1431)
- Müslim** b. el-Haccâc Ebu'l Hüseyin el-Kuşeyrî en-Neysaburî (ö. 261/875), *Sahîh-i Müslim*
- Nâsır En-Nakşibendî**, “*el-Basratü'l-kadîme*”, XXXVI/1-2, Bağdad, Sumer, 1980.
- Nedvî**, Ahmed / Saîd Sâhib Ensârî, *Büyük İslâm Târihi Asr-ı Saâdet (Peygamberimiz'in Ashabı)*, çev. Ali Genceli, Şamil Yay., c. III, İstanbul
- Nesâî**, Hafız Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinâr, *Sünenü'n- Nesâî*, Mütercimler: A. Muhtar Büyükçınar, Ahmet Tekin, Ö. Faruk Harman, Yaşar Erol, Kalem Yayıncılık A.Ş, I-VIII, İstanbul, 1981.

- Polat**, Selahattin, Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara, 1985 72.
- Sami, Şemseddin**, *Kâmusü'l-a'lâm*, c. II
- Serhendî**, İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî, *Eshâb-ı Kirâm*, 5. bsk. çev. Hüseyin Hilmi Işık, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, 1970.
- Serinsu**, Ahmet Nedim, İslam Dini'nin Temel Kaynakları "Sünnet", *Hadiste Sahabi Sahifeleri*, 1999.
- Sofuoğlu**, Mehmed, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, Ötüken Yayınları: 75-77
- Sofuoğlu**, Mehmet, *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, İrfan yayınevi, c. I, İstanbul, 1967.
- Süyûtî**, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, (ö. 911/1505), *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), I, Kahire, 1379/1959.
- Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yay., c. II, İstanbul, 2000.
- Şennavi**, Abdüllaziz, *Sahabe Hayatından Tablolar*, Terc. eden: Taceddin Uzun, Uysal Kitabevi, I-IV, İstanbul, 1982.
- Taberânî**, Hafız Ebi Kasım Süleymân b. Ahmed (ö. 360/971), *Mu'cemü'l-kebîr*, c. I *Tehzîbü'l Esmâ Ve'l-Luga*, c. I
- Tirmizî**, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (h. 297-209), *Sünen-i el-Câmiu's-sahîh Sünen-i Tirmizî*, c. II
- Tirmizî**, Ebû İsâ, Muhammed b. İsâ b. Sevre, *es-Sünen Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, c. XI, Ankara, 2013.
- Tüsterî, Muhammed Takî**, El allametil Muhaggıgi Ayetillehil uzmaş Şeyhi, *Kâmûsu'r-ricâl* (5. baskı), Müessesetün Neşril İslami (Ettebiatül Cimeatil müderrisiyne bisamul müşerrefeti), 500. Nüsha, c. II, 1432.
- Uyan**, Abdüllatif, *Menkıbelerle İslam Meşhurları Ansiklopedisi*, Berakât Yay., I-III, İstanbul, trz.
- Ülkü**, Hayatî, *Ashab-ı Kirâm'ın Meşhurları*, İstanbul, 1982.
- Wensinck**, *Mu'cem*, VIII, 19-24
- Yeniçel**, Necati / Hüseyin Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvud Şerhi*, Şamil Yay., I-XVI, İstanbul
- Zebîdî**, Zeynü'd-dîn Ahmed b. Abdi'l-Latif, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh*, çev. Ahmet Naim, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., I-XII, Ankara, 1982.
- Zebîdî**, Zeynü'd-dîn Ahmed b. Abdi'l-Lâtif, *Sahîh-i Buhârî Tecrîd'i Sarîh Tercemesi*, Mütercimi ve Şarihi: Kâmil Miras (5. baskı), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, c. IV, sayı: 123-1.
- Zehebî**, El İmam Şemsüddîn Muhammed ibni Ahmed ibni usman (ö: h. 748, m. 1374), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Müessesetü'r-risâle, c. III
- Zehebî**, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. III
- Zehebî**, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târîhu'l-İslâm*, c. VI
- Zehebî**, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tezkiratü'l-huffâz*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, c. I, Beyrût, tsz.
- Zehebî**, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. usman, *Tecrîd-i Esmâi's-Sahâbe*